Põllumajanduse ja kalanduse valdkonna arengukava aastani 2030 (PõKa 2030)

Vahehindamise aruanne

2025

Sisukord

Sissejuhatus 4

1. Muutused välis- ja sisekeskkonnas 10
   - Muutused ja trendid maailmas 11
   - Valdkonnapoliitikate arengud Eestis 15
   - Muutused looduskeskkonnas 18

2. PõKa 2030 edenemine 19
   - Tegevussuund 1: põllumajanduskeskkond 19
     - 2..1. Hinnang olukorra kirjeldusele 19
     - 2..2. Hinnang eesmärkide saavutamisele 21
     - 2..3. Sekkumiste rakendamine ja vajadused edasisteks sekkumisteks 23
   - Tegevussuund 2: taimetervis, loomade tervis ja heaolu 26
     - 2..1. Hinnang olukorra kirjeldusele 26
     - 2..2. Hinnang eesmärkide saavutamisele 28
     - 2..3. Sekkumiste rakendamine ja vajadused edasisteks sekkumisteks 28
   - Tegevussuund 3: toiduohutus – Ants 29
     - 2..1. Hinnang olukorra kirjeldusele 29
     - 2..2. Hinnang eesmärkide saavutamisele 30
     - 2..3. Sekkumiste rakendamine ja vajadused edasisteks sekkumisteks 31
   - Tegevussuund 4: kvaliteetsed sisendid põllumajanduses 31
     - 2..1. Hinnang olukorra kirjeldusele 31
     - 2..2. Sekkumiste rakendamine ja vajadused edasisteks sekkumisteks 34
   - Tegevussuund 5: põllumajandussaaduste tootmine, väärindamine, turustamine 35
     - 2..1. Hinnang olukorra kirjeldusele 35
     - 2..2. Sekkumiste rakendamine ja vajadused edasisteks sekkumisteks 40
   - Tegevussuund 6: maa- ja rannapiirkonna areng 41
     - 2..1. Hinnang olukorra kirjeldusele 41
     - 2..2. Hinnang eesmärkide saavutamisele 42
     - 2..3. Sekkumiste rakendamine ja vajadused edasisteks sekkumisteks 45
   - Tegevussuund 7: teadus ja innovatsioon ning teadmussiire 48
     - 2..1. Hinnang olukorra kirjeldusele 48
     - 2..2. Hinnang eesmärkide saavutamisele 49
     - 2..3. Sekkumiste rakendamine ja vajadused edasisteks sekkumisteks 50
   - Tegevussuund 8: kestlik kalandus 53

2..1. Hinnang olukorra kirjeldusele 53
2..2. Hinnang eesmärkide saavutamisele 54
2..3. Sekkumiste rakendamine ja vajadused edasisteks sekkumisteks 56
3. Kokkuvõte ja poliitikasoovitused 57

Koostajad ja viitamine:

A.-H.Viira, K.Kirt, T.Sülla ja A.Naarits (2025). Põllumajanduse ja kalanduse valdkonna arengukava aastani 2030 vahehindamise aruanne. Maaelu Teadmuskeskus, 24.04.2025

Kokkuvõte

Põllumajanduse ka kalanduse valdkonna arengukava 2030 (PõKa) on oma elukaares jõudnud poole peale, mistõttu on vajalik hinnata selle edenemist ning asjakohasust, võttes arvesse välis- ja sisekeskkonnas toimunud muutusi ning sihtrühmade tagasisidet.

Vahehindamisest tulenevad peamised järeldused on järgnevad (joonis 1):

- Välis- ja sisekeskkonnas toimunud ja toimuvate muutuste ja ebakindluse taustal on oluline, et põllumajandus- ja toidusektor tagaks Eesti tarbijatele toidujulgeoleku. Koos teiste maapiirkonna ettevõtetega on Eesti territooriumil hajusalt paiknevatel erineva suurusega põllumajandus- ja toidusektori ettevõtetel oluline roll nii toidu- kui ka territoriaalse julgeoleku tagamise seisukohast.
- Oluline on, et põllumajandus- ja toidusektori ning maapiirkonna ettevõtted ning neile teenuseid osutavad ettevõtted ja asutused oleksid kestlikud kolmes aspektis – 1) oleksid majanduslikult konkurentsivõimelised, 2) kohaneksid kliimamuutusega ja panustaksid keskkonnahoidu, 3) oleksid atraktiivsed tööandjad ja pakuks ettevõtlusvõimalusi tööturule sisenevale põlvkonnale.
- Jätkusuutlikkuse tagamisel on võtmeroll hästi toimival innovatsioonisüsteemil, mille roll on nii uute teadmiste ja tehnoloogiate loomine, nende rakendusse jõudmise toetamine, kui ka uute tootmispraktikate ja tehnoloogia alaste teadmiste levitamine.

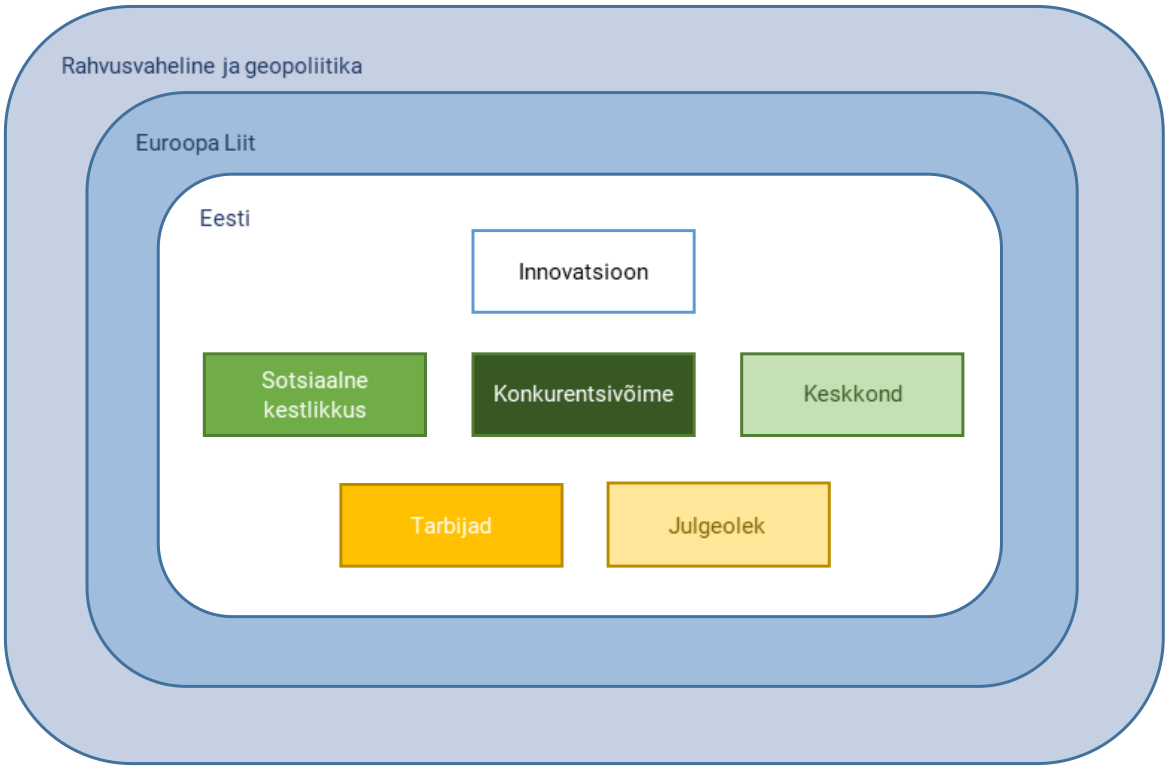

Joonis 1. Peamised teemad ja kontekst, mida PõKa 2030 üle vaatamisel tuleks käsitleda

Vahehindamise käigus hinnati PõKa 2030 eesmärkide olulisust. Ilmnes, et kõik eesmärgid ei ole võrdse kaaluga. Samuti hinnati mõõdikute edenemist. Tabel 1 võtab mõõdikute edenemise kokku nii, et mõõdikud on jagatud nendega seotud eesmärgi olulisuse alusel kvartiilidesse (vähem olulised eesmärgid on I kvartiilis, kõige olulisemad IV kvartiilis). Mõõdikud on omakorda jagatud kolme rühma – 1) need, mille väärtused vastavad seatud sihttasemele, 2) need, mille väärtus jääb sihttasemele alla ning 3) need, mille puhul on seire puudulik ja ei ole võimalik öelda, kas mõõdikud on arenenud soovitud sihttaseme suunas.

Esimese rühma mõõdikute puhul tuleks üle vaadata nende sihttasemed ja võimalusel ambitsiooni suurendada. Eriti kehtib see rahaühikutes väljendatud mõõdikute puhul, sest vahepealsetel aastatel on toimunud oluline hinnatõus. Asendada tuleks KHG mõõdik. Otstarbekas on valida mõõdikuks samasugune mõõdik kui kliimakindla majanduse seaduse eelnõus, st sektori KHG heide CO_2 ekvivalendina, mitte suhtena toodangu väärtusesse. Tegevussuunale 7 tuleks leida täiendavad mõõdikud lisaks REMi rahastatavale valdkonna T&A tegevuse mahule.

Teise rühma kuuluvate mõõdikute puhul tuleks hinnata, kas PõKa 2030 omab potentsiaali neid mõjutada. Kui sellist potentsiaali ei ole siis tuleks mõõdikud eemaldada, näiteks maapiirkonnas elavate noorte vanuses 21–40 osatähtsus sama vanusegrupi noorte üldarvus on mõjutatud üldistest demograafilistest ja ühiskonna arengu protsessidest ja PõKa 2030 võimalused selle mõjutamiseks on ahtad. Kui PõKa 2030 omab potentsiaali nende mõõdikute mõjutamiseks, siis tuleks tugevdada vastavaid meetmeid (näiteks väetiste ja TKV kasutamine, tarbijate teadlikkus, bioohutus, põllulindude elupaiku toetavad maastikuelemendid).

Kolmanda rühma mõõdikute puhul tuleks hinnata nende olulisust PõKa 2030 eesmärkide mõõdikuna. Need mõõdikud, mis ei ole olulised, tuleks eemaldada. Oluliste mõõdikute puhul tuleks sisse seada seiresüsteem, mis võimaldaks nende arengut iga-aastaselt jälgida.

PõKa 2030 tegevussuundade lõikes tuleks enam tähelepanu pöörata järgmistele teemadele:

- Kliimamuutused – kliimamuutusega kohanemine (muutuvatesse ilmastiku-tingimustesse sobilikud põllukultuurid, sordid, väetamine, taimekaitse, bioohutus ja tootmispraktikad) ja täiendavad meetmed kliimamuutuste leevendamiseks (analüüsitud kliimakindla majanduse seaduse eelnõu ettevalmistamise käigus).
- Väärtusliku põllumajandusmaa kaitse – konkurents põllumajandusmaale avaldub nii taristu kui elamuehituse, energeetika, looduskaitse, aga ka kliimamuutuse leevendamiseks vajalike meetmete kategoorias. Põllumajandustootmisega konkureerivaid maakasutusviise ei peaks tõrjuma, kuid oluline on tagada väärtusliku põllumajandusmaa määratlemine ja mõjus kaitsemehhanism.
- Väetiste kasutamine – uuendada tuleb nii mineraal- kui orgaaniliste väetiste kasutamise normatiivid ja soovitused ning pakkuda põllumajandusettevõtetele tuge täppisväetamise planeerimise ning põllupõhiste toiteelementide bilansside haldamisel. Väetiste tõhusam kasutamine omab positiivset mõju nii sektori majandustulemustele, vähendab põllumajanduse negatiivset mõju veekeskkonnale ja KHG heitele. Sellega kaasneks samuti väiksem sõltuvus imporditud mineraalväetistest. Impordisõltuvust aitaks veelgi vähendada täiendava kohaliku orgaanilise materjali väetistena ringlusse võtmine.
- Muldade hea seisundi tagamine – enam tuleks rõhku panna muldade head seisundit toetavate praktikate ja meetmete kombineerimisele.

- Elurikkus – jätkata tuleks pärandniitude hea seisundi kindlustamiseks vajalike meetmetega. Enam rõhku tuleks panna ökosüsteemi teenuste mõjualade ja maastikuelementidega põllumajandusmaa osakaalu suurendamisele.
- Taimekaitsevahendite kasutamine – muutuvates kliimatingimustes on oluline, et taimekaitsevahendite registreerimine oleks kiirem ja turul oleks laiem valik erinevaid preparaate. Eesti turu, sh nt aiandussektori väiksuse tõttu oleks vajalik Põhja- ja Baltimaade piirkondlikult ühesuguste reeglitega turu suunas liikumine.
- Kohalikku pärituolu loomasööda kasvatamine – arendada tuleks nii rohusöötade kui ka teiste kohalikku päritolu loomasöötade agronoomia ja kvaliteedi alaseid teadmisi. See aitaks suurendada loomakasvatussektori tootlikkust ja vähendada sõltuvust imporditud loomasöödast.
- Põllumajandusloomade heaolu ja tervis on jätkuvalt oluline teema – otstarbekas on laiendada piimakarjade puhul rakendatud kõrgemate majandamisnõuete toetuse taoline meedet teistes loomakasvatuse harudes.
- Digiüleminek – oluline on edasi arendada andmepõhiseid digiteenuseid, nii et need annaksid põllumajandusettevõtjale otsustustoena sellist infot, mis aitaks suurendada põllumajandustootmise kulutõhusust ja lisandväärtust ning aitaks luua läbipaistvust tarneahelas ja luua väärtust tarbijatele.
- Ühistegevus – jätkata tuleks ühistute arendamist. Oluline on, et ühistud koondavad erineva suurusega põllumajandustootjaid, pakuvad võimalusi tooraine töötlemiseks vajalike investeeringute tegemiseks ning suudavad organiseerida oma liikmete heaks vajalikku nõustamistegevust (näiteks agronoomia, taimekaitse, tootmissisendite ja toodanguga kauplemise jm teemadel).
- Bürokraatia vähendamine – ettevõtted teevad nõuete täitmise tõendamiseks sageli täiendavaid kulusid (ostavad nõustamisteenust). Mõnikord võivad need nõuded olla ka üleliigsed. Ehitiste ja rajatiste rajamiseks vajalik planeerimine ja lubade menetlus võib võtta aastaid, mille jooksul suurenevad hinnatõusu tulemusena investeeringute kulud. Nendes lõikudes oleks oluline bürokraatia, st sektori raha- ja ajakulu vähendamine.
- Majanduskeskkond – PõKa 2030 valdkondade konkurentsivõimet mõjutab üldine majanduskeskkond, sh maksukeskkond, energia ja tööjõu maksumus. Et püsida konkurentsis nii kodu- kui rahvusvahelisel turul, tuleb teha pingutusi, et maksude ja tootmissisendite hinnatõus ei oleks kiirem kui meiega konkureerivates riikides.
- Investeeringud – suurendada tuleks stiimuleid investeeringute tegemiseks, seda nii tagastamatu kui tagastatava abi näol.
- Arenguhüpped – et tagada PõKa 2030 valdkondade atraktiivsus noortele ja uutele ettevõtjatele, on vajalik stimuleerida arenguhüppeid. Eelkõige puudutavad need esmasaaduste töötlemise ja seeläbi antava lisandväärtuse suurendamist, eksporditavale toodangule suurema lisandväärtuse andmist ning uute biopõhiste toodete ning nende tootmis- ja ekspordivõimekuse arendamist.
- Teadus- ja arendustegevus ja innovatsioon – fookusesse tuleks seada konkurentsivõimet ja tootlikkust suurendavad tegevused, roheüleminekut toetavad tegevused. Lisaks kohalikule teadus- ja arendustegevusele tuleks enam tähelepanu pöörata teadmiste impordile. Olulised on praktilised rakendused, nende mõju ning majandusliku tõhususe kohta info pakkumine. Olulistes valdkondades tuleb tegeleda teadlaste järelkasvu tagamisega.
- Maapiirkondade arendamine – väheneva maapiirkondade rahvastiku tingimustes on oluline üha enam kombineerida erinevate fondide võimalusi maapiirkonna ettevõtluse ja elukeskkonna arendamisel.

Tabel 1. PõKa 2030 mõõdikute edenemine

	Eesmärkide prioriteetsus			
Hinnang mõõdiku sihttaseme saavutamisele	IV kvartiili eesmärgid	III kvartiili eesmärgid	II kvartiili eesmärgid	I kvartiili eesmärgid
Mõõdiku väärtus vastab või ületab sihttaset	• Lämmastiku ja fosfori kasutamise tõhusus • Pestitsiidide kvaliteedi piirväärtust ületavate põhjaveeseirejaamade osakaal NTA-l • TKV jääkide sisaldus mullas • Ohtlike taimekahjustajate puhangute arv • Taimetervise nõuetele mittevastavusest tingitud rahvusvaheliste teatiste arv • Kalandus- ja vesiviljelussektori lisandväärtus töötaja kohta • Eesti päritolu kalandus- ja vesiviljelus-sektori eksporditavate toodete koguväärtus	• Eestis toodetud sertifitseeritud seemne kogus (t)	• KHG heide põllumajandustoodangu väärtuse kohta • Põllumajandussektori NH_3 heitkogus • Kimalaste Shannoni mitmekesisuse indeks • Toiduohutuse baromeeter • Tarbija kindlustunde indeks • Kasutuses oleva põllumajandusmaa pindala • Toimivad riigi poolt korrashoitavad ühiseesvoolud, mis võimaldavad kasutada põllumajandusmaad sihtotstarbeliselt • Maapiirkonna SKP elaniku kohta • Maapiirkonnas töötavate inimeste osatähtsus koguhõives • Maaeluministeeriumi rahastatav valdkonna teadus- ja arendustegevuse maht (eurodes)	• Kohalike ohustatud tõugu loomade arv, liigiti (3) • Erinevate põllumajandussektori harude netolisandväärtus tööjõuühiku kohta • Põllumajandussaaduste ja toidukaupade ekspordi ja impordi väärtuse suhe • Eesti päritolu põllumajandussaaduste ja toidukaupade ekspordi väärtus • Suhtelise vaesuse määr maapiirkonnas • Maapiirkonna elanike vanuses 20–64 tööhõive määr • Kalandus- ja vesiviljelussektori ettevõtete müügitulu
Mõõdiku väärtus jääb sihttasemele alla	• NTA-l põhjavee seirepunktide osakaal, mille nitraadisisaldus ületab 50 mg/l • TKV kasutamine põllumajanduslikes majapidamistes (kg/ha) • Tarbija teadlikkuse baromeeter • Heas seisus kalavarude osakaal • Tulemiga „vastab nõuetele“ kontrollide osakaal kalakaitses • Kalapüügi harrastajate arv • Majanduslik mõju ühe kalapüügi harrastaja kohta aastas • Kalandustoodete tarbimine Eestis (kg/inimene)	• Eriti ohtliku loomataudi esinemine, arv • Kohustuslikult (EL) teavitamisele kuuluvate taudijuhtumite arv • Antibiootikumide kasutamise tase (mg/PCU) • Sordilehte võetud sortide arv, sh Eestis aretatud sortide arv • Osakaal Eesti tarbijatest, kes eelistavad osta kodumaist toitu • Regulaarselt (vähemalt kord nädalas) mahetoitu tarbivate inimeste osakaal	• Põllulinnuindeks	• Kohalike ohustatud tõugu loomade arv, liigiti (4) • Maapiirkonnas elavate noorte vanuses 21–40 osatähtsus sama vanusegrupi noorte üldarvus • Kalandus- ja vesiviljelussektoris hõivatute keskmine vanus • Kalandusettevõtete töökohtade arv
Mõõdiku seire on puudulik	• Piirnormi ületavate TKV jääkidega proovide osakaal Eesti päritolu toidus	• Eestis sertifitseeritud seemne sortide arv • Kogu tarneahela loodava lisandväärtuse osatähtsus kogu ettevõtlussektori lisandväärtuses • Ühistu teenitud müügitulu liikme kohta • Ühistusse koondunud põllumajandustootjate arv (keskmine ühistu liikmete arv) • Ühistute müügitulu osatähtsus kogu põllumajandussektori müügitulus • Kodumaiste toodete osakaal jaekaupluste sortimendis	• Põllumajandusmaa orgaanilise süsiniku varu • Kõrge loodusväärtusega põllumajandusmaa osakaal kasutusest olevast põllumajandusmaast	• Puhtatõuliste tõuraamatu põhiosas olevate loomade arv • Jõudluskontrollis osalevate loomade arvu osakaal loomade arvust kokku • Põllumajandussektori tootmisteguritulu tööjõu aastaühiku kohta võrreldes EL keskmisega • Toiduainetööstuse lisandväärtus hõivatu kohta võrreldes ELi keskmisega • Noorte juhtide (alla 40-aastaste) osakaal põllumajanduslikes majapidamistes • Töödeldud toodete osakaal Eesti põllumajandus-saaduste ja toidukaupade ekspordis • Stabiilsete ekspordi sihtturgude arv • Kalandus- ja vesiviljelussektori keskmine palk (suhe Eesti keskmisesse)

Sissejuhatus

Põllumajanduse ja kalanduse valdkonna arengukava aastani 2030 (PõKa 2030) vahehindamise eesmärk on hinnata PõKa 2030 edenemist, tuua välja arengukava täiendamise ja muutmise vajadused ning poliitikasoovitused vastates järgmistele küsimustele:

- Millised muutused on toimunud välis- ja sisekeskkonnas?
- Kuidas on edenenud seatud eesmärkide suunas liikumine?
- Milliseid muutusi oleks vaja PõKa 2030 mõõdikute ja nende sihttasemete puhul teha?
- Kas PõKa 2030 tegevussuundade (TS) hetkeolukorra kirjeldus on endiselt asjakohane või on olukord oluliselt muutunud?
- Kas PõKa 2030 adresseerib endiselt relevantseid probleeme?
- Millised on vajadused rõhuasetuse muutmiseks?
- Milliseid sekkumisi on PõKa 2030 kehtimise ajal seni rakendatud?
- Milliseid sekkumisi tuleks muuta?
- Millised sekkumised ei ole enam vajalikud?
- Milliseid sekkumisi tuleks täiendavalt rakendada tulenevalt olukorra ja vajaduste muutustest?

PõKa 2030 edenemist hinnatakse mõõdikute ja rakendatud sekkumiste põhjal. Hindamisse kaasati Regionaal- ja põllumajandusministeeriumi (REM) osakonnad, PõKa 2030 sihtrühmade esindajad ning Maaelu Teadmuskeskuse (METK) hindamismeeskond.

TS elluviimise eest vastutavad REM-i osakonnad analüüsisid PõKa 2030 tekstis TS hetkeolukorra kirjeldusi ning vastasid järgnevatele küsimustele:

- kas hetkeolukorras on toimunud olulisi muutusi?
- Millised on olulised välis- ja sisekeskkonnas toimunud muutused?
- Millised on olulised sektoris toimunud muutused?
- Milliseid täiendusi ja/või parandusi soovitaksite hetkeolukorra kirjeldusse teha?

PõKa 2030 sihtrühmade esindajad kaasati 25.11.2024 Sakus toimunud kaasamispäeval, kus neil paluti hinnata aastatel 2020-2024 maailmas ja Eestis toimunud muutusi, PõKa 2030 eesmärkide olulisust ning viies arutelurühmas (taimekasvatus, loomakasvatus, kalandus, maaelu ja teadus) arutleti, millised trendid ja põhjused on kaasa aidanud mõõdikute sihttasemete saavutamisele; millised trendid ja põhjused on mõõdikute sihttasemest maha jäämise taga; millised on vastava valdkonna täiendavad vajadused, mis tulenevad muutustest Eestis ja maailmas; mida tuleks täiendavalt teha, et sihttasemest maha jäävad mõõdikud jõuaks sihttasemeni; millised sekkumisi on vaja, et toime tulla muutustega Eestis ja maailmas.

Aruande esimene peatükk annab ülevaate muutustest keskkonnas – muutustest maalimas, Eestis ja looduskeskkonnas. Teine peatükk analüüsib TS kaupa PõKa 2030 edenemist andes hinnangu olukorra kirjeldusele, eesmärkide saavutamisele, sekkumiste rakendamisele ja edasiste sekkumiste vajadusele. Kolmandas peatükis on esitatud poliitikasoovitused. Aruanne lõpeb kokkuvõttega.

1. Muutused välis- ja sisekeskkonnas

Pärast PõKa 2030 vastuvõtmist, aprillis 2021, on koostatud mitu valdkonnaga seotud poliitika-dokumenti, mis käsitlevad muutusi keskkonnas. Lisandunud dokumendid ilmestavad hästi täiendavaid vajadusi ja teemasid, millele PõKa 2030 muutmisel tuleks enam rõhku panna.

Paralleelselt PõKa 2030 loomisega koostati aastatel 2018-2019 Eesti Põllumajandus-Kaubanduskoja algatusel arengukava „Eesti põllumajandus ja toit 2030"[1], mis seab tegevussuundadeks tootearenduse ja innovatsiooni, konkurentsivõime ja kestlikkuse, kommunikatsiooni ja mainekujunduse, koostöö ja ühistegevuse ning inimeste arendamise.

2022. aastal avaldati Riigikantselei juures tegutsenud Rohepoliitika eksperdirühma raport[2]. Vabariigi Valitsusel on Rohepöörde tegevusplaan[3]. Aastastel 2022-2023 koostati roheülemineku teekaart neljas põllumajandus- ja toidusektori valdkonnas[4]. 2023. aastal koostati REMi ja Kliimaministeeriumi (KLIM) koostöös Ringbiomajanduse teekaart[5]. Keskkonna arengutest tulenevaid vajadusi kirjeldab 2024. aastal valminud kliimakindla majanduse seaduse eelnõu ja selle seletuskiri[6]. EL tasandil on lisaks Rohelise kokkuleppega[7] seotud algatustele ja direktiividele ilmunud põllumajanduse tulevikku käsitlev raport[8]. 19.02.2025 avaldati Euroopa Komisjoni (EK) teatis EL ühise põllumajanduspoliitika (ÜPP) tulevikuvisioonist[9].

Roheülemineku teekaart neljas põllumajandus- ja toidusektori valdkonnas võtab peamised trendid kokku järgmiselt. Eesti väike avatud majandus on tugevas seoses maailmas toimuvate muutustega. Maailma rahvastiku ja toidu nõudluse kasvuga kaasneb võimalus ekspordiks. Kliimamuutusega toimetulek, keskkonnahoid ning kiimaneutraalsuse poole püüdlemine on endiselt prioriteetsed. Tehnoloogia arengut ja kasutuselevõttu soodustavad teadus, innovatsioon, teadmussiire ja ettevõtete investeeringud. Toitumine mõjutab oluliselt rahvatervist, toidu- ja söödaohutuse ja tooraine puhtuse tagamine ning tarbija teadlikkuse suurendamine vajab tähelepanu. Toidu tarneahelas kadude ja raiskamise vähendamine koos ringbiomajanduse arendamisega on väljakutse ja võimalus. Erinevate geopoliitiliste arengute ja viiruskriisi taustal on oluline toidujulgeoleku, sh toidu ja oluliste tootmissisendite (energia, väetised, valgurikkad söödad) varustuskindluse ja suveräänsuse tagamine. Ettevõtjate kindlustunne on alates 2021. aastast madal, vajalikud on stiimulid tootlike ja mittetootlike investeeringute tegemiseks. Tarbija kindlustunne tuleviku ees on vähenenud koos aastatel 2022-2024 toimunud inflatsiooni, ostujõu jätkuva languse ja maksumuudatustega.

Vahehindamise kaasamispäeval paluti osalejatel märksõnadega tähistada peamisi muutusi, mis on aastatel 2020-2024 Eestis ja maailmas toimunud. Tulemused on sõnapilvena kokku võetud joonisel 1. Peamised märksõnad, mis välja toodi, on: geopoliitiline olukord ja sõda Ukrainas, kliimamuutus, põllumajandussektori kontsentreerumine, tööjõupuudus, rohe-

[1] Viira, A.-H., Aro, K. (2020) Eesti põllumajandus ja toit 2030. Piima-, liha-, teravilja- ja aiandussektori ning nendega seotud töötleva tööstuse arengukava 2020–2030. Kokkuvõte.
[2] Arjus, T., Dembovski, I., Helm, A., Hääl, M., Kütt, A., Lepasepp, P., Muld, M., Rannala, M., Sooväli Sepping, H., Sulling, A., Toomsalu, M., Truuverk, E., Viira, A.-H. (2021) Rohepoliitika eksperdirühma raport.
[3] Vabariigi Valitsus. Rohepöörde tegevusplaan.
[4] Viira, A.-H., Prits, M., Aro, K., Ariva, J., Lillemets, J. (2023) Roheülemineku teekaart neljas põllumajandus- ja toidusektori valdkonnas – piima-, liha-, teravilja- ja aiandussektoris.
[5] Regionaal- ja põllumajandusministeerium, Kliimaministeerium (2023) Ringbiomajanduse teekaart.
[6] Kliimaministeerium (2024) Kliimakindla majanduse seaduse eelnõu seletuskiri.
[7] Euroopa Ülemkogu. Euroopa Liidu Nõukogu. Euroopa roheline kokkulepe.
[8] Strategic Dialogue on the Future of EU Agriculture. A shared prospect for farming and food in Europe.
[9] European Commission. Vision for Agriculture and Food.

üleminek, majanduslik ebastabiilsus, sh hindade ja maksude tõus, pandeemia kogemus, muutused tarneahelates ja mittetoimiv regionaalpoliitika.

Joonis 1. Muutused Eestis ja maailmas aastatel 2020-2024. (Allikas: PõKa 2030 vahehindamise kaasamispäev).

1.1. Muutused ja trendid maailmas

Maailma rahvaarvu kasv jätkub peamiselt madalama elatustasemega riikides, globaalne toidunõudlus suureneb. 2050. aastaks prognoositakse 2018. aastaga võrreldes 28%-list rahvastiku kasvu, millest üle poole leiab aset Aafrikas ja kolmandik Aasias[10]. Kiire majandusarenguga riikides suureneb keskklass ja toidu, sh loomse toidu tarbimine. Rahvastiku kasv survestab toidusüsteeme, looduskeskkonda ja kliimat[11]. Põllumajandusmaa on maailmas viimase 20 aastaga vähenenud 3%[12]. Osades piirkondades muudetakse rohu- ja metsamaad põllumaaks, teisal kaotatakse põllumajandusmaad taristule, tööstus- ja elamupiirkondadele[13,14]. Toidujulgeolekut tagavad globaalsed läbipõimunud[15,16] tarneahelad, mis loovad võimalusi eksportivatele riikidele, kuid soodustavad toidu tootmise kontsentreerumist ja vähendavad selle mitmekesisust[17]. Demograafilised protsessid, sh vananev tarbija nii Euroopas kui Eestis, avaldavad mõju toidusektorile, kuna ootused pakutavale muutuvad.

Põllumajanduse keskkonnamõju suureneb ja kliimamuutus mõjutab ühe enam toidutootmist. Põllumajandustootmise kasv on käinud käsikäes suurema mineraalväetiste ja taimekaitsevahendite (TKV) kasutamisega. Sellega on kaasnenud suurem kasvuhoonegaaside (KHG) heide. Kliimamuutuse tõttu sagenevad äärmuslikud ilmastikuolud, keskmine õhutemperatuur kasvab, sademete režiim muutub, kahjurid, taime- ja loomahaigused levivad uutesse

[10] Annual population. FAOSTAT. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO).
[11] Marr, B. (2022) The Biggest Future Trends In Agriculture And Food Production. Forbes Media.
[12] FAOSTAT. Land Use.
[13] UNFCCC (2021) National Inventory Submissions 2021. United Nations Framework Convention on Climate Change.
[14] FAO (2022) The State of the World's Forests 2022. Forest pathways for green recovery and building inclusive, resilient and sustainable economies.
[15] The World Bank. (2021) Needed: A Climate-Smart Food System That Can Feed 10 Billion.
[16] FAO (2012) Global Trends and Future Challenges for the Work of the Organization. Web Annex.
[17] Chung M. G., Lui, J. (2022) International food trade benefits biodiversity and food security in lowincome countries. Nature Food, 3 (2022), 349–355.

piirkondadesse. Euroopas ja maailmas laiemalt on probleemiks muldade degradeerumine, liikide ja nende elupaikade kadu[18,19], jäätmete, saaste- ja jääkainete kuhjumine keskkonnas[20]. Looduskeskkonna üldise seisundi halvenemine mõjutab põllumajandust negatiivselt. Osades piirkondades väheneb magevee kvaliteet ja kättesaadavus[21,22,23].

Umbes kolmandik toidust läheb raisku, kadude vähendamine võimaldaks säästa ressursse ja keskkonda. Toitumine ja rahvatervis on tihedalt seotud. ELis on enam kui pool täiskasvanuist ülekaalulised või rasvunud[24]. Eestis oli 2020. aastal 52% inimesi liigse kehakaaluga, nende arv kasvab nii täiskasvanute kui kooliõpilaste seas[25,26]. Vananeva rahvastikuga riikides pööratakse tervishoiu- ja sotsiaalkulude ohjamiseks üha enam tähelepanu tervist toetava toidukeskkonna kujundamisele, sh tasakaalustatud toitumist toetava, madalama soola, suhkru ja küllastunud rasvhapete sisaldusega toidu kättesaadavusele.

Toidu päritolu, koostis, tootmisviisid, keskkonnamõju ja eetilisus on olulised teemad tarbijale, kuid lünklikud teadmised öko- ja toidusüsteemidest toovad kaasa tähelepanu keskendumise üksikutele probleemidele, mitte süsteemsetele lahendustele[27]. Lääneliku toitumisega piirkondades väheneb loomse toidu tarbimine ja suureneb nõudlus taimse toidu ja loomse toidu alternatiivide järele. Üha enam teadvustatakse mulla, elurikkuse, põhja- ja pinnavee rolli ökosüsteemis ja põllumajanduses ning nende kaitsmise vajadust[28]. Sinimajanduse kasvav osa toidu tootmisel ja paljude veekogude halb seisund muudab veelgi olulisemaks veekogude seisundile tähelepanu pööramise[29].

ELi rohelise kokkuleppe eesmärk on majanduse ressursitõhususe ja konkurentsivõime tagamine, majanduskasvu lahutamine ressursikasutusest ja KHG netoheite nulli viimine. Põllumajanduse ja toidu valdkonnas nihkub tähelepanu toidujulgeoleku kindlustamiseks vajaliku majandusliku, sotsiaalse, kultuurilise ja looduskeskkonna säilimise tagamisele[30]. Kliimaneutraalsuse saavutamiseks võib muutuda ka põllumajandus- ja toidusektoris aktuaalseks süsiniku sidumise ja heitkogustega kauplemine ning heite maksustamine[31]. Üha olulisem on toidutootmise kliima- ja keskkonnajalajälje hindamine ning selle vähendamine[32].

Põllumajanduse negatiivse keskkonnamõju ohjamiseks, positiivse mõju ja kliimamuutusega kohanemise võime suurendamiseks, muldade seisundi parendamiseks, elurikkuse säilitamiseks ja suurendamiseks on vaja enam rakendada piirkondlikke olusid ja tootmise struktuuri arvestavaid keskkonnahoidlikke tootmisviise, sh taastav põllumajandus, agroökoloogia, mahepõllumajandus ja süsinikupõllundus. Samuti on vaja tagada põllukultuuride ja sortide, loomaliikide ja tõugude ning põllumajandusmaastike mitmekesisus.

Täppistehnoloogia, autonoomsed seadmed, andurid ja digitaalsed tööriistad aitavad optimeerida tootmist, vähendada keskkonnamõju, annavad seireks, teadus- ja arendustööks (T&A),

---

[18] Hancock, L. (2022) What is biodiversity? Why it's under threat and why it matters. World Wildlife Fund.
[19] Carrington, D. (2018) What is biodiversity and why does it matter to us? The briefing. The Guardian.
[20] Nathanson, J.A. The Pollution Problem. Encyclopædia Britannica.
[21] UNSG (2018) United Nations Secretary-General's plan: water action decade 2018-2028.
[22] UNEP (2022) Freshwater Strategic Priorities 2022–2025 to implement UNEP's Medium-Term Strategy.
[23] EEA (2025) Water scarcity conditions in Europe.
[24] European Commission. (2021) Over half of adults in the EU are overweight. Products Eurostat News.
[25] Reile, R., Veideman, T. (2021) Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring 2020. Tervise Arengu Instituut.
[26] Gluškova, N., Nelis, L., Nurk, E. (2021) Eesti õpilaste kasvu seire: 2018/19. õppeaasta uuringu raport WHO Childhood Obesity Surveillance Initiative (COSI). Tervise Arengu Instituut.
[27] Euroopa Komisjon. (2019) KOMISJONI TEATIS. Euroopa roheline kokkulepe. COM(2019) 640 final.
[28] United Nations. Support Sustainable Development and Climate Action.
[29] Euroopa Komisjon. (2019) KOMISJONI TEATIS. Euroopa roheline kokkulepe. COM(2019) 640 final.
[30] Euroopa Komisjon. (2019) KOMISJONI TEATIS. Euroopa roheline kokkulepe. COM(2019) 640 final.
[31] Climate adaptation platform. Denmark is First Country to Tax Agriculture Emissions.
[32] Verschuuren, J. Towards EU carbon farming legislation: what is the role of the ETS?

poliitika kujundamiseks ja tarbijate teavitamiseks vajalikke andmeid. Hüdropoonika ja vertikaalne põllumajandus aitavad kokku hoida vett, mulda ja ruumi. Biotehnoloogiad võimaldavad luua tootlikke, kliima- ja keskkonnamuutustele vastupidavamaid põllukultuuride sorte, parandada põllumajandusloomade tõuomadusi ja asendada fossiilsetel materjalidel põhinevaid väetisi ja keemilisi TKV. Loomsele toidule alternatiivide otsimise tõttu tuleb turule uusi toidutoormeid ja uuendtoite.

Ringbiomajandus on roheülemineku eeldus ja võimalus kasutada taastuvaid bioressursse toidu, sööda, materjalide, biokomponentide ja energia tootmiseks, asendada fossiilseid tooraineid, vähendada jäätmeid ja kadusid. Selleks on vaja tugevdada koostööd ettevõtjate, kohalike omavalitsuste, haridus- ja teadusasutuste ja ministeeriumide vahel.

Viiruskriis, halvenenud julgeolekuolukord, geopoliitilised muutused ja tarneahelate katkestused on esile tõstnud toidujulgeoleku, sh toidu ning tootmissisendite (energia, väetised, valgurikkad söödad) varustuskindluse olulisuse. EL suund on tootmissisendite impordisõltuvuse vähendamine. Varasemast olulisem on ettevõtete regionaalne hajutatus, toimepidevus ja lühemad tarneahelad. Ka linnapõllumajandus pakub üha enam võimalusi toidu tootmise tarbijatele lähemale toomiseks.

Roheülemineku võtmeküsimus on ettevõtjate investeerimisvõime ja -valmidus ebakindlas keskkonnas. Võõrvahendite kaasamisel omab järjest suuremat rolli investeeringute kliima- ja keskkonnamõju, mistõttu muutub üha olulisemaks põllumajanduse ja toidutootmise läbipaistvus kliima- ja keskkonnajalajälje, tootmissisendite ja -praktikate osas.

Viimasel 30 aastal on toidu osa leibkondade kuludest vähenenud ja tarbija valikuvõimalused laienenud. Toidu, energia ja teiste tootmiskulude kiire hinnatõus aastatel 2021-2023 suurendas tarbijate, põllumajandustootjate ja toidutööstuse ebakindlust. On võimalik, et toidule kulub tulevikus senisest suurem osa sissetulekust ning suureneb oht, et ligipääs tervist toetavale toidule kui põhivajadusele väheneb, seda eriti madalama sissetulekuga tarbijate seas. Erinevate riikide ja piirkondade roheüleminekuga tegelemise soov ja võime erinevad. Seetõttu võib süveneda lõhe tehnoloogiliselt ja/või ökoloogiliselt eesrindlike ja teiste riikide toidutootjate vahel ning sõltuvalt valikutest kas aheneda või paraneda müügivõimalused erinevatel turgudel.

Tulevikku vaatavalt[33] on EL-is oluline konkurentsivõimeline ja osapoolte suhtes õiglane toidu väärtusahel, keskkonna, majanduslikes ja sotsiaalsetes aspektides kestlikum põllumajandus ja ÜPP tugevam toetus roheüleminekuks. Roheülemineku rahastamiseks on oluline ettevõtjate ligipääs kapitalile. Kestliku toidusüsteemi kujundamiseks on tarvis teha tervist toetavad valikud tarbijatele kättesaadavamaks ja ergutada kestlike tootmispraktikate kasutamist, kasutada ringbiomajanduse võimalusi, viia kaod ja jäätmed miinimumi. Säilenõtkuse tagamiseks on vaja kaitsta põllumajandusmaad ja muldi, laiendada kliimamuutusega kohanemist toetavaid tegevusi, suurendada põllumajandus- ja toidusektoris kriisikindlust ja riskide juhtimise võimekust. Tulevikukindel põllumajandussektor peab olema atraktiivne valik põllumeeste uuele põlvkonnale, töötajatele atraktiivne ja ohutu, tagama soolise tasakaalu ja võimestama maakogukondi. Nende muutuste toetamiseks on vaja lihtsam ligipääs teadmusele ja innovatsioonile, T&A investeeringud, uute tehnoloogiate turule jõudmist võimaldavad regulatsioonid, vastutustundlik digiüleminek ja sotsiaalne innovatsioon.

[33] Strategic Dialogue on the Future of EU Agriculture. A shared prospect for farming and food in Europe.

11.02.2025 avaldatud EK teatis[34] järgneva finantsperioodi raamistiku kohta on mõjutatud geopoliitilistest arengutest EL naabruses, rahaturgudel valitsevast volatiilsusest, vajadusest olla paindlik ning reageerida kriisidele. Suurim väljakutse on lisandväärtuse suurendamine kulutuste suhtes. EL ettevõtteid mõjutavad ebavõrdsed rahvusvahelised konkurentsitingimused (teiste riikide madalamate keskkonna- ja sotsiaalsete standardite tõttu), kõrged energia hinnad, oskuste ja tööjõu puudujääk ning ebapiisav kapitalile juurdepääs. Koos julgeolekuohuga suureneb ebakindlus. Ebaregulaarne ränne, ebaühtlane piirkondade areng, looduskaitselised piirangud ja kliimaga seotud katastroofid mõjutavad elukvaliteeti, sotsiaalset ja majanduslikku olukorda. EL eelarve peaks siduma prioriteedid ühtseks kogumiks, mis teenib EL huve globaalselt (kaubandusest materjalide, energia, kliima ja rändeni). EL eelarve praeguse 50 erineva programmi vähendamine muudaks eelarve kasutamise lihtsamaks ja vähendaks eelarve administreerimise kulu. Rohe-, digi- ja sotsiaalse ülemineku rahastamine vajab avalikke investeeringuid ja erakapitali kaasamist. Jätkatakse tulemustele orienteeritusega. Horisontaalsed prioriteedid on kliimaga seotud tegevused, elurikkus ja sooline võrdsus. EL eelarve peaks olema paindlik, mis eeldab tasakaalu pikaajaliste investeeringute ning kriisidele reageerimise vahel. Senine EL eelarve maht on olnud 1,02% kogurahvatulust, millele lisati perioodil 2021-2027 taasterahastu (*NextGeneration EU*[35]) vahendeid 0,7% ulatuses kogurahvatulust. Järgmise EL mitmeaastase finantsraamistiku (MFF 2027+) sisu tutvustatakse juulis 2025.

19.02.2025[36] avaldati EK teatis põllumajanduse ja toidu visioonist kuni 2040. aastani. Selle kohaselt on oluline õiglane tarneahel, kus põllumajandustootjat ei tohiks sundida toodangut müüma alla tootmiskulude. Turgude läbipaistvus nii kulude kui marginaalide osas peab suurenema. Tuleviku ÜPP defineerib selgemalt tasakaalu regulatsioonide ja toetustel põhineva poliitika vahel. Eelistatud on aktiivsed tootjad, kes panustavad keskkonnahoidu. Toetusi peaksid saama need, kes seda enim vajavad (ebasoodsad piirkonnad, noored ja alustavad põllumajandustootjad, mitmekesine tootmine). Asjakohastena nähakse ökosüsteemi teenuste (ÖST) ja investeeringute toetamist, kuid ka juurdepääsu nii kriisi- kui riskijuhtimise instrumentidele. Tulemustele orienteeritus koos paindlikkusega pakuks võimalusi erinevatele tootmispraktikatele. Bio- ja ringmajandus omavad põllumajanduses suurt potentsiaali, samuti süsinikupõllundus ja nn looduskrediit. Omatoodetud taastuvenergia kasutamine ning ülejäägi turule pakkumine võiks olla põllumajandustootmise osa. Põlvkondade vahetuse tööriistana nähakse pensionile jäämise skeeme ning maksusoodustusi. Imporditud valgust sõltuvuse vähendamine hõlmab nii tarbimise kui tootmise poole tegevusi. Kohalike väetiste kasutamine peaks vähendama sõltuvust imporditavatest sisenditest. Jätkuvalt tegutsetakse globaalsetel turgudel saavutamaks konsensust põllumajandustootmise ja toidu standardite osas. Tahaplaanile ei jäeta loomade heaolu ega toiduohutust. Loomakasvatuses on vajadus pikaajalise visiooni järele. Valmisolek kriisideks ning riskidega toimetulek vajavad nii EL kui liikmesriikide tasemel täiendavat tähelepanu. Soov on vähendada ettevõtjate koormust seoses regulatsioonide ja bürokraatiaga, abiks kaugseire ja andmejagamise tehnoloogiad. Kliimaneutraalsuse eesmärgist ei ole loobutud. Põllumajandus ja loodushoid peavad suutma kooskõlas tegutseda. ÜPP osaks jääb maapiirkondade elujõulisusele kaasa aitamine, *rural proofing* printsiibi jätkamine, LEADER kogukonna juhitud tegevused ning nutikate külade koostöö tugevdamine. Tarbijale suunatud tegevustest toetatakse koolikavasid, geograafiliste tähiste kasutamist, lühikesi tarneahelaid. Toidutööstuses on vajalik arendada ärimudeleid, mis

[34] Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Concil, the European Economic and Social Committee and the Committee of yhe Regions „The road to the next multuannual financial framework", 11.2.2025 COM(2025) 46 final
[35] Taasterahastu „NextGenerationEU": tugevam ja vastupidavam Euroopa - Euroopa Liit
[36] Vision for Agriculture Food - European Commission

tugevdavad igat tarneahela lüli. Toidu raiskamise ja kadude vähendamiseks jätkatakse jõupingutusi. Majanduse mootorina töötavate T&A, innovatsiooni, teadmussiirde ja oskuste parandamise tegevusi toetatakse ka edaspidi. Digitaliseerimine võimaldab rakendada enam põhimõtet „kogu üks kord ja kasuta mitu korda“.

1.2. Valdkonnapoliitikate arengud Eestis

Rohepoliitika eksperdirühma raport[37] märgib, et koostöös ettevõtjate, teadlaste ja ekspertidega tuleb välja töötada põllumajandus- ja toidusektori roheülemineku eesmärgid ja prioriteedid ning integreerida need läbivalt poliitikameetmetesse. Raport soovitab koostada riikliku prioriteetide nimekirja digitaalsetest rohelahendustest ja asuda neid arendama. Raport sõnastab, et kõikide tasandite otsused peavad olema kooskõlas rohepöörde tegevuskava eesmärkidega ning olema:

1) kliimaneutraalsuse suunas liikumisele kaasa aitavad;
2) elurikkust, ökosüsteemide head seisundit ja loodusressursside säästlikku kasutust toetavad ning vajaduse korral nende taastamist ja taastumist edendavad;
3) ressursikasutust vähendavad/tõhustavad ja ringmajandust edendavad;
4) sotsiaalset õiglust tagavad, regionaalselt tasakaalustatud ja vastutustundlikud;
5) konkurentsivõimet toetavad ja kulutõhusad.

Rohepoliitika raport soovitab välja töötada meetmed biogaasi tootmisvõimekuse arendamiseks. Kestliku toidusüsteemi peatükk käsitleb mineraalväetiste ja TKV kasutamist, elurikkust toetavat ja taastavat põllumajandust, KHG ja õhusaasteainete heite ohjamist, loomatervist ja antimikroobsete ainete kasutamist, mahepõllumajandust ja roheüleminekut toetavaid digilahendusi. Tehakse ettepanekud toidutööstuse arendamiseks, toidukadude ja toidukultuuri alase teadlikkuse arendamiseks, ebaausate kaubandustavade seireks ning toidujulgeoleku ja toimepidevuse suurendamiseks. PõKa 2030 kontekstis on olulised ringmajandust, jäätmete vähendamist, ruumiplaneerimist, elurikkust, maakasutust ja bioressursside väärindamist käsitlevad soovitused. Välja on toodud kliimamuutusega kohanemise vajadus ja seda toetavad tegevused.

Ringbiomajanduse teekaart[38] valmis 2023. aastal REM-i ja KLIM-i koostöös. Ajendatult Euroopa rohelisest kokkuleppest ja EL biomajanduse strateegiast[39] määratleb see arenguks vajalikud lühi ja pikaajalised tegevused kuni 2035. aastani ning vajaduse piirkondlike teekaartide järele[40]. Peamised TS on suurem lisandväärtus, kestlik ressurssidega varustatus, elurikkuse hoidmine, T&A, innovatsioon ja tehnoloogia, konkurentsivõimeline ettevõtluskeskkond, haridus, oskused ja teadlikkus.

Roheülemineku teekaart neljas põllumajanduse valdkonnas[41] võtab kokku globaalsed trendid, roheülemineku eesmärgid ja mõõdikud, peamised tegevused, uuringute ja teadmussiirde vajadused ning ärimudelite uuendamise võimalused. Eesmärgid on seotud keemiliste TKV kasutamise ja nendega seotud riskide vähendamisega, taimetoitainete kao vähendamisega,

[37] Arjus, T., Dembovski, I., Helm, A., Hääl, M., Kütt, A., Lepasepp, P., Muld, M., Rannala, M., Sooväli Sepping, H., Sulling, A., Toomsalu, M., Truuverk, E., Viira, A.-H. (2021) Rohepoliitika eksperdirühma raport.
[38] Regionaal- ja põllumajandusministeerium, Kliimaministeerium (2023) Ringbiomajanduse teekaart.
[39] European Comission. Bioeconomy strategy.
[40] Ringbiomajandus | Regionaal- ja Põllumajandusministeerium
[41] Viira, A.-H., Prits, M., Aro, K., Ariva, J., Lillemets, J. (2023) Roheülemineku teekaart neljas põllumajandus- ja toidusektori valdkonnas – piima-, liha-, teravilja- ja aiandussektoris.

antimikrobiootikumide kasutamise vähendamisega, mahetoidu tootmise ja tarbimise suurendamisega, KHG heite vähendamise ja süsiniku sidumise suurendamisega, põllumajandusmaastike mitmekesistamise, elurikkuse ja elupaikade kaitsega, tervist toetava toitumise ja toiduohutuse alase teadlikkuse suurendamisega, jäätmetekke vältimisega, kõrvalsaaduste ja jäätmete ringlusse võtmisega, põllumajanduse ja toidusektori tarneahelas lisandväärtuse suurendamisega. Sektorite kaupa on peamised ettepanekud järgmised.

Piimandus – söödakultuuride mitmekesistamine, elurikkust toetavad ja keskkonnamõju vähendavad praktikad, karjaterviseprogrammide rakendamine, suurem ambitsioon ravimikasutuses, et toota veelgi kvaliteetsemaid tooteid spetsiifiliste ootustega ja kõrgema maksevalmidusega tarbijatele. Eelduseks on osapoolte tihenev koostöö ja head kliendisuhted. Majanduslikku elujõulisust tagavad muutused, mis tagavad suurema lisandväärtuse.

Lihasektor – sarnane piimandusega, lisaks uued tööprotsessid ja tehnoloogiad loomsete kõrvalsaaduste väärindamiseks, uued tooted, mis loovad täiendavat lisandväärtust.

Aiandus – keskkonnasäästlikult toodetud toodangu mahu suurendamine. Uued tehnoloogiad ja protsessid ning koostöö väärtusahela ettevõtetega jäätmete ja kõrvalsaaduste väärindamiseks ning sealt saadud toodete pakkumine teistele sektoritele. Tõhusam energiakasutus ning energiaaktsiiside soodustused, mis vähendaksid keskkonnasõbraliku katmikalaaianduse tootmiskulusid ja võimaldaks suurendada aastaringselt kodumaist, värsket ja keskkonnasõbralikku aiandustoodangut.

Teraviljasektor – kõrgemate standarditega kvaliteedikavad nõudlikuma tarbija ootustele vastamiseks. Turvasmuldade kasutusotstarbe muutmine, süsinikupõllundus ja maakasutuse muutmine leevendavad kliimamuutust. Täppisviljelus, e-põlluraamatu kasutuselevõtt, ettevõtjate, nõustajate ja teadlaste koostöö võimaldab teha andmepõhiseid otsuseid ja kasutada tõenduspõhiseid turundusargumente. Tehnoloogiainvesteeringud suurendavad tootlikkust. Keskenduda ärimudeli muutustele, millega kaasneb kõrgem lisandväärtus.

Eestil on kohustus jagatud jõupingutuste määrusega (EL) 2018/842[42] kaetud sektorites vähendada KHG heitkogust 2030. aastaks võrdluses 2005. aastaga 24%. Koostatav Kliimakindla majanduse seadus[43] seaks nii põllumajandusele, maakasutuse kui tööstussektorile sektoripõhised eesmärgid, kuid toidu tootmist mõjutavad kaudselt ka energeetikale, hoonetele, transpordile ja jäätmetele seatavad eesmärgid. Eelnõu seletuskirja kohaselt on piisav toit eluks hädavajalik, mistõttu põllumajandustootmise mahtu nähakse samasugusena kui praegu. KHG heite vähendamiseks plaanitakse saavutada lisameetmetega. KHG inventuuri metoodikat soovitatakse arendatakse selliselt, et põllumajandustootmise, maakasutuse muutuse ja rakendatavate meetmete mõju KHG heitele oleks võimalik täpsemalt hinnata. Põllumajandussektorile (koos põllumajanduse LULUCF osaga) on planeeritud sätestada KHG heitkoguse vähendamise eesmärgid aastateks 2030, 2035 ja 2040 järgmiselt:

1) 2030. aastaks -14% võrreldes 2022. aastaga ehk -45% võrreldes 1990. aastaga;
2) 2035. aastaks -17% võrreldes 2022. aastaga ehk -46% võrreldes 1990. aastaga;
3) 2040. aastaks -18% võrreldes 2022. aastaga ehk -48% võrreldes 1990. aastaga.

Nende eesmärkide täitmiseks on vajalik karjatatavate kariloomade osakaalu suurendamine, täiendavate biogaasijaamade rajamine, säästlikkuse kriteeriumidele vastava vedela biokütuse

[42] Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) 2018/842, 30. mai 2018, milles käsitletakse liikmesriikide kohustust vähendada kasvuhoonegaaside heidet aastatel 2021–2030, millega panustatakse kliimameetmetesse, et täita Pariisi kokkuleppega võetud kohustused.
[43] Kliimaministeerium. Kliimakindla majanduse seadus.

kasutamine põllumajandusmasinates, mineraalväetiste kasutamise vähendamine, märgala-viljelus, maakasutuse muutmine, sh turvasmuldade harimisest tuleneva heite vähendamiseks turvasmuldadel asuva põllumaa viimine püsirohumaaks.

Maakasutussektori eesmärk aastaks 2030 on saavutada 0-netoheide ning alates 2035. aastast olla sidumises, mis võimaldaks kompenseerida teistes sektorites tekkivat KHG heidet, mida pole võimalik vähendada ega tehnoloogiliselt siduda. Selle eesmärgi saavutamiseks on vajalik elurikkust ja põllumajandustootmist arvestav metsastamine valitud aladel, kahjustunud ja süsinikurohkete ökosüsteemide taastamine raadamise kompenseerimiseks, kiirekasvulised istandused, aiandusturba kaevandamise vähendamine, turvasmuldadele heidet minimeeriv majandamine, raadamise kahandamine, maahõive prioritiseerimine läbi oskusliku planeerimise, rohevõrgustiku säilimine ja hea seisund.

Riigile kuuluv AS Eesti Varude Keskus[44] vastutab hädaolukorra lahendamiseks, riigi varustus-kindluse, julgeoleku ja elanikkonna toimetuleku tagamiseks vajalike varude ning taristu olemasolu ja kasutuselevõtu eest. Muuhulgas on keskuse ülesandeks korraldada toidu ja veterinaarravimite ning vedelkütuse varu moodustamine, haldamine ja kasutusele võtmine.

Toidu varustuskindluse strateegia 2023+[45] sõnastab varustuskindluse sammastena toiduga isevarustatuse, toimepidevad ettevõtted, toimiva väliskaubanduse ning varude olemasolu. Strateegia võtab kokku toidu varustuskindluse ahela peamised ohud, varustuskindluse tugevused ja nõrkused, sõnastab toidu varustuskindluse võimelünkade katmiseks vajalikud tegevused, määratledes sh riigi ja ettevõtete ülesanded.

Rahandusministeeriumi 2024. aasta suvise majandusprognoosi[46] järgi on majandus hakanud Vene Föderatsiooni ja Ukraina sõja mõjudega kohanema. Inflatsioon aeglustub. Riigieelarve defitsiidi tõttu vähendatakse ja külmutatakse kulusid, lisatakse tulusid ning suurendatakse kaitsekulusid. SKP reaalkasv on negatiivne alates 2022. aasta IV kvartalist. Välisnõudlust mõjutab peamiste eksporditurgude (Läti, Leedu ja Skandinaavia) nõrkus. Sisenõudlust iseloomustab madal konjunktuur. Hinnakasv ületas perioodil 2021-2023 palgakasvu, vähendades tarbijate ostujõudu. Intressitõus on Läti ja Leeduga võrreldes suurema mõjuga suurema võlakoormuse tõttu. Eestis on võrreldes teiste EL riikidega heitlikum energia hind, samuti oleme mõjutatud enam Venemaale ja Valgevenele kehtestatud sanktsioonidest. Majandus-sektoriti on olukord erinev. Ettevaates sõltub majanduse areng välisnõudluse taastumisest. Eesti ettevõtjaid ja elanikke ootavad ees maksutõusud (käibemaks, aktsiisid, automaks, maamaks). Tööpuudus on 7,7% tasemel.

ÜPP2027+ ette valmistamise mõttetalgute käigus on olulisemate väliskeskkonna muutustena, mis ÜPP tulevikku võiksid mõjutada, esile tõstetud järgnevad teemad.

Poliitika – kas Euroopa Parlamendi valimised toovad konservatiivse või liberaalse lähenemise, kas rõhk on julgeolekul, keskkonnal või teistel valdkondadel. Kas jätkub volatiilsus või saabub toidutootmise jaoks vajalik stabiilsus. EL eelarve ressurssidele konkureerivad ÜPP, kaitse-, kliima-, energia-, maksu -ja rändepoliitika. Kokku lepitud instrumentide paindlikkus ja regulatsioonide ajakohastamise kiirus. Turgudel valitsevatest kaubanduslepingutest ja kestlikkuse standarditest tulenevad võimalused ja piirangud. EL võimaliku laienemisega kaasnev mõju EL eelarvele, hindadele ja seeläbi toidutootjate sissetulekutele.

---

[44] AS Eesti Varude Keskus. Omaniku ootused ja strateegia.
[45] Regionaal- ja põllumajandusministeerium. Toidu varustuskindluse strateegia 2023+.
[46] Rahandusministeerium. Rahandusministeeriumi majandusprognoos.

Majandus – intressimäärad ja inflatsiooni ohjamine, tarbimise elavdamine vs tagasi hoidmine mõjutavad ettevõtjate investeeringuid. Taksonoomia rakendamine finantseerimisel suunab investeerima keskkonnahoidlikesse tehnoloogiatesse. Kestlikkuse aruannetega kaasnev koormus ja liiga ranged nõuded võivad heidutada väiksemaid ettevõtteid tegevust jätkama. Protektsionism vs avatus – EL ühisturu toimimise tagamine on sama oluline nii ekspordile suunatud ettevõtjate kui kõigi toidutootjate jaoks, kuna tootmissisendite (energia, väetised) puhul sõltutakse impordist. Turgude volatiilsus – hinnavõtjatena sõltuvus globaalsetest hindadest. Tarbijate ostujõu vähenemine suunab eelistama odavamat kaupa, mis on suurel määral imporditud soodsamates tingimustes asuvatest, madalama tootmiskuluga piirkondadest

Ühiskond – tarbija määrab nõudluse, mistõttu demograafia (linnastumine, ränne, vananemine), ühiskondlik segregatsioon on teemad, millega toidutootmine peab arvestama. Suutmatus kaasa minna uuendustega vähendab konkurentsivõimet. Elustiil, toitumistrendid ja toidusektori maine mõjutavad toidutootmist, kuid ka põlvkondade vahetust ettevõtetes.

Tehnoloogia – aina enam tekib tööprotsesside käigus andmeid. Digitaliseerimisega suureneb küberohutuse tähtsus. Tehisintellekti arenguga peab kaasas käima ka suutlikkus andmepõhiseid otsuseid teha. Tööjõu kallinemine tingib aina enam automatiseerimist ja uute tehnoloogiate kasutusele võtmist, mille rakendamiseks on vaja uusi oskusi.

Looduskeskkond – ebasoodsad ilmastikutingimused muudavad põllumajandustootmise haavatavaks, vajadus kohaneda kliimamuutustega ja tulla toime sagenevate taimehaiguste ja loomataudidega.

Õigusruum – kitsaskohad on nõuded eraomandi kasutamisele, mõjuanalüüside puudumine, EL õiguse kõrge üldistatus, kus liikmesriikidele jääb vastutus ja piiratud otsustusõigus.

1.3. Muutused looduskeskkonnas

Põllumajandust mõjutavad looduskeskkonnas toimuvad muutused. Eestis on sagenenud kevadised põuad[47], on esinenud ootamatuid öökülmi mais ja juunis, mis on oluliselt mõjutanud taimekasvu (nt 2023. aastal) ja eriti puuvilja- ja marjakasvatajaid[48]. Taimehaiguste ja -kahjurite levik ning TKV valiku piiramine mõjutab õlikultuuride kasvupinda[49]. Talved on soojemad, varasemast esineb enam maa külmumise-sulamise tsükleid, mis soodustab toiteelementide leostumist[50]. Kliimamuutus on teinud võimalikuks näiteks maisi koristamise teraks[51], katsetatakse Eesti oludes uute põllukultuuride kasvatamist[52]. Loomataudide levik on probleemiks terves Euroopas[53] ja mõjutab ka Eesti loomakasvatajaid.

[47] Keskkonnaagentuur. Põuane kevad-suvi põhjustas veenappuse, millest taastumine võtab aega.
[48] ERR. Ees olevad öökülmad teevad aiapidajad murelikuks.
[49] Novaator. Heitlikumad ilmad laotavad talunike põllule uued kahjurid ja määramatuse.
[50] Vainu, M; Viira, A.-H.; Rooma, L.; Kikas, T.; Matveev, E.; Naarits, A.; Tiirats, K.; Vaarmari, K.; Palts, M. (2024) Nitraaditundlike alade nimistu läbivaatamine, vajadusel nimistu muutmise või täiendamise ettepanekute esitamine koos mõjuanalüüsiga.
[51] Märs, K. (2025) Uued tuuled Eesti teraviljakasvatuses - maisi koristamine teraks.
[52] Teaduse tippkeskus Agrocropfuture. Uued põllukultuurid.
[53] Põllumajandus- ja toiduamet. Loomataudide iganädalane ülevaade.

2. PõKa 2030 edenemine

2.1. Tegevussuund 1: põllumajanduskeskkond

2.1.1. Hinnang olukorra kirjeldusele

Arengukavas PõKa 2030 toodud TS 1 olukorra kirjeldus on olulises osas asjakohane. Täiendavalt toodi vahehindamisel esile järgnevad aspektid.

Põllumajanduse mõju kliimamuutustele, mullale, veele ja õhukvaliteedile

Kliimamuutus suurendab põllumajanduse survet keskkonnale, kuna väetamise planeerimine muutub keerulisemaks. Suurem arv maa külmumise-sulamise tsükleid talve jooksul suurendab toiteelementide leostumist. Lisaks keskkonnasurvele kaasneb majanduslik kahju.

Vedelsõnniku osakaal suureneb, biogaasi tootmise arenguga suureneb digestaadi kogus. Vedelsõnniku ja digestaadi ulatuslikum kasutamine toob kaasa suurema toiteelementide liikumise mulla alumistesse kihtidesse[54]. Sellega kaasneb väiksem toiteelementide kasutamise tõhusus ja täiendav risk veekogudele.

2023. aastal käivitus projekt „Väetamise ABC 2023-2027“, mille käigus nüüdisajastatakse põllukultuuride väetamiseks toiteelementide N, P ja K normatiivid ning toiteelementide bilansi arvutamiseks vajalikud koefitsiendid. Nende põhjal on võimalik uuendada väetamissoovitusi põllumajandustootjatele ja arendada digitaalseid väetamissoovituste teenuseid, vähendada taimekasvatuse keskkonnakoormust, hinnata täpsemalt toidu tootmise keskkonnajalajälge ning toetada põllumajandustootjaid optimaalsete lahenduste leidmisel jätkusuutlikuks taimekasvatuseks[55].

2024. aastal võeti kasutusele keskne digitaalne e-põlluraamat[56]. Selle laialdast kasutamist tuleb soodustada ja tagada seal sisalduvate andmete kvaliteet. Ainult põllumajandustootjate kvaliteetsed andmed tagavad asjakohased soovitused, võimaldavad parandada statistika kvaliteeti ja avavad uusi võimalusi nende andmete kasutamiseks T&A tegevuses.

Kliimakindla majanduse seaduse[57] vastuvõtmisel saab põllumajandussektor sektoripõhised kliimaeesmärgid (ptk 1.2). Oluline on need ära tuua PõKa 2030 hetkeolukorra kirjelduses ja näha ette piisavad meetmed[58], mille abil sektor saaks kliimaeesmärkide suunas liikuda.

Põllumajandusest pärit ammoniaagi (NH_3) heide moodustab Eesti koguheitest 93,2% (2022). Aastatel 1990-2022 vähenesid NH_3 heitkogused 52% tingituna põllumajandusloomade arvu ja väetiste kasutamise vähenemisest ning järjest laialdasemast heitkoguste vähendamise meetmete kasutamisest. Eesti on täitnud (2022. aasta seisuga) NEC-direktiivi 2016/2284/EL ja LRTAP konventsiooni Göteborgi protokolli eesmärgi, vähendades NH_3 heidet 2005. aastaga võrreldes 3,6%. Jätkuvalt on suurimaks väljakutseks saavutatud heitkoguse taseme hoidmine,

[54] METK (2023) Mulla NO3 (nitraatlämmastiku) ja SO4 sisalduse muutus ja dünaamika nitraaditundliku ala põllumuldades aastatel 2011-2022 erineva maakasutuse (põllukultuurid, rohumaa) korral ning mullas leiduvate taimetoiteelementide (P, K, Ca, Mg, Cu, Mn, B, Nmin) happesuse ja orgaanilise aine fooni ja pikaajalisemate muutuste selgitamine.
[55] METK. Väetamise ABC.
[56] PRIA. Elektroonne põlluraamat – miks ja kellele?
[57] Kliimaministeerium (2024) Kliimakindla majanduse seaduse eelnõu seletuskiri.
[58] Viira, A.-H.; Kirt, K.; Naarits, A.; Matveev, E.; Tiirats, K.; Ariva, J. (2024) Kliimaeesmärkide saavutamiseks vajalike olulisimate lisameetmete sotsiaalmajanduslike mõjude hindamine.

mis sõltub võimekusest võtta põllumajandustoodangu (loomade arv, väetiste kasutus) kasvuga samaaegselt kasutusele vähem saastavaid tehnoloogiaid (sõnnikuhoidlate katmine, vedelsõnniku sisestuslaotus, väetise kiire mulda viimine jmt[59]).

Maastikuline mitmekesisus ja elurikkus

TKV valik on vähenenud, see mõjutab näiteks õlikultuuride kasvatust. Taimekasvatus- ja aiandussektor on rõhutanud vajadust kiirendada Eestis TKV registreerimist[60].

Mahepõllumajandusliku maa ja põllumaa kasv on peatunud. Varasemast kõrgema põllukultuuride hinna ja reaalväärtuses madalama mahepõllumajanduse toetuste tõttu on mahepõllumajanduse atraktiivsus vähenemas.

Kliimaeesmärgid konkureerivad kohati elurikkuse eesmärkidega (metsastamine, päikese- ja tuuleparkide rajamine, taristuobjektid). Surve lagedatele aladele suureneb. Esmajärjekorras võetakse kasutusele alad, mis ei kvalifitseeru väärtuslikuks põllumaaks, kuid mis on olulised elurikkuse säilitamiseks (nt istandike planeerimine väheväärtuslikule põllumajandusmaale). Selliste maade põllumajandusmaa hulgast välja minek vähendab maastiku mosaiiksust ja mitmekesisust. 2023. aasta seisuga oli Eesti põllumaal kokku 25 492 ha maastikuelemente. Kõigist maastikuelemendi tüüpidest (hekk, kesa, kiviaed, kraav, lämmastikku siduv kultuur, metsasiil, puude rida, põllusaar, rohumaariba) enim pinda hõlmas maa, mis oli jäetud kesaks (51,4%) või lämmastikku siduva kultuuri kasvatamiseks (45,2%). Kraavid (1,9%), põllusaared (1,3%), rohumaaribad (0,13%), metsasiilud (0,02%), hekid (0,02%), puude read (0,009%) ja kiviaiad (0,001%) moodustasid väga väikese osa ökoalade maastikuelementidest[61].

Ökoalade toetust on kasutatud maastikuelementide juurde rajamiseks vähe (näiteks rohumaaribade tegemiseks kõigest 28 ha). Maastikuelementidega seotud ÖST aitab säilitada ÖST säilitamise ökokava, mille raames tuleb katta põllust 60% või 90% bioloogilise kahjuritõrje ÖST-ga. 2023. aastal hõlmas ÖST-ga vähemalt 60% ulatuses kaetud põllumaa 66 896 ha ning vähemalt 90% katvusega maa 16 760 ha. ELME projekti[62] hinnangul on vaid 3% Eesti külvikorras olevatest põldudest kaetud vähemalt 90% ulatuses ÖST-ga.

Tolmeldajate seisukohast on põllumajanduses toimunud järgmised arengud: rohumaaribad põldude ääres on kitsamaks muutunud, pestitsiidide kasutuskoormus ja nisu saagikus on suurenenud, mis viitab põllumajanduse intensiivistumisele, püsirohumaid on vähemaks jäänud. Endiselt on paremate tingimustega põllumajanduspiirkondades põllud suured, liigendamata ja väheste maastikuelementidega. Tolmeldajate tegevuskava on valmimas (LIFE'i projekti „Loodusrikas Eesti"[63] tegevus). ÜPP püsihindamise raames läbi viidava kimalaste uuringu metoodika vajab üle vaatamist.

Kuna põllulindude arvukuse vähenemine ilmneb kõigi toetustüüpidega aladel ning ka riikliku seire raames tehtavas haudelinnustiku punktloenduses, ei ole languse põhjuseks ilmselt eri toetustüübiga ettevõtete omapärad, vaid muud laiemalt negatiivset mõju avaldavad tegurid, nagu põllumajanduse intensiivistumine ja põllumajandusmaastiku homogeensemaks muutumine. Lisaks mõjutavad põllulinde ka mitmed välised tegurid nagu kisklus, puittaimedega ala pindala vähenemine ja tingimused rändeteedel ja talvitumispaikades.

---

[59] Keskkonnaagentuur. Eesti õhusaasteainete heitkogused aastatel 1990-2022.
[60] Roheülemineku teekaart neljas põllumajandus- ja toidusektori valdkonnas – piima-, liha-, teravilja- ja aiandussektoris
[61] Regionaal- ja põllumajandusministeerium. Vastused hindaja esitatud hindamisküsimustele.
[62] Keskkonnaagentuur. Projekt ELME – „Elurikkuse sotsiaal-majanduslikult ja kliimamuutustega seostatud keskkonnaseisundi hindamiseks, prognoosiks ja andmete kättesaadavuse tagamiseks vajalikud töövahendid".
[63] Loodusrikas Eesti.

Surve lagedatele aladele suureneb. Kaitsealadest väljaspool asuvad pärandniidud on võrdselt teiste lagedate aladega ohus, sest säilitamise nõuet neil ei ole. Looduskaitseseaduse muudatused puudutavad ka pärandniitude hooldamist. Kolm suuremat LIFE'i projekti on käimas, mille käigus taastatakse ka Natura aladel asuvaid pärandniite[64], samuti on Riigimetsa Majandamise Keskusel omaniku ootus pärandniitude taastamiseks, märgade elupaikade (sh pärandniitude) taastamiseks on olemas struktuurifondide vahendid.

Taastatud pärandniidud jõuavad hooldusesse ja Pärandniidu hooldamise toetuse (NIIT) alla. Käimas on väärtuslike püsirohumaade inventuur (2024-2027), kus inventeeritakse 27 000 ha vähemalt 10 aastat uuendamata olnud püsirohumaid, mille hulgas on ka väljaspool kaitseala asuvaid pärandniite. Lisanduvate pärandniitude arv ei ole teada, see selgub inventuuride käigus. 2/3 pärandniitudest hooldatakse karjatamise teel. NIIT toetuse taotlejate hulk suureneb, 2023. ja 2024. aastal läks toetuse eelarve lõhki. Üks põhjuseid võib olla, et alates uuest ÜPP perioodist saavad kõik pärandniidu hooldajad nii põhisissetuleku (PST) kui mahetoetust taotleda, kuna tegemist on tavapärase põllumajandustootmisega (karjatamine ja niitmine). Samuti on võimalik võtta vabatahtlikke üheaastaseid lisategevusi. Samas on ka pärandniitude hooldamise lõpetajaid. Endiselt on kaitsealadel ligi 3000 ha pärandniite, millele ei võeta NIIT toetust vaid ainult PST-d. Sektoris on pigem taastatud pärandniitude defitsiit, maid soovitakse rohkem hooldusesse võtta kui neid taastamisest tuleb.

PõKa 2030-s tuleb asendada poollooduslikud kooslused pärandniitude mõistega. Võiks kaaluda väärtuslike püsirohumaade eraldi välja toomist, kuna igal aastal peaks neid inventuuride käigus umbes 5000 ha lisanduma. Eraldi võiks käsitleda kaitstavatel aladel asuvaid pärandniite, väljaspool kaitstavaid alasid asuvaid pärandniite ja väärtuslikku püsirohumaad.

Täpsustada ja uuendada on vaja seotud asutuste nimesid ja nende rolle. Põllumajandusuuringute Keskus (PMK) ühines 2023. aastal Eesti Taimekasvatuse Instituudiga. Samuti loodi Riigi Laboriuuringute ja Riskihindamise Keskus.

2.1.2. Hinnang eesmärkide saavutamisele

Järgnevalt on esitatud ülevaade TS 1 eesmärkidest, mõõdikutest ja nende edenemisest. TS 1 on kolm peamist eesmärki:

- Väetiste ja taimekaitsevahendite kasutamise negatiivse mõju keskkonnale on vähene, mille mõõdikutena on seatud:
    - N ja P kasutamise tõhusus – eeldatakse tõhususe paranemist 2017. aasta tasemelt, kus N bilanss oli 48,9 kg/ha (tõhusus 53%), P bilanss 1,2 kg/ha (tõhusus 88,2%), tasemeteni N 70% ja P 85-90%. 2022. aastaks on näitajad muutunud soovitud suunas, olles N puhul 65% ja P puhul 99%;
    - piirnormi ületavate TKV jääkidega proovide osakaal Eesti päritolu toidus – eeldatakse olemasoleva olukorra säilimist vähemalt 2017. aasta 0,90% tasemel, kuid seireandmed puuduvad;

[64] Projekt WOODMEADOWLIFE ehk PuisniiduLife

- nitraaditundlikul alal (NTA) põhjavee seirepunktide osakaal, mille nitraadisisaldus ületab 50 mg/l – eeldatakse 2017. aasta taset (8), kuid KAUR andmetel on 2023. aastaks nende arv kahekordistunud (18) ehk muutused ei ole toimunud soovitud suunas;
- TKV jääkide sisaldus mullas (TKV sisaldus ühes proovis) – eeldatakse 2018. aasta olukorra säilimist (4,7 erinevat toimeainet) või sisalduse langust. 2023. aastaks on näitaja 3,9, seega toimunud muutused on soovitud suunas;
- TKV kasutamine põllumajanduslikes majapidamistes (kg haritava maa ha kohta) – eeldatakse olemasoleva olukorra säilimist või kasutuse langust, algtase 2015. aastast 1,11 kg/ha. Statistikaameti andmetel kasutati 2020. aastal 2,46 kg/ha ehk muutused ei ole toimunud soovitud suunas.

- Põllumajandustootmise negatiivne mõju kliimamuutustele ja õhukvaliteedile on vähenenud ning positiivne mõju on suurenenud, mille mõõdikud:

  - KHG heide põllumajandustoodangu väärtuse kohta – eeldatakse heite vähenemist tasemelt 2,50 t CO_2 ekv väärtuse euro kohta. KHG inventuuri aruande alusel on 2022. aastaks näitaja alanenud 2,42 tonnini CO_2 ekv põllumajandustoodangu väärtuse euro kohta ehk muutused on toimunud soovitus suunas.
  - põllumajandusmaa orgaanilise süsiniku varu – eeldatakse süsinikuvaru säilimist 2018. aasta 115,9 Mt tasemel või kasvu. Maaelu Teadmuskeskuses (METK) on olemas algandmed süsinikuvaru hindamiseks, kuid seda pole REMist rutiinselt päritud, mistõttu pole antud näitaja väärtusi vahepealsetel aastatel arvutatud.
  - põllumajandussektori NH_3 heitkogus – eeldatakse heitkogus vähenemist 1% võrreldes 2005. aastaga. KAUR andmetel oli 2018. aastal NH_3 heitkogus 9,136 kt, 2022. aastal 9,49 kt. Eesti on täitnud (2022. aasta seisuga) NEC-direktiivi 2016/2284/EL ja LRTAP konventsiooni Göteborgi protokolli eesmärgi, vähendades NH3 heidet 2005. aastaga võrreldes 3,6%, seega muutus on toimunud soovitud suunas.

- Säilinud on põllumajandusmaa elurikkus ja maastiku mitmekesisus ning tagatud on ÖST toimimine, mille mõõdikud on:

  - Kõrge loodusväärtusega põllumajandusmaa osakaal kasutuses olevast põllumajandusmaast – eeldatakse olukorra paranemist (2016. aastal 13,8%), seire andmed puuduvad;
  - Põllulinnuindeks – eeldatakse indeksi trendi stabiliseerumist. Perioodi 2007-2018 trend oli -3,1% aastas (usalduspiiridega -6,2 kuni +0,1), stabiliseerumine eeldaks indeksi trendi enam kui >1% aastas (alumine usalduspii -0,1 aastatel 2020-2029). Muutus ei ole toimunud soovitud suunas;
  - Kimalaste Shannoni mitmekesisuse indeks – eeldatakse stabiilset või positiivset indeksi trendi. Aastatel 2010-2018 trendi tõus 0,0153, seatud sihttase >=0,0019 (2010-2029 trendijoone tõusuna). Muutus on toimunud soovitud suunas.

TS 1 eesmärkide pingereaks kujunes 25.11.2024 toimunud PõKa vahehindamise kaasamispäeval osalenute abil:

1) Säilinud on põllumajandusmaa elurikkus ja maastiku mitmekesisus ning tagatud on ÖST toimimine (20 eelistust).
2) Põllumajandustootmise negatiivne mõju kliimamuutustele ja õhukvaliteedile on vähenenud ning positiivne mõju on suurenenud (18 eelistust).
3) Väetiste ja TKV-e kasutamise negatiivne mõju keskkonnale on vähene (7 eelistust).

Seejuures tuleb arvestada, et väetiste kasutamise vähenemine on üheks võimaluseks põllumajandustootmisest lähtuva KHG heite vähendamiseks. Samuti on keemiliste TKV-e kasutamisega seotud riskide vähendamine oluline elurikkuse hoidmiseks. Seega on prioriteetsuselt kolmandaks jäänud eesmärk otseselt seotud kahe kõrgema prioriteediga eesmärgiga.

Mõõdikute, mille seiret on tehtud, suundumused on pigem eesmärgipärased. Soovitud suunas ei ole arenenud kolm mõõdikut:

- NTA põhjavee seirepunktide arv, mille nitraadisisaldus on seatud eesmärgist kõrgem on kaugenenud seatud eesmärgist.
- Samuti on suurenenud TKV kasutamine haritava maa ha kohta.
- Põllulindude indeks on langustrendis.

Mõõdikute puhul, mille kohta ei ole seireandmed rutiinselt kättesaadavad (nt kõrge loodusväärtusega põllumajandusmaa osakaal kasutuses olevast põllumajandusmaast), tasub kaaluda kas mõõdikute ära jätmist, kui nende seireks puudub piisav statistika või ressurss.

Pikaajalise trendi hindamine sobiks kõikidele TS 1 mõõdikutele paremini kui iga-aastase väärtuse jälgimine. Keskkonnanäitajad sõltuvad muuhulgas ilmastikutingimustest, mistõttu võib aastase näitaja võrdlus olla liiga ebatäpne võrreldes pikaajalise keskmise muutuse jälgimisega. Samas, trendi hindamiseks on iga-aastased näitaja väärtused olulised.

KHG heite suundumust kogutoodangu väärtuse kohta võiks asendada lähtuvalt sellest, millise eesmärgi seab põllumajandussektorile kliimakindla majanduse seadus. Selleks, et sektoris KHG heide väheneks, tuleb seirata KHG heite näitajat, mitte selle suhtarvu toodangu või mõne muu ühiku suhtes.

2.1.3. Sekkumiste rakendamine ja vajadused edasisteks sekkumisteks

Põllumajanduse mõju kliimamuutustele, mullale, veele ja õhukvaliteedile

Piirkondlik mullakaitse toetus on nimetatud käesoleval EL programmiperioodil (2023-2027) turvas- ja erodeeritud mulla kaitse toetuseks.

Rakendatud on veekaitse alased sekkumised põhja- ja pinnavee kaitseks, millega toetatakse püsirohumaade ja veekaitsevööndi laiendi rajamist. Keskkonnasõbraliku majandamise (KSM) toetus suunab keskkonnahoidlike praktikate rakendamisele. Näiteks täppisviljelus, toiteelementide bilansi jälgimine, integreeritud taimekaitse kasutamine.

NTA tegevuskava on uuendamisel ja NTA piirid vastavalt Tallinna Ülikooli, METKi ja Keskkonnaõiguse Keskuse uuringu[65] ettepanekutele üle vaatamisel. Sellega seoses on tehtud ettepanek kehtestada täiendavaid meetmeid pinna- ja põhjaveele põllumajandustootmisest tuleneva keskkonnariski vähendamiseks. Uus tegevuskava võetakse vastu 2025. aastal. PõKa 2030 kontekstis on olulisemad järgmised ettepanekud:

- Pikendada vedel- ja poolvedelsõnniku (NTA-del ka tahesõnniku) laotamise keeluaega.
- Sõnnikuhoidlate mahutavuse suurendamine.

[65] Vainu, M; Viira, A.-H.; Rooma, L.; Kikas, T.; Matveev, E.; Naarits, A.; Tiirats, K.; Vaarmari, K.; Palts, M. (2024) Nitraaditundlike alade nimistu läbivaatamine, vajadusel nimistu muutmise või täiendamise ettepanekute esitamine koos mõjuanalüüsiga.

- Talinisu toiduks kasvatamisel senini lubatud lisaannuste erandi kaotamine.
- Kõikide kultuuride puhul vähendada turvasmuldadel väetistega antavat lubatud lämmastiku kogust 30% ning tundlikel muldadel 20%.
- Vähendada korraga antavat lubatud mineraallämmastiku kogust 80 kg-ni ha kohta.
- Kehtestada kogu Eesti haritavale maale vähemalt 30% (NTA-del 50%) talvise taimkatte nõue.
- Karstivormide ja -järvikute 10 m laiustes kaitsevööndites, kus kehtiva veeseaduse järgi on keelatud väetiste ja taimekaitsevahendite kasutamine, keelata mullaharimine.
- Peakraavide ja maaparandussüsteemide avatud eesvooludena kasutatavatel kraavidel valgalaga alla 10 km^2 suurendada veekaitsevööndit kolme meetrini.
- Põllumajandusega tegelev isik, kes kasutab NTA-l 50 ja rohkem ha haritavat maad, peaks koostama igal aastal lisaks väetamisplaanile, aasta lõpuks oma põldude toiteelementide (N, P, K) bilansi.
- Põllumajandusega tegeleval isikul, kes kasutab NTA-l 50 ja rohkem ha haritavat maad, tuleks lasta määrata kasutatava sõnniku taimetoiteelementide sisaldused kõikidest hoidlatest vähemalt üks kord kolme aasta jooksul akrediteeritud laboris ning tulemusi kasutada väetamisplaani koostamisel ja toiteainete bilansi arvutamisel.
- Kaitsmata ja nõrgalt kaitstud põhjaveega aladel ning karstialadel piirata mineraalväetisega antav lubatav lämmastikukogus aastas 100 kg haritava maa ha kohta.

2023. aastal kinnitas keskkonnaminister ajakohastatud "Teatavate õhusaasteainete heitkoguste vähendamise riikliku programmi aastateks 2020-2030"[66]. Põllumajandus-toodangu suurenemisel suudetakse NH_3 riiklik vähendamiseesmärk aastatel 2020-2030 saavutada juhul, kui rakendatakse enam NH_3 heidet vähendavaid meetmeid. Loomapidamis-hoonetes peab selleks kasvama NH_3 heitkogust vähendavate sõnnikukäitlustehnoloogiate kasutamine. Eeldatakse, et mõnevõrra suureneb vedelsõnniku ladustamine telk- ja/või betoonkatusega hoidlates või kinnistes teras- või plastmahutites ning vedelsõnniku ladustamine laguuntüüpi hoidlates väheneb. Eeldatakse katusega tahesõnniku hoidlate osatähtsuse kasvu. Eeldatakse, et vedelsõnniku laotamisel kasutatakse järjest rohkem sisestuslaotust (avatud või suletud lõhega injektor- ja segamislaotus) ning teiste vedelsõnniku laotusviiside ning tahesõnniku laotamisel viiakse sõnnik võimalikult kiiresti mulda. Mineraal-väetiste kasutamisest tekkinud NH_3 heitkoguste vähendamiseks kasutatakse üha enam kombikülvikuid või viiakse väetis pärast laotamist võimalikult kiiresti kultiveerimisega mulda.

Soodustada tuleks läga ja digestaadi töötlemise tehnoloogiate kasutusele võtmist ja nende keskkonnahoidliku kasutamise praktikate uurimist ja nende praktikate laialdasemat kasutamist. Vajalik on investeerida vedelsõnniku ja digestaadi hoidlate mahutavuse suurendamisse.

Kuna suurenemas on vedelsõnniku ja digestaadi kogus, siis on oluline arendada nende töötlemist ja kasutamist viisil, mis aitaks minimeerida nende kasutamisega kaasneda võivaid keskkonnariske. Kuna Väetamise ABC katse aitab uuendada väetussoovitused ainult mineraalväetiste kasutamise osas, on vajalik ka orgaaniliste väetiste (tahe- ja vedelsõnnik, digestaat, erinevad kompostid ja ringväetised) kasutamise alased katsed ehk Väetamise ABC jätkuprojekt.

[66] Kliimaministeerium. Õhusaasteainete vähendamise programm.

Tuleb soodustada e-põlluraamatu laialdasemast kasutamist ja tagada seal sisalduvate andmete kvaliteet. Samuti tuleb edasi arendada selle kasutajaliidest, et selle kasutusmugavus paraneks.

PõKa 2030-s tuleb näha ette piisavad meetmed[67], mille abil põllumajandus- ja toidusektor saaks kliimaeesmärkide suunas liikuda.

Maastikuline mitmekesisus ja elurikkus

Lisandunud on väärtuslike püsirohumaade säilitamise toetus väljaspool kaitstavaid alasid asuvatele pärandniitudele ja pikalt uuendamata püsirohumaadele. Eelnevalt maad inventeeritakse. On valminud Pärandniitude tegevuskava[68]. Pärandniidu hooldamise toetus jätkub, sihttase on 45 000 ha hooldatud pärandniite perioodi lõpuks. Pärandniitu ega inventeeritud väärtuslikku püsirohumaad pole lubatud uuendada (sh ka pealtkülvi teel). Rohukamara uuendamine pealtkülvi teel, millega ei pöörata rohukamarat ümber, on lubatud ainult püsirohumaa puhul, mille muld on 100% ulatuses turvasmuld.

Hekseldamise ajaline piirang on ainult väärtusliku püsirohumaa säilitamise sekkumises (1.august), mujal ajalisi piiranguid ei ole. Kõikides sekkumistes võib püsirohumaad hooldada igal teisel aastal. Pärandniidu hooldamise toetuses on pärandniitudel hekseldamine keelatud ja võimalik võtta üks kord kohustuse perioodi jooksul tasuline puhke-aasta (kooslus saab puhata, st seda ei hooldata). Üle 30 ha suurustel pärandniitudel tuleb niita linnusõbralikult.

Natura aladel kehtib tingimuslikkuse HPK 9: keskkonnatundliku püsirohumaa kasutusotstarvet ei ole lubatud muuta, ega seda ka üles künda. Keskkonnatundlik püsirohumaa on Natura 2000 võrgustiku alal asuv:

1) püsirohumaa, mille põllu muld on 100% ulatuses turvasmuld;
2) pärandniit või
3) inventeeritud väärtuslik püsirohumaa (kõrge loodusväärtusega püsirohumaid kaardistatakse ja andmed on kättesaadavad 2025. aastast).

Lisandunud on kaks ökokava: ÖST säilitamine ja ökoalad. Ökoalade toetuse eesmärk on toetada ja aidata kaasa elurikkuse, sealhulgas elupaikade ja maastike säilimisele, soodustades keskkonnasäästlike majandamispraktikate kasutuselevõttu. ÖST säilitamise toetusega toetatakse mitmekesist põllumajandusmaastikku, maastikuelementide ja looduslike alade säilitamist eesmärgiga tagada põllumaal põllukahjurite looduslikud vaenlased.

Senisest tihedamaks ja järjepidevamaks on vaja muuta TKV jääkide, põllumajandusest pärinevate toitainete ja elurikkuse seire, et hinnata põllumajanduse survet keskkonnale. E-põlluraamatu rakendamine KSM taotlejatele alates 2024. aastast aitab andmeid töödeldaval kujul koguda, hindamata on saadud andmete kvaliteet ning andmelüngad. Ka ei kata KSM toetuse taotlejate andmed kogu Eestis kasutuses olevat põllumajandusmaad. Ligi 1/3 PST pinnast ei ole e-põlluraamatu kohustusega kaetud.

Jätkata tuleb avalikkusele piisava ja usaldusväärse info jagamisega põllumajanduse keskkonnamõju kohta, pikaajaliste keskkonnaeesmärkide kommunikatsioon peaks jõudma kõikide osapoolteni, kaasata tuleks nõuandesüsteemis tegutsevaid teenusepakkujaid.

---

[67] Viira, A.-H.; Kirt, K.; Naarits, A.; Matveev, E.; Tiirats, K.; Ariva, J. (2024) Kliimaeesmärkide saavutamiseks vajalike olulisimate lisameetmete sotsiaalmajanduslike mõjude hindamine.
[68] Keskkonnaamet. Pärandniitude tegevuskava.

Keskkonda säästvate programmide rakendamisel tuleb hinnata nende sotsiaalmajanduslikku mõju. Spetsiifiliste katsete läbiviimiseks on vaja algatada T&A projekte.

Andmeid ja andmepõhiste teenuste rolli väärtustatakse üha enam. Oluline on luua juba praegu riigi kasutuses olevate andmete põhjal põllumajandustootjatele senisest enam, operatiivsemat ja suurema kvaliteediga infot, otsustustoe tööriistu ja suurendada ka nende rolli põllumajandustootjate nõustamises. 2023. aastal loodi õiguslik alus[69] põllumajanduslike andmete töötlemiseks ja haldamiseks. Põllumajandustoetuste ja põllumassiivide registri uueks osaks sai seetõttu põllumajandusandmete varamu andmestik. Põllumajandusandmete varamu andmestik loodi eelkõige põlluraamatu andmete hoidmiseks sh sisalduvad selles ka väetiste kasutamise andmed. Põllumajandusandmete varamusse jõuavad andmed läbi PRIA e-teenuse keskkonnas peetava e-põlluraamatu[70], mida saab alates 2024. aastast tasuta pidada. Eratarkvarad on alustanud arendusi ja koostööd, et luua liidesed e-põlluraamatuga andmete vahetamiseks. Väetamissoovituste ja bilansside koostamise digiteenused olid 2024. aasta sügisel veel arendamisel ning need said kasutajatele avalikuks 2024. aasta lõpus[71]. E-põlluraamatu pidamine on alates 2024. aastast KSM toetuse taotlejatele. Lämmastikubilansi pidamise kohustus algab KSM toetuse taotlejatel eeldatavasti 2025. aastal.

2.2. Tegevussuund 2: taimetervis, loomade tervis ja heaolu

Arengukavas PõKa 2030 toodud TS 2 olukorra kirjeldus on olulises osas asjakohane. Täiendavalt toodi vahehindamisel esile järgnevad aspektid.

2.2.1. Hinnang olukorra kirjeldusele

Loomade tervis ja heaolu

EL planeeritavad heaolu standardid ei toeta ilmtingimata kasumlikku tootmist (nt vedude määruse ettepanek). Esineb vastuolusid teaduspõhise loomaheaoluga arvestava loomapidamise ja loomaheaolu toetavate meetmete rakendamisel selliselt, et oleks tagatud ettevõtja majandusliku tegevusega jätkamise mõttekus.

Järjest suureneb loomakaitseorganisatsioonide surve põllumajandustootjatele ja loomapidajatele, samuti on kasvanud elanikkonna ootused loomade heaolu osas. Teemade seas, mida organisatsioonid Eestis on tõstatanud, on kanade puuris pidamine, sea sabade lõikamine jm. Samas on Eesti elanikel üldjuhul madal valmidus maksta kõrgemat hinda toidu eest, mida on saadud kõrgema heaolu tingimustes peetud loomadelt. Toitu ostes peetakse olulisimaks maitset ja hinda.[72]

2023. aastal käivitus loomade tervist edendavate kõrgemate majandamisnõuete toetusmeede, mis toetab vähemalt 100 piimalehmaga karjades karjateriseprogrammide (KTP) rakendamist. Ettevõtetes KTP rakendamiseks on koolitatud veterinaararste. Sektori huvi meetme vastu on suur. Huvi sellise meetme loomiseks on ka lihaveisekasvatajatel.

---

[69] RT I, 04.01.2024, 2. Euroopa Liidu ühise põllumajanduspoliitika rakendamise seaduse muutmise seadus.
[70] PRIA. Põldude haldamise teenus.
[71] PRIA. Teaduspõhised kalkulaatorid annavad mulla seisundi parandamiseks soovitusi.
[72] Viira, A.-H., Kukk, M., Põder, A., Tamm, H. Loomaheaolu ja -tervise info – lisaväärtus tarbijale või lisakoormus tarneahelale?

Tulenevalt Sigade Aafrika katku (SAK) esinemise riskist on vähenenud väikeste seakasvatuste arv. Jätkuvalt on tulenevalt SAK esinemisest Eestis kaubandust piiravad tsoonid (Hiiumaa I ja ülejäänud Eesti II tsoon). Päevakorda on tõusnud uute taudide levik ELis – sinikeele viirus, väikemäletsejaliste katku viirus ja lammaste ja kitsede rõuged.

Oluline on Komisjoni rakendusmääruse (EL) 2018/1882[73] üle vaatamine EK tasandil. Mitmelt liikmesriigilt on tulnud sisendeid, et taudide kategooriaid oleks mõistlik üle hinnata, et oleks võimalik riigi tasandil teha tõrjeprogramme ja saada taudivaba staatus.

Uue perioodi ÜPP strateegikava meetmete abil on alustatud rinotrahheiidi ja viirusdiarröa tõrjeprogrammide rahastamist. Huvi meetme vastu on olnud väga suur. Meetmes on võimalik osaleda nii piima- kui lihaveisekasvatajatel. Oluline on märkida, et sektori teadlikkus taudide osas on tõusuteel ja huvi programmide rakendamiseks on olemas. Hetkel on riigi võimekus panustada siiski väike.

EK on teinud ettepanekud koerte ja kassidega illegaalse kauplemise piiramiseks ja vedamisel ajakohaste nõuete kehtestamiseks.

2021. aastal otsustati keelustada karusloomakasvatus, Pärast seda oli sektoril selgus võimalike investeeringute tegemise kohta. Enne oldi pikalt ootel, sest loomakaitse-organisatsioonid hoidsid petitsioonidega Riigikogule keelustamise võimalikkust järjepidevalt aktuaalsena. Alates 01.01.2026 on keelatud loomade pidamine, aretamine ja paljundamine üksnes või peamiselt karusnaha tootmise eesmärgil. Eestis on karusloomakasvatuses jäänud tegutsema üksikud tšintšiljafarmid, teisi loomi ainult karusnaha saamise eesmärgil ei peeta.

2019. aastal valmis VTA ning KAURi kokkuleppel ühine portaal, mille abil saavad elusloomade vedajad ning järelevalveametnikud silma peal hoida veo teekonna ilmaprognoosil. Mudeli eesmärk on anda nii loomade vedajatele kui ka järelevalveametnikele õigeaegset ja ühest infot prognoositavate ilmastikutingimuste kohta. Portaali abil saab otsustada, kas veol tuleb loomade heaolu tagamiseks kasutusele võtta lisameetmeid või tuleks vedu üldse ära jätta.

2022. aastal viidi teatud analüüsiteenused PMK söötade ja jääkide laboratooriumist üle Veterinaar- ja Toidulaboratooriumisse (VTL). 2023. aastal alustas ministeeriumi valitsemis-alas tööd VTL baasil loodud Riigi Laboriuuringute ja Riskihindamise Keskus (LABRIS). Kasvanud on välislaborite teenuste kasutamise vajadus söödaohutuse analüüside tegemisel.

Põllumajandus- ja toiduameti (PTA) järelevalve infosüsteemi (JVIS) arendamise asemel viiakse järelevalve funktsioonid üle PTA menetlemise infosüsteemi (MEIS), kuhu on looma-tervise valdkonnas juba loodud antimikroobsete ainete kasutamise andmekogu, kuhu kogutakse andmeid alates 2023. aastast. Vaktsineerimise andmeid on võimalik esitada alates 2024. aastast. Veterinaararstid esitavad andmed antimikroobsete ainete kasutamise andmekogusse ja vaktsineerimiste kohta kord aastas.

Põllumajandusloomade aretus

Vähenenud on eesti punast tõugu ja tõusnud on eesti holsteini tõugu piimalehmade arv.

2021. aastal võeti vastu Euroopa loomageneetiliste ressursside strateegia „*Animal Genetic Resources Strategy for Europe*“. Loodud on EL ohustatud tõugude referentskeskus (*The European Union Reference Centre for Endangered Animal Breeds* (EURC-EAB)).

[73] Komisjoni rakendusmäärus (EL) 2018/1882, 3. detsember 2018, milles käsitletakse loetellu kantud taudide kategooriate suhtes teatavate taudiennetuse ja -tõrje eeskirjade kohaldamist ning millega kehtestatakse nimekiri liikidest ja liigirühmadest, mis kujutavad endast arvestatavat riski kõnealuste loetellu kantud taudide levimisel.

Vastuvõtmisel on programm „Põllumajandusloomade geneetiliste ressursside kogumine, säilitamine ja kasutamine 2024–2030“. Programmi elluviimiseks kuulutatakse välja hanked.

2.2.2. Hinnang eesmärkide saavutamisele

Järgnevalt on esitatud ülevaade TS 2 eesmärkidest, mõõdikutest ja nende edenemisest. TS 2 on kaks peamist eesmärki:

1. Eesti on vaba ohtlikest taimekahjustajatest, mille mõõdikuid on kaks:
    - Ohtlike taimekahjustajate puhangute arv – algtase 2018 aastal oli PTA andmetel 4, sihttasemeks on seatud algtasemest väiksem või sama. 2024. aastal registreeriti PTA poolt 1 ohtliku taimekahjustaja puhang, perioodil 2018-2023 ei ole registreeritud puhangute arv üle 4 tõusnud. Näidik on püsinud soovitud tasemel;
    - Taimetervise nõuetele mittevastavusest tingitud rahvusvaheliste teatiste arv – 2018. aastal oli teatisi 40, eeldatakse olukorra säilimist, sihttasemeks on aastaks 2024 seatud 15 ja aastaks 2030 5. Perioodil 2018-2024 ei ole teatiste arv tõusnud üle 11. Näidik on püsinud soovitud tasemel.
2. Loomade tervise ja heaolu tase riigis on kõrge: Eesti on vaba eriti ohtlikest loomataudidest; üldine karjatervise tase ja loomade heaolu paraneb, mõõdikud on:
    - Eriti ohtliku loomataudi esinemine – 2020. aastal esines 2 taudi (SAK ja lindude gripp), eeldatakse taudist (SAK) vabanemist, sihtasemeks on seatud aastaks 2024 1 taud ja aastaks 2030 0 taudi. Siiski on registreeritud perioodil 2021-2023 2 taudi. Eesmärgi poole ei ole suudetud liikuda.
    - Kohustuslikult (EL) teavitamisele kuuluvate taudijuhtumite arv – 2018. aastal oli 262, eeldatakse langust, 2024. aastaks on seatud sihttasemeks 20 juhtumit ning 2030. aastaks 10 juhtumit. Perioodil 2019-2023 on juhtumeid registreeritud 70-120 (kasvav trend), seega langus on algtasemega võrreldes saavutatud, kuid trend ei ole vähenev perioodi jooksul. Kui antud mõõdiku sihttase on ebarealistlik, siis tuleks see üle vaadata.
    - Antibiootikumide kasutamise tase (mg/PCU) – 2016. aastal 64,0 mg/PCU, eeldatakse kasutamise langust, sihttasemeni 38,0 mg/PCU aastal 2024 ja 37,0 mg/PCU aastal 2030. Näitaja trend on languses, kuid seatud sihttaset ei ole saavutatud.

25.11.2024 vahehindamise kaasamispäeval osalejad märkisid TS 2 eesmärgid pigem väheolulisteks, kuid olulisemaks neist kahest peeti loomade tervise ja heaolu taset riigis:

1) Loomade tervise ja heaolu tase riigis on kõrge: Eesti on vaba eriti ohtlikest loomataudidest; üldine karjatervise tase ja loomade heaolu paraneb (13 eelistust);
2) Eesti on vaba ohtlikest taimekahjustajatest (4 eelistust).

2.2.3. Sekkumiste rakendamine ja vajadused edasisteks sekkumisteks

Loomade tervis ja heaolu

Alates 01.01.2026 on keelatud loomade pidamine, aretamine ja paljundamine üksnes või peamiselt karusnaha tootmise eesmärgil.

Võiks kaaluda loomade heaolu toetusmeetme ühendamist loomade tervist edendavate kõrgemate majandamisnõuete toetusmeetmega ning loomade tervist edendavate kõrgemate majandamisnõuete toetuse abikõlblikke loomaliikide ja karja suurusgruppide laiendamist, et karjaterviseprotokollide süsteemse rakendamise ulatus suureneks.

Loodud on antimikroobsete ainete kasutamise andmekogu, mis on kasutusel 2023. aastast. Alates 2030 on vaja esitada andmeid ka lemmikloomadel kasutatavate antimikroobsete ainete kohta.

PTA rakendab ametlike kontrollide määrust (AKM[74]).

Käimas veterinaarseaduse muutmise ettevalmistamine lemmikloomade jälgitavuse parandamiseks. Koostatud on Loomakaitseseaduse (LoKS) väljatöötamiskavatsus[75] lemmikloomade heaolu probleemidele lahenduse leidmiseks.

Töös on ka munakanade pidamise nõuete uuendamine, eesmärgiga keelustada munakaande puuris pidamine aastaks 2035.

Loomatervise- ja heaolu baromeeter avaldati 2024. aastal.

Piimaveiste pidamisel avati perioodiks 2023-2027 loomade tervist edendavate kõrgemate majandamisnõuete toetuse meede.

Põllumajandusloomade aretus

Kuna mitmete kohalike tõugude arvukus on viimastel aastatel langenud ning samavõrra on tõusnud rahvusvaheliste tõugude arv, oleks vajalik analüüsida selle trendi peatamise võimalusi, sh kaaluda kohalike ja ohustatud tõugude pidamise senisest enamat toetamist.

Loomade geneetilise ressursi säilitamise programm on väljatöötatud ja kinnitamisel. Programmi tegevuste elluviimiseks on vajalik kuulutada välja hanked ning nende läbiviimiseks vajalikud vahendid. Geenipanga loomiseks ning materjali kogumiseks on vajalik püsiv rahastus.

Aretusühingutele makstakse põllumajandusloomade aretustoetust tõuraamatu pidamise ja jõudluskontrolli läbiviimise teenuse pakkumise kulude hüvitamiseks, mis on suunatud lõppkasusaajale, loomapidajale. Lisandunud on erinevaid rahvusvaheliste tõugude tõuraamatuid. Ka nende tõuraamatute pidajatele makstakse põllumajandusloomade aretustoetust.

2.3. Tegevussuund 3: toiduohutus

2.3.1. Hinnang olukorra kirjeldusele

Loodud on LABRISe riskihindamise osakond.

Seoses karmistunud keskkonnanõuetega, mille kohaselt tuleb plastist toidupakendites järjest rohkem kasutada ringlusse võetud plasti ning tohib avalikel üritustel kasutada toidu ja joogi

[74] Määrus - EL - 2017/625 - EN - EUR-Lex
[75] https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2017/625/oj/eng

serveerimiseks üksnes korduskasutatavaid toidunõusid ja söögiriistu on vaja tähelepanu pöörata toiduga kokku puutuvate materjalide ja esemete ohutuse temaatikale.

Eestis tekib elaniku kohta keskmiselt 127 kg toidujäätmeid aastas, mis on veidi alla Euroopa Liidu keskmise, 131 kg elaniku kohta. ÜRO kestliku arengu eesmärk näeb ette, et aastatel 2015–2030 tuleb vähendada jaekaubanduse ja tarbijate tekitatud toidujäätmeid poole võrra. Selle eesmärgi täitmiseks kehtestatakse sihtarvud toidujäätmete vähendamiseks tootmisettevõtetele ning jaekaubandusele ja tarbimisele.

2.3.2. Hinnang eesmärkide saavutamisele

Tegevussuunal 3 on kaks eesmärki:

1. Eestis toodetud ja tarbitud toit on ohutu, mille mõõdikuteks on seatud:
    - Toiduohutuse baromeeter, mille algtase on 100. Baromeeter sisaldab 21 näitajat, mille muutus omab erinevat mõju baromeetri koondnäitajale[76], sihttasemeks on seatud säilib või kasvab ehk ei lange alla 100. Aastatel 2019 ja 2023 on baromeetri näit olnud üle 100, kuid aastatel 2020-2022 alla 100. Seega, toiduohutuse olukord ei ole halvenenud, aga pole ka märkimisväärselt paranenud.
    - Tarbija kindlustunde indeks (%) – algtasemeks on 67 (2019. aastal), eeldatakse kindlustunde kasvu 72%-ni, vahepeale languse järel 2021. aastal on kindlustunde tase tõusnud 2023. aastaks 69%-ni, mis vastab 2024. aastaks seatud sihttasemele.
2. Tarbija teadlikkus toiduohutusest on kõrge ja tehtud valikud on tervist toetavad, seatud mõõdikuks on:
    - Tarbija teadlikkuse baromeeter[77], mille algtasemele (69,4%) eeldatakse säilimist või kasvu (76,4%-ni). 2023. aastaks on baromeetri näit langenud 65,8% ja muutused ei ole toimunud soovitud suunas.

25.11.2024 toimunud töögrupis hindasid osalejad tegevussuuna 3 esimese eesmärgi oluliseks, kuid teise pigem väheoluliseks:

1) Eestis toodetud ja tarbitav toit on ohutu (18 eelistust)
2) Tarbija teadlikkus toiduohutusest on kõrge ja tehtud valikud on tervist toetavad (7 eelistust)

Mõlema baromeetri näidu muutuse selgitamiseks ning muutuse põhjuse selgitamiseks tuleb vaadata baromeetrite komponente ja nende muutuseid. Baromeetrite sisu selgitamiseks on vaja avada arusaadaval viisil nende sisu, et olukorra muutmiseks tegutseda negatiivses suunas muutuva osa parandamise eesmärgil. Üldisel tasemel baromeetri näidu seire ei ole piisav, et hinnata tegevussuuna eesmärkide täitmiseks tehtud tegevuste sisu.

[76] Põllumajanduse ja kalanduse valdkonna arengukava aastani 2030 | Regionaal- ja Põllumajandusministeerium
[77] Põllumajanduse ja kalanduse valdkonna arengukava aastani 2030 | Regionaal- ja Põllumajandusministeerium

2.3.3. Sekkumiste rakendamine ja vajadused edasisteks sekkumisteks

Välja on töötatud nõuded väikesemahulisele käitlemisele, sh tapamaja ehituse, projektlahenduse ja seadmete nõuded; nõudeid kohaldatakse alates aprillist 2021.

Riiklikud toitumissoovitused on üle vaatamisel arvestades viimaseid teadusandmeid.

PõKa 2030 sõnastust on vaja laiendada ja sõnastada tervist toetava toidukeskkonna kujundamisele. Vananeva rahvastikuga riikides pööratakse tervishoiu- ja sotsiaalkulude ohjamiseks üha enam tähelepanu tervist toetava toidukeskkonna kujundamisele – tasakaalustatud toitumist toetava ning madalama soola, suhkru ja küllastunud rasvhapete sisaldusega toidu tarbija jaoks kättesaadavamaks muutmisele. Lisaks tarbijale ostuotsuse lihtsamaks tegemine erinevate märgisüsteemide (toidualase teabe FOP – *front-of-package* või kestlikkuse märgisüsteem) kaudu, teatud toitude osas turunduse piiramine ning riiklikesse toitlustushangetesse kestliku toidu kriteeriumide lisamine, et seeläbi kasvaks kestlikult toodetud toidu tarbimine.

Suuremat tähelepanu on vaja pöörata toiduga kokku puutuvate materjalide ja esemete ohutusele. Toiduga kokku puutuvate materjalide ja esemete ohutuse aspektidest on see juures olulised teave sellest toitu erituvate ainete kohta, selle jälgitavus ja hügieen, samuti on oluline, et järelevalveasutus oleks võimekas, st on ressurssi (sh teadmised ja vahendid analüüside tellimiseks) tõhusat järelevalvet teha.

Toidujäätmete tekke vältimiseks tuleb tõsta ettevõtete ja tarbijate teadlikkust, edendada koostööd, muuta vajadusel seadusandlust, toetada innovatsiooni ja teadus- ja arendustegevust ning soodustada toidu annetamist. Oluline on, et tekkivad toidujäätmed suunataks tagasi ringlusse – kompostil ja biogaasi tootmise kääritusjäägil on oluline roll väetistena, ning nende laialdasem ja tõhusam kasutamine aitab vähendada sõltuvust mineraalväetiste impordist.

2.4. Tegevussuund 4: kvaliteetsed sisendid põllumajanduses

2.4.1. Hinnang olukorra kirjeldusele

REMi hinnangul ei ole hetkeolukorras toimunud olulisi muutuseid seoses vee ja maaparandusega, kõik PõKa 2030 tekstis kajastuv on endiselt asjakohane. Olulisena nähakse, et maaparanduses ei soovita ühistegevust arendada ning lühiajalised maa rendilepingud ei toeta maaparandusinvesteeringute tegemist. Põllumajandustootmise sisendihindade tõus tekitab maaparandusega seotud investeeringuteks vahendite nappuse. Aastatel 2024-2027 rakendatakse ÜPP strateegiakava maaparandusele suunatud sekkumisi.

Taimse paljundusmaterjali ja põllumajandusloomade osas REMi sisend puudub.

Metsandusettevõtete poolt on surve põllumajandusmaa metsastamiseks ja kiirekasvuliste puu- ja/või põõsaistandike rajamiseks. Seetõttu tuleks PõKa 2030 tekstis lisada ohuteguriks põllumajandusmaade metsastamise ja puu- põõsaistandike rajamise väärtuslikule põllumajandusmaale, mis viib maa põllumajanduslikust kasutusest välja.

Püsirohumaade osakaal 2023 a oli 23% ehk ca neljandik põllumajandusmaast.

Kliimamuutused mõjutavad põllumajandustootmises kasutavaid sisendeid, globaalsed trendid ei ole muutunud. Sagenevad ebasoodsad ilmastikuolud, liigkuivus, suured temperatuuride kõikumised, pikenenud vegetatsiooniperiood.

Põllumajandusmaa ja mullaga seonduv hetkeolukorra kirjeldus on asjakohane. Rendimaade suur osakaal vajaks täpsemat seiret kuna ei pruugi praegusel kujul tihedalt läbipõimunud majanduslike suhetega põllumajandusettevõtete omanike ringis tegelikku olukorda iseloomustada. Ühele omanikule kuuluva ettevõtete ühtse tervikuna käsitlemine võimaldaks paremat arusaamist ning moodustuks tervik nii taksonoomia kui kestlikkuse vaatest. Samuti puuduvad detailsed andmed maaharimisviiside ning muude tootmispraktikate rakendamise osas. E-põlluraamatu kohustuslikuks muutmine kõigile põllumajandustootjatele tagaks parema seire ning võimaldaks andmetele tuginevaid otsuseid, eriti kui keskkonnahoiu sekkumised siduda konkreetsete ettevõttepõhiste eesmärkidega.

Vee ja maaparandusega seonduv hetkeolukorra kirjeldus on asjakohane. Siiski tasuks kaaluda ette vaatavalt niisutuse vajadusega seotud olukordade kirjeldamist, hetkel on fookus seatud kuivendusele.

Sordiaretuse ja taimse paljundusmaterjaliga seonduv hetkeolukorra kirjeldus on asjakohane. Sordiaretuses on oluline keskenduda nii talve- kui põuakindlusele, samuti haiguskindlusele, keskendudes kohalikele oludele. Mitmekesisus sortide valikul aitab vähendada riske ning toime tulla ebakindlustega saagikuste prognoosimisel. Koostöö teadusasutustega, ilmastikuseire, hoiatuste ja seiresüsteemide juurutamised võimaldaksid enam rakendada ilmastikuriskidega toimetulekut. Kohaliku seemnete ja paljundusmaterjali olemasolu vähendab sõltuvust impordist ning aitab tagada varustuskindlust.

Põllumajandusloomade ja tõuaretusega seonduv hetkeolukorra kirjeldus on asjakohane. Loomakasvatuses võib olla .potentsiaali imporditava soja ja teramaisi asendamisel kohaliku söödaga. Lihaveisekasvatuses ning ka lamba- ja kitsekasvatuses tuleks enam rõhutada jõudluskontrollis osalemise olulisust, et suurendada tarbija ootustele vastava toodangu mahtu ning parandada tootjate elujõulisust. 20.11.2024 on kinnitatud regionaal- ja põllmajandusministri käskkirjaga programm „Põllumajandusloomade geneetiliste ressursside kogumine, säilitamine ja kasutamine 2024-2030“[78], milles kirjeldatakse põllumajandusloomade geneetiliste ressursside olukorda ja lahendamist vajavaid probleeme, sätestatakse programmi eesmärgid ja nende täitmiseks vajalikud tegevused. Seega võib arengukavast viite tegevuskava puudumisele eemaldada.

Toidutootmise väärtusahela puutumus erinevate haldusalade poliitikate rakendamisega sageneb. Arengukavas tuleks kirjeldada seoseid teiste arengukavade arengutest sõltuvalt.

2.4.2. Hinnang eesmärkide saavutamisele

Tegevussuunal 4 on kolm eesmärki. Eesmärkidega seotud mõõdikud on järgnevad:

1. Põllumajandusmaa võimaldab mitmekesist põllumajandustootmist

   - Kasutuses oleva põllumajandusmaa pindala (ha) – seatud sihttase 2030. aastaks on 1 005 000 ha, saavutatud 2023. aastal tase 997 785 ha, mis on enam kui PõKa 2030

[78] Programm „Põllumajandusloomade geneetiliste ressursside kogumine, säilitamine ja kasutamine 2024–2030“

rakendamise alguses. Mõõdiku trendina on märgitud säilib või suureneb mõõdukalt. Trend on vastavuses soovituga, kuid ambitsioon on suurem.

- Toimivad riigi poolt korrashoitavad ühiseesvoolud, mis võimaldavad kasutada põllumajandusmaad sihtotstarbeliselt – seatud sihttase 2030. aastaks on 167 500 ha, 2023. aastaks on toimivaid korrastatud ühiseesvoole 160 526 ha, mis ületab 2024. aastaks seatud sihtväärtuse. Mõõdiku trendina on märgitud ha arvu suurenemine, trend liigub seatud suunas.

2. Põllu- ja aiakultuuride sortide ning taimse paljundusmaterjali valik on mitmekesine, kvaliteetne ja kohalikesse oludesse sobiv

- Sordilehte võetud sortide arv, sh Eestis aretatud sortide arv – 2030. aastaks seatud sihttase on 840, sh Eestis 265. 2023. aasta seisuga 746 sordilehte kantud sorti. Seatud trend on sortide arv säilib või suureneb. Trend liigub soovitud suunas, kuid ambitsioon on küllalt kõrge.
- Eestis toodetud sertifitseeritud seemne kogus (t) – 2030. aastaks seatud sihttase on 32 000 t, 2023. aastal oli toodetud kogus 38 348 t. Soovitud trendina on märgitud suurenemine. Trend ületab seatud sihttaset, mis võib viidata ambitsiooni tagasihoidlikkusele.
- Eestis sertifitseeritud seemne sortide arv – 2030, aasta sihttase (165) on seatud madalam kui algtase (173), kuid trendina on märgitud säilib või suureneb. Seireandmed puuduvad.

3. Tõuaretusega on tagatud Eesti oludesse sobivad tõud ja geneetiline mitmekesisus

- Puhtatõuliste tõuraamatu põhiosas olevate loomade arv – 2030. aastaks seatud sihttase 102 000, seatud trend suureneb. Seireandmed puuduvad.
- Jõudluskontrollis osalevate loomade arvu osakaal loomade arvust kokku (%) – 2030. aastaks seatud sihttase 83%, trend suureneb. Seireandmed puuduvad.
- Kohalike ohustatud tõugu loomade arv, liigiti – trend on soovitud suurenemist või säilimist, 2030. aastaks on seatud sihttasemed on: Eesti hobune 2950, 2023. aastal 2940 looma, trend suurenev; Eesti raskeveohobune 445, 2023. aastal 344 (väheneb); Tori hobuse TA 615, 2023. aastal 586 (väheneb); Tori hobuse VT 59, 2023. aastal 36 (väheneb); Eesti maatõugu veis 790, 2023. aastal 894 (sihttase ületatud); Kihnu maalammas 370. 2023. aastal 1894 (sihttase kordades ületatud); Eesti vutt 10 000, 2023. aastal 4467 (väheneb).

Vahehindamise kaasamispäeval osalejad pidasid TS4 eesmärkidest olulisimaks:

1) Tõuaretusega on tagatud Eesti oludesse sobivad tõud ja geneetiline mitmekesisus (27 eelistust).
2) Põllumajandusmaa võimaldab mitmekesist põllumajandustootmist (19 eelistust).
3) Põllu- ja aiakultuuride sortide ning taimse paljundusmaterjali valik on mitmekesine, kvaliteetne ja kohalikesse oludesse sobiv (11 eelistust).

Põllumajandusmaa säilimise eesmärk on tagada peamine tootmisressurss toidu tootmiseks. Mõõdiku sihttaseme määramisel peaks arvestama kliimaeesmärkide täitmise vajadusega, kliimakindla majanduse seadusega planeeritavate tegevustega.

Olenevalt riigi poolt korrashoitavate ühiseesvoolude kogupindalast ja vajadusest kuivendada põllumajandusmaad arvestades vajadusega KHG heidet vähendada korrigeerida mõõdiku sihttaset. Seejuures uurida kui suur on vajadus kuivendamise kõrval niisutamiseks.

Sertifitseeritud seemne kogus tonnides sõltub suuresti vastava aasta saagikusest ning sertifitseeritud seemne kasvupinna suurusest. Samuti ei ole selge, millise kultuuri seemnetega on tegu. Kaaluda näitajat osakaaluna kogu kasutatava seemne kogusest kultuuriti, võttes sihttaseme seadmisel aluseks hetkeolukorda.

Kohalike ohustatud tõugude puhul on vaja selgust saada Kihnu maalamba arvu kiire suurenemise põhjustes ning vastavalt korrigeerida seatud sihttaset.

Ohustatud tõugude arvu seirel kaaluda ka nende tõugude kasvatajate seiret. Risk sihttaseme poole liikumisel võib seisneda olukorras, kus ohustatud tõugu peab väga väike arv põllumajandustootjaid ning keegi neist lõpetab tegevuse likvideerides karja.

Mõõdikute seadmisel võiks lähtuda olemasolevatest andmetest ning seades mõõdiku, seirata seda järjepidevalt, et korrigeerida tegevusi vajadusel jõudmaks seatud eesmärgini. Vastasel korral võiks mõõdiku eemaldada.

Uue arengukava perioodi tarbeks leppida kokku kas jätkata võrdlust ja arengute seiret varasema baasaastaga või seada uus. Pikema aegrea jälgimine võib olla sobilikum volatiilsetes turutingimustes ning keskkonnanäitajate muutuste jälgimiseks.

2.4.3. Sekkumiste rakendamine ja vajadused edasisteks sekkumisteks

Eestis on rakendatud ÜPP raames ühtset pindalatoetust (ÜPT) ja põhisissetulekutoetust (PST), millega kaasnesid kuni 2022. aastani põllumajandusmaa heas korras hoidmise nõuded ja alates 2023. aastast peab toetuse taotleja täitma oma põllumajanduslikus tegevuses ja kogu põllumajandusliku majapidamise maal toetuse saamise tingimuslikkuse nõudeid[79].

Väärtusliku (kõrge boniteediga) põllumajandusmaa kaitseks ei ole eraldi õiguslikku raami vastu võetud. Rakendatakse väärtusliku püsirohumaa säilitamise toetust[80].

On olemas programm „Põllumajandusloomade geneetiliste ressursside kogumine, säilitamine ja kasutamine 2024-2030“, Sordiaretusprogramm 2020-2030, Põllumajanduskultuuride geneetilise ressursi kohumine, säilitamine ja kasutamine 2021-2027.

ÜPP strateegiakava raames rakendatakse põllumajandustootmisega seotud toetust seemnekartuli kasvatamiseks[81]

Sekkumiste ja tegevuste planeerimisel võiks arvestada veel järgnevaga. Põllumajandusmaale konkureerivad koos põllumajandustootjatega nii energeetika, metsa-, kui ehitus- ja kinnisvara sektor. Maa maksustamine mõjutab ka põllumajandusmaa renditurgu. Toidujulgeoleku vaates on oluline maa kuulumine kohalikule ettevõtjale. Eesti põllumajandussektoris jätkub kontsentreerumine aina suurematesse ettevõtetesse või ettevõtete gruppidesse. Väiksemate põllumajandustootjate tegevuse jätkamine suurte kõrval aitab ennetada tootmise koondumisega seonduvaid riske ning suurendab toidu tootmise mitmekesisust. Oluline on tootjate teadlikkuse tõstmine seatud eesmärkidest ja tegevustest, mis aitavad eesmärkideni jõuda, ettevõtte tasandil. Oluline roll siin on andmetel ning nende eesmärgipärasel analüüsil.

[79] Tingimuslikkus ja sotsiaalne tingimuslikkus | PRIA
[80] Perioodi 2023–2027 väärtusliku püsirohumaa säilitamise toetus–Riigi Teataja
[81] Tera- ja kaunvilja kasvatamise otsetoetus, puu- ja köögivilja ning marjakultuuride kasvatamise otsetoetus ning seemnekartuli kasvatamise otsetoetus–Riigi Teataja

ÜPP strateegiakava raames on planeeritud TS4 eesmärkide täitmisele kaasa aitamiseks sekkumised: Maaparanduslikud keskkonnakaitserajatised[82], Mulla- ja veekaitsetoetus[83], Pärandniidu hooldamise toetus[84], Kohalikku sorti taimede kasvatamise toetus[85], Ohustatud tõugu looma pidamise toetus [86].

Seemnete sertifitseerimistoiminguid teeb endiselt PTA, PõKa 2030-s planeeritud erasektorile sertifitseerimistoimingute suunamist ei ole veel toimunud[87].

METK korraldab sordivõrdluskatseid, siloseiret, pakub mullaproovide võtmise ja väetuskaartide koostamise teenuseid, tegeleb sordiaretusega ning sertifitseeritud seemnete müügiga. PTA korraldab järelevalvet sertifitseeritud seemnepõldude üle. Fookusgrupis osalejate hinnangul on vajadus spetsiifiliste rakendusuuringute järele sordivõrdluskatsetes, aga ka tootmispraktikate ja keskkonnamõju hindamiseks.

Eesti Põllumajandusloomade Jõudluskontrolli AS tegeleb piimaveiste-, lihaveiste-, sigade- ja kitsede jõudluskontrolliga, loomade geneetilise hindamise ning toorpiima kvaliteedi sõltumatu määramisega. Ainuke ÜPP strateegiakava sekkumine, mis suunab lihaveisekasvatajaid osalema enam jõudluskontrollis on ammlehma kasvatamise otsetoetus[88]. Teistele loomaliikidele sellist suunavat toetust ei ole planeeritud.

Tootmissisenditena on olulisel kohal energia, väetised ja TKV, kus Eesti põllumajandustootjad sõltuvad suurel määral impordist. Roheülemineku teekaardi, kliimakindla majanduse saduse eesmärkide ja ringbiomajanduse võimaluste ning tegevuste kaudu on potentsiaal vähesel määral imporditavat osa asendada kohalikuga. Samas on võimalik importi vähendada ka väetiste kasutamise tõhususe suurendamise teel. Oluline on loomakasvatuse ja taimekasvatuse tasakaalustatud areng koostöös teiste väärtusahelatega.

2.5. Tegevussuund 5: põllumajandussaaduste tootmine, väärindamine, turustamine

2.5.1. Hinnang olukorra kirjeldusele

REMi hinnangul on vajadus uuendada erinevat statistikat ning kontrollida esitatud fakte viimaste aastate arengute taustal. Maakasutuse ja tootmissuundade olukorrakirjeldus (PõKa p 137), mahetootmisega seonduv statistika (p 141 ja p 151), sisemaise ja mahetoidu tarbimise (p 151, p 152), ühistulise tegevuse statistika (p 159), tooraine ekspordi ja tööstuste sisendina kasutatava impordi (p 161) osad vajavad uuendamist. Ka vajavad üle vaatamist PõKa 2030 punktid seoses lühikeste tarneahelate (p 162) ja toidukaupade väliskaubanduse (sh mahetooted) (p 164 ja p 168) kohta.

TS5 eesmärkide täitmiseks kirjeldatud on välja töötatud pilootprogramm „Mahetoit lasteasutustes“, tunnustatud on kuus tootjaorganisatsiooni ja vastav direktiiv on Eestis üle

[82] Perioodi 2023–2027 maaparandussüsteemi ajakohastamise, keskkonnakaitserajatise ehitamise ja eratee arendamise investeeringutoetus–Riigi Teataja
[83] Perioodi 2023–2027 turvas- ja erodeeritud mulla kaitse toetus–Riigi Teataja
[84] Perioodi 2023–2027 pärandniidu hooldamise toetus–Riigi Teataja
[85] Kohalikku sorti taimede kasvatamise toetus–Riigi Teataja
[86] Ohustatud tõugu looma pidamise toetus–Riigi Teataja
[87] Puuvilja- ja marjakultuuride paljundusmaterjali tootmise ja turustamise nõuded–Riigi Teataja
[88] Piimalehma, ammlehma ning lamba ja kitse kasvatamise otsetoetus–Riigi Teataja

võetud, hindade läbipaistvuseks on tellitud uuring Toiduainete hindade kujunemine tarneahelas. Samuti seiratakse põllumajandussaaduste hindade arenguid.

Eksporditegevustega seonduvad teemad (p 188) on osaliselt liikunud Ettevõtluse ja Innovatsiooni Sihtasutusele (EISA). Samas on ka AKISe kaudu müügiedenduse tegevustega plaanis jätkata. Ekspordi edendamise kava enam ei ole. Tegevused viidi Eesti Toidu visioonidokumenti, mille osas on plaan 2025. aastal uut koostamata hakata.

Arengukava TS 5 on seotud EL ÜPP rakendamisega, mistõttu sõltub eesmärkide saavutamine paljuski EL eelarve läbirääkimisprotsessis Eestile soodsate tingimuste saavutamisest. Arvestades Eesti toidutootmise sotsiaal-majanduslikku hetkeolukorda, keskkonnanäitajate seisu, toidujulgeoleku ja geopoliitilise olukorraga seonduvat ning tarbijakäitumise ja ostujõu muutustei, tuleks saavutada paindlikkus ÜPP raames eraldatavate vahendite kasutamiseks.

Põllumajandussektori ettevõtted koonduvad aina enam, kuid umbes pooled põllumajanduslikest majapidamistest on endiselt väga väikesed (majandusliku suurusega standardkogutoodangu alusel arvestatuna alla 4000 euro).

Vastavalt põllumajanduse majanduslikule arvepidamisele[89] on köögi- ja puuvilja kogutoodangu väärtuse osakaal taimekasvatustoodangu kogutoodangu väärtuses 2024. aastaks alanenud 10 %-le. Maakasutuse vaates on avamaaköögivilja kasvupind vähenenud võrdluses 2018. aastaga 2024. aastaks 47%, katmikköögivilja pind 65%, maasikate kasvupind 29% ning viljapuude ja marjaaedade kasvupind 39%. Aiandussektoris oli 2023. aasta struktuuriuuringu andmetel 1215 köögiviljakasvatusele spetsialiseerunud põllumajanduslikku majapidamist, kellest 1000 on maakasutusega alla 1 ha[90]. Viljapuu- ja marjaaedadele oli spetsialiseerunud 1154 majapidamist, kellest ligikaudu neljandik on maakasutusega alla 0,3 ha[91]. Aiandustootmist iseloomustavad nišitooted, otseturustus, väikesed mahud, kõrged tootmiskulud, suur tööjõuvajadus, klimaatiliste tingimuste piirangud. Kuid tänu kõrgele hektari kohta loodavale toodangu väärtusele on võimalik tootmiseks kasutada vähem põllumajandusmaad.

Mahetootmine on Eestis laienenud. 2023. aastal oli kogu kasutatavast põllumajandusmaast 23% mahepõllumajandusmaa. Alates 2018. aastast on lisandunud 18 666 ha. Positiivne on, et mahetootmises on suurenenud põllumaa osakaal, kuid endiselt on 41% mahepõllumajandusmaast püsirohumaa. Mahetootjate arv on suurenenud. 2025. aasta jaanuari seisuga oli PTA mahepõllumajanduse tootjate registris registreeritud 1790 mahetootjat. 2023. aasta põllumajanduse struktuuriuuringu andmetel oli põllumajanduslikke majapidamisi kokku 10 712. Mahetootjate osakaal on suurenenud 16,7%-le. Mahetoodangu rahaline väärtus suureneb tagasihoidlikult.

Eesti Konjunktuuriinstituudi 2022. aasta uuringu[92] andmetel on kodumaiste toodete eelistamise osakaal toidu ostmisel on võrreldes 2020. aastaga 1-10 protsendipunkti võrra langenud. Suurim muutus on toimunud jahu- ja tangainete, jogurti ning värske sea- ja linnuliha tarbimiseelistustes, kus kodumaiste toodete eelistajate osakaal on vähenenud 10%-punkti võrra. Märkimisväärselt on vähenenud ka kodumaiste valmistoitude (-9%-punkti), kohupiimakreemide (-7%-punkti) ja kodumaise juustu (-6%-punkti) eelistamine. Kodumaise toidukauba eest ei ole pooled vastanud enamasti nõus maksma kõrgemat hinda võrreldes imporditud toidukaubaga. 51% vastanutest ei oleks nõus rohkem maksma, 27% oleks sellega

[89] PM54: põllumajandustoodang, vahetarbimine, lisandväärtus, kapitali kogumahutus vastava aasta alushindades ja põllumajanduse tööjõud.
[90] PMS149: avamaaköögivilja- ning maasikakasvatus kasvupinna suurusklassi järgi.
[91] PMS150: viljapuu- ja marjaaiad kasvupinna suurusklassi järgi.
[92] Eesti elanike toidukaupade ostueelistused ja hoiakud 2022

nõus ja 22% ei osanud hinnangut anda (2020. aastal vastavalt 47%, 27% ja 26%). Elanike otsused toidukauba ostuvalikul lähtuvad enamasti hinnast, konkreetsest tootest, selle maitsest, kvaliteedist ja nende enda rahalisest seisust.

Mahetoidu ostjate osakaal ei ole võrreldes 2020. aastaga muutunud, 2022. aastal kinnitas mahetoidu ostmist viimasel aastal 51% vastanuist ja 2020. aastal 52%. Kord nädalas ostis mahetoitu 9% vastanuist (2020. a 13%), 1-3 korda kuus 22% (2020. a 18%) ja harvemini kui kord kuus 20% (2020. a 21%). 25% vastanuist mahetoitu ei ostnud (2020. a 23%) ja 24% ei osanud seda öelda (2020. a 25%). Kui varasemalt on mahetoidu mitteostmise peamiseks põhjuseks olnud selle kõrge hind, siis viimases küsitluses toovad mahetoitu mitte ostnud vastanud kõige sagedamini välja, et ei pea mahetoidu ostmist vajalikuks või ei tunneta selle erinevust tavatoidust (54%, 2020. a 48%).

2023. aastal Eesti Konjunktuuriinstituudi[93] läbiviidud mahetoodete sortimendivaatluse tulemustest lähtuvalt oli kodumaiste mahetoodete osakaal sarnaselt 2022. aastaga 74% mahetoodete sortimendist. Väikeste mahtude, ebastabiilsete tarnete ja kõrge hinna tõttu eelistavad välismaised kaubandusketid pigem omamärgi mahetooteid, kui Eesti mahetooteid.

Mahetootmise kõrval on oluline tõsta esile erinevate tõenduspõhiste keskkonnasõbralike tootmispraktikate kasu nii rahvatervisele kui looduskeskkonnale ning ressurssikasutusele.

REMi koostatud mahepõllumajanduse edendamise tegevuskava aastateks 2023-2030[94] võib aidata ka PõKa-s mahetootmisega seotud eesmärkide täitmisele kaasa.

Põllumajandusühistute kohta puuduvad endiselt head statistilised andmed.

Kirjeldatud hetkeolukord vajab statistiliste andmete uuendamist, muudatusi on loomakasvatuses, vähenev kariloomade arv jätavad sööda varumiseks kasutusest välja suure hulga püsirohumaid. Toiduainetööstuste tootmismahud ei ole oluliselt suurenenud.

Tooraine ekspordi vähenemisele avaldab mõju uue piimatööstuse avamine. Eesti kuvandi loomine puhta ja ohutu põllumajandussaaduste ja toidukaupade eksportijana peaks jätkuma erinevate tegevuste kaudu koostöös teiste haldusaladega. Ekspordi ja kaubandusbilansi seires peaks keskenduma toodetele, mille tootmise võimekus on kohapeal arendatav. Väliskaubanduse üldises statistikas kajastub nii re-eksport, kui kaubad, mille impordile asendust kohalikul tasandil leida ei ole võimalik. Samas tasuks ringbiomajanduse arendamisel koostöös teadlastega keskenduda selliste asenduste leidmisele.

2.5.2. Hinnang eesmärkide saavutamisele

Põllumajandussaaduste tootmise, väärindamise ja turustamise tegevussuunale on seatud kolm eesmärki. Eesmärkidega seotud mõõdikud on järgnevad:

1) Eesti toiduainesektor on konkurentsivõimeline nii sise- kui ka välisturul

- Põllumajandussektori tootmisteguritulu tööjõu aastaühiku kohta võrreldes EL keskmisega % (3 aasta liikuv keskmine) – seatud sihttase 2030. aastaks on 100%, algtase 87% ning trendiks on seatud, et kasvab EL keskmisest näitajast kiiremini ehk tootlikkuse näitaja läheneb EL keskmisele. Statistilised andmed vajavad uuendamist.

[93] Eesti toidukaupade positsioon siseturul 2023
[94] Mahepõllumajanduse edendamise tegevuskava aastateks 2023–2030 | Regionaal- ja Põllumajandusministeerium

- Toiduainetööstuse lisandväärtus hõivatu kohta võrreldes ELi keskmisega – seatud sihttase on 54%, algtase 53% ning trendiks on seatud, et kasvab EL keskmisest näitajast kiiremini ehk tootlikkuse näitaja läheneb EL keskmisele. Statistilised andmed vajavad uuendamist.
- Erinevate põllumajandussektori harude (FADN tootmistüüpide) netolisandväärtus tööjõuühiku kohta, 3 aasta liikuv keskmine ja osatähtsus tootmistüüpide lõikes – seatud sihttase 25 000 eurot (ükski tootmistüüp ei ole alla selle), algtase 21 672 eurot, trend kasv erinevate tootmisharude lõikes. Keskmine on oluliselt suurenenud 2022. aastaks (37 131 eurot), kuid osade tootmistüüpide (loomakasvatus, aiandus, püsikultuuride kasvatus, ka segatootmine) vastav näitaja ei ole seatud sihttaset saavutanud.
- Noorte juhtide (alla 40-aastaste) osakaal põllumajanduslikes majapidamistes – seatud sihttase 17%, algtase 2016. aasta struktuuriuuringu andmetel 16%, seatud trend püsib stabiilsena või kasvab on 2020. aasta põllumajandusloenduse andmetel püsinud stabiilsena. 2023. aasta struktuuriuuringute andmetega andmestik täiendmaata.
- Töödeldud toodete osakaal Eesti põllumajandussaaduste ja toidukaupade ekspordis-sihttasemeks on seatud 80%, algtase on 2017. aastal 73%. Mõõdiku statistilised andmed on esitamata.
- Stabiilsete ekspordi sihtturgude arv – seatud sihttase on 47, algtase 2019. aastal 41, statistilised andmed täiendamata.
- Põllumajandussaaduste ja toidukaupade ekspordi ja impordi väärtuse suhe – seatud sihttase 0,82 on viimaste aastate inflatsiooni mõjul jõudnud 0,83-ni ehk ületanud sihttaseme. Algtase 2018. aastal oli 0,74.
- Eesti päritolu põllumajandussaaduste ja toidukaupade ekspordi väärtus – seatud sihttase 2030. aastaks on 1062,6 mln eurot, mis on ületatud alates 2020. aastast. 2023. aastaks on väärtus 1485,6 mln eurot. Algtase 2018. aastal oli 867,5 mln eurot.

2) Tootja positsioon turul on tugev

- Kogu tarneahela loodava lisandväärtuse osatähtsus kogu ettevõtlussektori lisandväärtuses – seatud sihttase on 7,2%, algtase 2018. aastal 7,2%. 2021. aasta andmetel on näitaja trend vastupidine soovitule (6,6%). Pandeemia ja geopoliitilise olukorra mõjul on ettevõtlussektoris toimunud erinevates harudes vastassuunalisi majanduslikke arenguid. HoReCa sektori piirangud pandeemia ajal mõjutasid oluliselt tarneahelas loodava lisandväärtuse näitajaid.
- Ühistu teenitud müügitulu liikme kohta – seatud sihttase 2030. aastaks on 163 000 eurot, algtase 2016. aastal 139 418 eurot, statistilised andmed puuduvad
- Ühistusse koondunud põllumajandustootjate arv (keskmine ühistu liikmete arv) – seatud sihttase 2030. aastaks on 20 liiget. 2020. aastal oli 13,3 liiget.
- Ühistute müügitulu osatähtsus kogu põllumajandussektori müügitulus, seatud sihttase 2030. aastaks on 45%, algtase 2016. aastal 37,7%. Statistilised andmed puuduvad.

3) Eesti tarbijad eelistavad ja tarbivad Eestis toodetud toitu.

- Osakaal Eesti tarbijatest, kes eelistavad osta kodumaist toitu – seatud sihttase 2030. aastal on 75%, algtase 2016. aastal 74%. kuni 2021. aastani jälgis mõõdik seatud stabiilset olekut, kuid 2022. aastal langes oluliselt (61%).
- Kodumaiste toodete osakaal jaekaupluste sortimendis (sh käibemaht, tootegruppide jaotus), seatud sihttase „ei lange alla 55%“, seatud trendina kasv, kuid algtase on 2017. aastal 58%. Statistilisi andmeid ei ole edastatud.

- Regulaarselt (vähemalt kord nädalas) mahetoitu tarbivate inimeste osakaal – seatud sihttase 2030. aastaks on 20%, algtase 2018. aastal 9%. Vahetult pandeemiaeelse kasv on 2022. aastaks alanenud algtasemeni. Ambitsioon on kõrge, kuid üldine majanduslik konjunktuur ei toeta sinna poole liikumist.

Vahehindamisse kaasatutest märkis nendest eesmärkidest olulisimaks konkurentsivõime, samas tootja positsiooni ja tarbijaeelistuste eesmärkide olulisust nähti tagasihoidlikumana:

1. Eesti toiduainesektor on konkurentsivõimeline nii sise- kui ka välisturul (38 eelistust).
2. Eesti tarbijad eelistavad ja tarbivad Eestis toodetud toitu (12 eelistust).
3. Tootja positsioon turul on tugev (10 eelistust).

Konkurentsivõimet kirjeldatakse PõKas eelkõige lisandväärtuse loomise kaudu rahaliselt mõõdetuna ning ekspordi väärtuse kasvus. Töödeldud toodete osatähtsuse kasv ekspordis ja tooraine väljaveo vähendamine võivad suurendada loodavat lisandväärtust, kuid peamiste sisendite (kütus, väetised, TKV) puhul impordist sõltuvus sunnib ettevõtjaid käituma hinnavõtjatena. Lisaks impordist sõltuvusele on oluline säilitada stabiilsete sihtturgude arv, mis alates 2022. aastast globaalsete tarneahelate ümberkorraldusest sõltuvalt on olnud väljakutse. Konkurentsivõimet ei seostata arengukavas kestlikkusega, mis võtaks arvesse nii majandusliku, kui keskkonna ja sotsiaalset mõõdet. Samas võivad kestlikkuse kolm suurt komponenti koosmõjus konkurentsivõime arengusuunda kallutada. Looduslike ja sotsiaalsete eeliste kadumisel alaneb ka majanduslik konkurentsivõime. Põlvkondade vahetus aitab eeldatavasti kaasa uuenduslike tehnoloogiate kasutuselevõtule, kuid sisenemine sektorisse on piiratud eelkõige tootmismaale juurdepääsuga, kus konkureerida tuleb nii infrastruktuuri, ehituse, metsakasvatuse, kui energiatootmisega. Oluline on jälgida toidutootmise arenguid võrdluses üldise ettevõtluskeskkonna arenguga.

Noorte juhtide osakaalu põllumajandustootjate arvust alternatiivmõõdikuna võiks kaaluda noorte juhtide ja üle 65-aastaste juhtide suhet. Samuti selle kõrval seirata, kui suur osakaal kasutatavast põllumajandusmaast on noorte juhtidega majapidamiste kasutuses osakaaluna kogu kasutatavast põllumajandusmaast. Selliselt nähtuks noorte juhitavate ettevõtete mõjuala kogu sektoris.

Tootlikkuse näitajate puhul on seni kasutusel tööjõu kohta taandatud näitajad. Esmatootmise puhul võiks kaaluda alternatiivina kuludega toimetuleku või hektaritootlikkuse seiret. Toiduainetööstuste puhul alternatiivina investeeringute tasuvust, kliima ja keskkonnaeesmärkide täitmisel on osa mittetootlikel investeeringutel, mille mõju ettevõtete konkurentsivõimele võib olla oluline.

Töödeldud toodete osakaal kogu põllumajandussaaduste ja toidukaupade ekspordi väärtuses on asjakohane ka tuleviku vaates, et hinnata lisandväärtusega toodete arengut. Samuti ekspordi sihtturgude seire. Oluline on analüüsida pandeemia ja geopoliitilise olukorra ajal toimunud muutuseid sihtturgudel. Põllumajandussaaduste ja toidukaupade ekspordi ja impordi väärtuse suhte sihttaseme ambitsiooni tõstmist võib kaaluda, kuid enne on vajalik sisuline sissevaade, mis on suhtarvu paranemise taga, kas edenemine on toimunud inflatsiooni, hea saagi, lisandväärtusega toodete või muu põhjuse ajendil. Samuti võiks kaaluda Eesti päritolu põllumajandussaaduste ja toidukaupade ekspordi väärtuse ambitsiooni tõstmist, kuid vaadata seda püsihindades. Alternatiiv sellele võiks olla põllumajandussaaduste ja toidukaupade väliskaubandusbilansi jälgimine, kuid see on sisu poolest sama, mis ekspordi-impordi suhe.

Kogu tarneahela loodava lisandväärtuse osatähtsus kogu ettevõtlussektori lisandväärtuses ei pruugi iseloomustada tegelikke arenguid kuna mitmetasandiline mõõdik ei ava erinevate lülide olukorda, samuti on statistika pika aegviitega, mis ei anna piisavat informatsiooni olukorra kohta, kus sekkumisi kavandatakse.

Ühistulise tegevuse jälgimiseks on vajalik statistika, mis hetkel on puudulik. Ühistute müügitulu osakaalu leidmise metoodika selgitus vajab üle vaatamist.

Kodumaiste toodete osakaal jaekaupluste sortimendis (sh käibemaht, tootegruppide jaotus) puhul tuleks täpsustada soovitud trend ja viia vastavusse sihttase.

Mõõdikud, mis on seatud väärtustena jooksevhinnas, on mõjutatud perioodi 2022-2024 tugevast inflatsioonist ja võivad olla seetõttu eksitavad tegelike arengute hindamisel. Alternatiivina kasutada väärtusena kuvatavaid andmeid püsihinnas.

Mõõdikute seadmisel tuleb arvesse võtta seire maksumust, eelarve puudusel tuleb kaaluda alternatiivseid lahendusi olemasoleva statistika alusel.

2.5.3. Sekkumiste rakendamine ja vajadused edasisteks sekkumisteks

ÜPP eelmine finantsperiood kestis 2022. aastani mil rakendati mitmeid erinevaid tootmisest lahtiseotud ja tootmisega seotud sekkumisi, samuti toetati investeeringute tegemist. Alates 2023. aastast rakendatakse ÜPP strateegiakava[95] raames mitmeid pindala- ja loomapõhiseid sekkumisi. Kuigi tootmisega seotud toetuste eelarve maht on põllumajanduse tagatisfondist eraldatud eelarvest ligi 13%, on endiselt suund turule orienteeritusele. AKISe raames arendatakse nõuande- ja teadmussiirde teenust. Tootlike investeeringute tarbeks on ette nähtud finantsinstrumendid. Põlvkondade vahetuseks on kogu eelarve mahust ette nähtud 2%, mis hõlmab nii sissetulekutoetust kui investeeringutoetust. Piirdutud ei ole vaid põlvkondade vahetusega vaid ka uute ettevõtete toetamisega. Väiksemad tootjad kuuluvad peamiselt tootmisega seotud toetuste sihtgruppi, lisaks rakendatakse ümberjaotavat toetust. Sekkumiste disainil on mõeldu järkjärgulisele toetustaseme alanemisele, et mitte piirata ettevõtete loomulikku kasvu ja arengut. Üle veerandi ÜPP strateegiakava sekkumistest on suunatud kliima ja keskkonnatoetuste tarbeks, osad varasemad vabatahtlikkuse alusel võetavad kohustused tõsteti tingimuslikkuse osaks, et saada laiemat mõju keskkonda säästvale toidu tootmisele. Kvaliteedikavade arendamistegevuste tarbeks on sekkumine tootjaid ühendava TÜ, MTÜ või seltsingu tegevuseks[96]. Rakendunud on pilootprojekt „Mahetoit lasteasutustes“[97]. Alustatud on ringbiomajanduse tegevuste ettevalmistamise ja eluviimisega.

Toidujäätmete tekke vältimine on KLIMi[98] vedada. Koostatud on toidukao vähendamise juhend, erinevaid toidujäätmete vähendamise õppematerjale, läbi viidud seminare ja infotunde, et tõsta inimeste teadlikkust.

Riskijuhtimine, riskide ennetamine, nendega toimetulek, vastutusalad ja riigipoolne sekkumine ei peaks piirduma vaid kindlustustoetusega, mis OECD hinnangul[99] ei pruugi olla piisav ning

[95] Euroopa Liidu ühise põllumajanduspoliitika strateegiakava 2023–2027 | Regionaal- ja Põllumajandusministeerium
[96] Perioodi 2023–2027 kvaliteedikava arendamise toetus – Riigi Teataja
[97] Haridusasutuses mahepõllumajandusliku toidu ja mahepõllumajanduslikke koostisosi sisaldava toidu pakkumise toetus – Riigi Teataja
[98] Toidujäätmed ja toidujäätmete tekke vältimine | Kliimaministeerium
[99] Design principles for agricultural risk management policies | OECD

Eesti tingimustes turu väiksuse tõttu keeruline ja kallis rakendada. Teadlikkuse tõstmine, nõuanne ja mõttelaadi muutmine on endiselt ja edaspidi laiema fookusega vajalik.

Ühistegevuse toetamine ja sellealase teadlikkuse tõstmine on endiselt asjakohane. ÜPP strateegiakava sekkumistega on loodud selleks võimalused tunnustatud tootjaorganisatsioonide arengu toetamiseks[100].

Eesti on üle võtnud ebaausate kauplemistavade ohjamise direktiivi ning põllumajandustoodete ja toidu tarneahelas ebaausate kaubandustava tõkestamise seaduse[101]. Hindade läbipaistvuse tagamiseks kogub ja avaldab hinnainfot METK.

Kinnitatud on Eesti Toidu visioonidokument 2022-2025[102], vajalikud oleksid ettevalmistused dokumendiga loodud kuvandi ja tegevuste jätkamiseks. Eesti toidusektori edendamise tegevuskava kehtis aastatel 2019-2022[103] .

Kaasamisüritusel osalenute mõtetest jäid kõlama peamised vajadused, mis ei ole praegu riigipoolsete sekkumistega kaetud:

- riskijuhtimise laiem käsitlus;
- tööjõupuudus ja tehnoloogiate areng, mahajäämus ja investeeringuvajadus;
- väiksemate ettevõtete toimetulek;
- ekstreemsete ilmastikuoludega võitlemine ja hakkama saamine, riskide maandamine-juhtimine, uuringud, katsed, sobivad sordid ja kultuurid;
- poliitika muutmine vastavalt vajadusele, keeruline ja aeganõudev (ÜPP SK);
- põllumajandusmaale konkurents ka energeetikast, metsastamine, ehitus;
- toimetulek hindade volatiilsuse tõusuga;
- toidujulgeolek ja varustuskindlus.

ÜPP uus lähenemisviis, kus kahe fondi poolt rahastatavad sekkumised on ühendatud ühiseks kooskõlas toimivaks strateegiakavaks ning erieesmärgid on seatud tulemuspõhiselt, on kõikidele EL liikmesriikidele uueks kogemuseks. PõKa 2030 peaks arvesse võtma EL üleseid ÜPP suundumusi, kuid samas on siseriiklik arengukava oluline tugi uue perioodi läbirääkimispositsiooni kujundamisel.

2.6. Tegevussuund 6: maa- ja rannapiirkonna areng

2.6.1. Hinnang olukorra kirjeldusele

Üldine hetkeolukorra kirjeldus on endiselt asjakohane ega vaja täiendusi. Endiselt on elujõulised maapiirkonnad tasakaalustatud regionaalse arengu eelduseks, sest neil on oluline roll majanduse ja tööhõive edendamisel ning kvaliteetse elukeskkonna tagamisel. Ka struktuursed probleemid ei ole muutunud, kuid Ukrainas toimuva sõja tõttu on Eesti piirialadel olukord pingelisem, mistõttu on ettevõttete huvi Eestisse investeerida väiksem. Jätkub linnastumine ning noorte maapiirkonnast ära liikumine. Kasvav maksukoormus, sh mootorsõidukimaks võib anda suurema löögi just maapiirkonnas elavatele inimestele, kelle

[100] Määrus.pdf
[101] Põllumajandustoote ja toidu tarneahelas ebaausa kaubandustava tõkestamise seadus – Riigi Teataja
[102] Visioonidokument "Eesti toit 2022-2025"
[103] Microsoft Word - Toidusektori_ekspordi_edendamise_tegevuskava_2019-2022_5_.docx

sissetulekud on väiksemad ja võimalused töökoha vahetuseks väiksemad võrreldes linnapiirkonnas elavate inimestega. Euroopa rohelepe, Talust taldrikuni jt strateegilised dokumendid suunavad põllumajandust keskkonnateadliku ja jätkusuutlikuma tootmise poole. Maamajandus muutub mitmekesisemaks, teenusmajanduse kasvu kõrval laienevad võimalused ringbiomajanduses.

Aktiivsete kohalike kogukondade kasvu on soodustanud CLLD-tüüpi kohalikul algatusel põhinev alt üles lähenemisviis (LEADER tegevusrühmad, kalanduspiirkonna kohalikud tegevusrühmad), mis on osutunud tõhusaks vahendiks kohaliku suutlikkuse ja sotsiaalse kaasatuse suurendamisel, vaesuse vähendamisel ja töökohtade loomisel maamajanduses. Maaelu ja -ettevõtluse edendamisega tegeleb 26 LEADER kohalikku tegevusrühma, mille tegevuspiirkonnad katavad kogu Eesti maapiirkonna.

Kohalike omavalitsuste rolli võimendamine teenuste kättesaadavuse ja kvaliteedi tagamisel on kitsenenud. Kasvanud intressimäärad on muutunud ka KOV eelarved pingelisemaks, mis suurendab vajadust kokkuhoiuks ning lükkab edasi investeeringuid. Erinevates piirkondades on haldussüsteemi muutuse järgsed mõjud veel tunda ning see mõjutab ka teenuste kättesaadavust. E-riigi arengu, üldise rahvaarvu vähenemise ning riigi kärpe-eesmärkide kooskõlas suletakse maapiirkondades aina rohkem piirkondlikke teeninduspunkte (nt postkontorid, Transpordiameti bürood, Sotsiaalkindlustusameti bürood jt).

Maapiirkonna eluolu ja majanduslik areng sõltuvad üha enam ettevõtluse konkurentsivõimest, atraktiivsete ja uute töökohtade olemasolust, paindlikest ja nutikatest töötamise võimalustest (sh kaugtöö võimalused) ning tugevatest ja aktiivsetest kogukondadest. Olemasolevate töökohtade säilitamine ning uute sobivate ja atraktiivsete töökohtade loomine saab toimuda kõrgema lisandväärtusega majandustegevuse toel.

Sotsiaalse ja materiaalse heaolu tagamine muutub aina keerulisemaks johtuvalt arengutest välisturgudel. Ära on langenud on mitmed eksporditurud. Olulised on tõusnud sisendhinnad, eelkõige energiahinnad kuid ka tööjõukulud. Ettevõttete kasumlikkus on veelgi madalam. .

Regionaal- ja maaelupoliitika on viidud ühtse juhtimise alla. Maapiirkonna elanikele peab tagama kvaliteetse, mugava ja kiire juurdepääsu kõikidele põhiteenustele samaväärselt linnapiirkonna elanikele. Sh on vajadus hea interneti- ja sideteenuse järele, mis võimaldavad saada teenuseid ja arendada uusi oskusi ka virtuaalselt. Selleks, et elu- ja ettevõtluskeskkond maal oleks atraktiivne, peavad oma panuse andma kõik valdkondlikud poliitikad ja tegevussuunad. REM-i kõrval on siin olulised ka teised ministeeriumid ja valdkonnapoliitikad (nt transport, tervishoid, haridus, kultuur, ettevõtlus, taristu). Kõiki võimalusi tuleb maa- ja rannaelu taaselustamiseks ja edendamiseks ära kasutada – lähtuda tuleb piirkonna vajadustest ja perspektiividest.

2.6.2. Hinnang eesmärkide saavutamisele

Tegevussuund 6 hõlmab kahte eesmärki:

1) Eesmärgi „Maapiirkonna elanikkond on aktiivne ja elujõuline“ täitmist hinnatakse kolme mõõdiku kaudu:
   - Maapiirkonnas elavate noorte vanuses 21–40 osatähtsus sama vanusegrupi noorte üldarvus (%). Võrreldes arengukava 2019. aasta algtasemega 27,76% on mõõdiku tase langenud 26,17%ni aastaks 2023. Arengukava eesmärk on algtaseme (27,76%)

säilimine, mis on ühtlasi arengukava vahehindamise soovitud sihttasemeks. Seega tähendab osatähtsuse jätkuv langus, et sihttaseme saavutamine 2030. aastaks on ebatõenäoline. Maapiirkonnas elavate kuni 40-aastaste osatähtsuse suurenemine pigem ei ole realistlik, mistõttu olemasoleva taseme säilitamist võib pidada piisavalt ambitsioonikaks ja asjakohaseks.

- Suhtelise vaesuse määra maapiirkonnas (%) suundumus on olnud langev. Võrreldes arengukava algtasemega 26,5% (2017) on suhtelise vaesuse määr alanenud 21,6%ni aastaks 2023. Mõõdiku trendina on arengukava eesmärk jätkuv vähenemine, kusjuures arengukava koostamise ajal seatud vahehindamise sihttasemeks on 25,3% ja 2030. aasta sihtasemeks 23,9%. Seega on mõõdiku trend olnud üle ootuste positiivne, mistõttu tuleb üle vaadata arengukavas seatud sihttasemed. Vahehindamise käigus on muuhulgas tehtud ettepanek mõõdikut PõKa 2030-s mitte edasi kasutada. Üks põhjuseid on see, et PõKa 2030-s ei ole tegevusi, mis suhtelise vaesuse taset otseselt mõjutaksid. Kui võtta kasutusele asendusmõõdik, peaks see eelkõige võimaldama iseloomustada maapiirkonna inimeste elatustaset. Samas, kui arengukava vahehindamise üks eesmärke on mõõdikute arvu vähendamine, siis konkreetse eesmärgi (maapiirkonna elanikkond on aktiivne ja elujõuline) täitmist iseloomustab ka tööhõive määr.
- Maapiirkonna elanike vanuses 20–64 tööhõive määr (%). Mõõdiku algtase 2018. aastal oli 76,9% (hõlmates maa-asulaid haldusjaotuse kohaselt), vahehindamisel kasutatava maapiirkonna määratluse kohaselt 75,3%. 2022. aastal ületas tööhõive määr esmakordselt 80%. Seega on vahehindamise sihttase 78,7% saavutatud, kusjuures 2023. aasta tööhõive määr 80,5% oli sedavõrd kõrge, et sellega on saavutatud ka 2030. aastaks seatud sihttase. Sellest tulenevalt peab arengukavas korrigeerima 2030. aastaks seatud sihttaset, arvestades siiski, et tööhõive määr ei saa jätkata kasvu senises tempos. Tähelepanu peaks pöörama linna- ja maapiirkonna vahelisele hõivelõhele – positiivne muutus on, et hõivelõhe on vähenenud 2020. aastast alates, olles 2023. aastal vaid 2,3 protsendipunkti. Kõrge tööhõive määr seostub ka tegevussuuna teise eesmärgiga, et maapiirkonnas oleks kasvava lisandväärtusega mitmekesine ettevõtlus. Kui maapiirkonnas luuakse kõrgema lisandväärtusega töökohti, väheneb ka hõivelõhe linnapiirkondadega.

2) Eesmärgil „Maapiirkonnas on kasvava lisandväärtusega mitmekesine ettevõtlus“ on kaks mõõdikut:

- Maapiirkonna SKP elaniku kohta (eurot). Arengukava algtase (2017) oli 12 000 eurot, 2022. aasta andmetel 20 100 eurot. Seega on saavutatud nii vahehindamiseks seatud sihttase (13 514 eurot) kui ka 2030. aasta sihttase (15 500 eurot). Samas on näitaja tasemeid olulisel määral mõjutanud viimaste aastate kiire hinnatõus, kuna tegemist on jooksevhindades mõõdetud näitajaga. Seega ei ole maapiirkonna SKP elaniku jooksevhindades sobiv mõõdik, hindamaks maapiirkonna arengut objektiivselt. Seetõttu on soovitatav kasutades mõõdikuna näiteks püsivhindades SKP-d elaniku kohta (aheldatud väärtus baasaasta hindades), mis tagab võrreldavuse aastate lõikes. Samuti on võimalik maapiirkonna SKP-d elaniku kohta mõõta suhtarvuna, näiteks Eesti keskmise suhtes, millega kõrvaldatakse hinnamuutuste mõju näitajale. Seejuures on vaja arvestada asjaoluga, et arengukavas kasutatav maapiirkonna SKP elaniku kohta tugineb Eurostati andmetele, mille maapiirkonna määratlus erineb Eesti siseriiklikust käsitlusest. Eurostati käsitlus hõlmab linnapiirkonnana (*metropolitan region*) NUTS3

territoriaalse jaotuse järgi Harju maakonda, liigitades ülejäänud Eesti piirkonnad maapiirkonda (*non-metropolitan regions*) kuuluvaks.

- Maapiirkonnas töötavate inimeste osatähtsus koguhõives osalejates põhitöökoha asukoha alusel (%). Maapiirkonnas töötavate inimeste osatähtsus koguhõives on olnud ühtlasel tasemel ja trend on seega kooskõlas arengukavas püstitatud eesmärgiga mõõdiku taset säilitada. Olemuslikult iseloomustab mõõdik ka tööjõuressurssi säästmist, lähtudes eeldusest, et kõrgema lisandväärtusega töökohtade olemasolul ei ole maapiirkonnas elavatel inimestel vajadust linnas tööl käia. Arengukavas seatud algtase 24,4% (2018) arvestab maa-asulates ja mitte maalises asustuspiirkonnas hõivatute osatähtsust. Maalises asustuspiirkonnas hõivatute osatähtsus oli 2018. aastal 28,1%. Arengukavas kasutatava metoodika kohaselt kujunevad mõõdiku tasemed madalamaks – 2023. aastal oli see 24%, mis on vaid 0,4 protsendipunkti madalam vahehindamise sihttasemest. Maapiirkonna puhul maalisest asustuspiirkonnast lähtudes kujunevad mõõdiku tasemed kõrgemaks – 2023. aastal 27,6%. Mõõdiku üldine trend on sellegipoolest stabiilne, mistõttu mõõdiku taseme säilitamine on pigem realistlik suund. Metoodika muutust arvestades tuleb korrigeerida arengukavas kirjeldatud sihttaset aastaks 2030.

Tegevussuuna 6 mõõdikute komplekt peaks hõlmama võimalusel erinevaid näitajaid, mis iseloomustaksid nii demograafilisi, sotsiaalseid, töökohtade kui ka keskkonnaga seotud muutusi.

Maapiirkonna mõõdikutest on enim küsimusi tekitanud suhtelise vaesuse määr. Selle võib arengukavast eemaldada, kui see tekitab tegevussuuna konkreetset eesmärki (maapiirkonna elanikkond on aktiivne ja elujõuline) arvestades segadust ja seostub sekkumistega kaudselt. Arengukavas ei loo suhtelise vaesuse mõõtmine kõige õigemat konteksti. Oluline on samas välja selgitada, mis on suhtelise vaesuse vähenemist maapiirkonnas mõjutanud – kas vähenemine on seotud aina kõrgema tööhõivega, töötavate pensionäridega vms.

Mõõdikute sihttasemed on vaja üle vaadata ning korrigeerida vastavalt metoodika muutustele ja hetkeolukorrale. Maapiirkonnas elavate noorte vanuses 21–40 osatähtsus sama vanusegrupi noorte üldarvus on mõõdik, mis on läbi aastate olnud langustrendis ja liigub seega jätkuvalt mittesoovitud suunas. Enne kui sihtväärtuseid väiksemaks korrigeerida, tuleks põhjuseid täpsemalt uurida, sh mis muutused on selles vanuserühmas on toimunud, kas see vanuserühm tervikuna iseloomustab kõige paremini maapiirkonna elanike elujõulisust jne. Mõõdiku trend oli negatiivne arengukava koostamise ajal ja on ka vahehindamise hetkel, mistõttu taseme säilimine on niigi ambitsioonikas.

Maapiirkonna SKP elaniku kohta ei ole mõõdikuna praegusel kujul ajas võrreldav, kuna seda arvestatakse jooksevhindades ja on seetõttu inflatsioonist mõjutatud. Arengukava muutmise käigus on soovitatav mõõdikut korrigeerida, et sihttasemetes ei kajastuks hinnatõusu mõju. Probleem on ka see, et mõõdikus käsitletud maapiirkonna määratlus tugineb Eurostati metoodikale, mis erineb oluliselt Eestis siseriiklikult kasutatavast määratlusest. Paraku ei ole paremaid statistilisi andmeid, mis võimaldaksid eristada maaliste ja linnaliste asustuspiirkondade SKP-d elaniku kohta.

Maaettevõtjate majandusnäitajate (maksuandmed, PRIA andmed, Statistikaameti andmed jms) edenemist võiks mõne üldise mõõdiku abil jälgida, aga praegu ei ole sobivaid avaandmeid, millega iseloomustada maapiirkonna ettevõtlusaktiivsust. Võimalusel tuleks paremini ära kasutada juba riigi poolt kogutavaid andmeid. Näiteks koostab Statistikaamet

ettevõtte elujõulisuse indeksi rakendust, mis peaks valmima 2024. aasta lõpuks[104]. Maapiirkonnas ei ole enam probleemiks niivõrd ettevõtluse mitmekesisus kuivõrd madal lisandväärtus ja konkurentsivõime, millele on suunatud ka maapiirkonna sekkumised, mistõttu peaks vastavalt ümber sõnastama ka eesmärgi.

Tegevussuuna olemasolevate mõõdikute seas ei ole kodanikuühiskonna arengunäitajat, mis võiks olla täiendav maapiirkonna elanike aktiivsust ja elujõulisust iseloomustav mõõdik. Paraku puudub lihtne mõõdik, millega iseloomustada maapiirkonna elanike elukvaliteeti ja mille edenemine oleks iga-aastaselt mõõdetav. Üks võimalusi on välja selgitada, kas näiteks Minuomavalitsuse projekti[105] andmeid, millega hinnatakse KOV teenuseid, sh kogukondade toetamist ja kaasamist, saaks mingis osas kasutada, et paremini tuua esile kogukondlikku mõõdet. Kvalitatiivsetele hinnangutele tuginemine on ajamahukuse ja regulaarsete andmete puudumise tõttu keeruline, kuid ka kvantitatiivsete mõõdikute, näiteks MTÜde arvu kasutamine konteksti arvestamata ei oleks eesmärgipärane.

Vahehindamisse kaasatutest märkis eesmärkidest olulisimaks maapiirkonna elanikkonnaga seonduva:

1. Maapiirkonna elanikkond on aktiivne ja elujõuline (28 eelistust).
2. Maapiirkonnas on kasvava lisandväärtusega mitmekesine ettevõtlus (17 eelistust).

2.6.3. Sekkumiste rakendamine ja vajadused edasisteks sekkumisteks

Tegevussuuna peamised sekkumised hõlmavad mitmesuguseid tegevusi, sh maapiirkonna ja kalanduse LEADER, ettevõtlustoetused, laenu- ja käendusmeetmed ning ÜPP strateegiakava rahastamisvahend (finantsinstrument). Maa- ja rannapiirkonna arengu sekkumised on suures osas seotud EL ÜPP rakendamisega, siseriiklik rahastus on marginaalne. Arvestades et EL eelarveperiood on vahehindamise hetkel pooleli, mõjutavad tehtavad otsused pigem juba järgmist eelarveperioodi, alates 2028. aastast.

ÜPP strateegikava 2023-2027[106] maapiirkonna arengu sekkumised hõlmavad nii investeeringutoetusi kui ka finantsinstrumente. Maapiirkonna ettevõtluse arendamisse panustab sekkumine 8.1 „Investeeringud ettevõtete konkurentsivõime tõstmiseks“, mida rahastatakse nii toetusena (tagastamatu abi) kui ka rahastamisvahendi kaudu. Toetusena rahastatakse veel maapiirkonna sekkumisi 8.2 „Investeeringud ettevõtluskeskkonna arendamiseks maapiirkonnas“ ja 8.4 „LEADER – kogukonna juhitud kohalik areng“. LEADER-sekkumise rahastamiseks on liikmesriikidel kohustus eraldada vähemalt 5% Euroopa Maaelu Arengu Põllumajandusfondi (EAFRD) vahenditest. Eesti on samas otsustanud LEADERit rahastada oluliselt suuremas määras, kuna programm on eelnevatel perioodidel olnud efektiivne maapiirkondade sotsiaalmajandusliku olukorra edendamisel. Need sekkumised panustavad peamiselt strateegiakava erieesmärki (EE) 8 „Edendada tööhõivet, majanduskasvu, soolist võrdõiguslikkust, sealhulgas naiste osalemist põllumajanduses, sotsiaalset kaasatust ja kohalikku arengut maapiirkondades, sealhulgas ringbiomajandust ja säästvat metsamajandust“. Maapiirkonna arengusse panustavad kaudselt ka strateegiakava sekkumised 2.3 „Toidutööstuste materiaalsed ja immateriaalsed tootlikud investeeringud“,

[104] Ettevõtte elujõulisuse indeksi rakendus ootab ettevõtete tagasisidet | Statistikaamet
[105] Avaleht | Minuomavalitsus
[106] Ühise põllumajanduspoliitika strateegiakava 2023-2027

mida rahastatakse finantsinstrumendina, ja 7.2 „Põllumajandusliku tegevusega alustava noore ettevõtja soodustamine“, mida rahastatakse ettevõtlusega arendamise toetusena.

Üldine suund võiks olla, et maaelu arengu vajadustega arvestatakse igas valdkonnas, käsitledes sekkumisi osana terviklikust süsteemist. Muutusi saab esile kutsuda ainult koosmõjus teiste valdkondadega. Riiklikul tasandil on välja töötatud maaeluga arvestamise juhend[107], mille eesmärk on süsteemselt hinnata erinevate poliitikameetmete mõju maapiirkonnale. Põhimõte seisneb selles, et erinevad ministeeriumid, kelle tegevus hõlmab regionaalseid mõjusid, arvestaksid maapiirkonnale avalduvate mõjudega arengukavade ja õigusaktide väljatöötamisel.

Hetkel on regionaalse mõõtmega arvestamise vajadust rõhutatud Eesti 2035 strateegias, kuid puudub eraldi regionaalarengu strateegia – selle asemel on peamiseks riiklikuks regionaalarengut suunavaks alusdokumendiks regionaalse arengu tegevuskava[108]. Regionaal- ja maaelu areng on tihedalt omavahel seotud regionaalselt tasakaalustatud arengu tagamisel. Iga valdkonna puhul peab fookus olema esmalt sellel, mis muutusi see regionaalarengus vaates kaasa toob. Samuti on tasakaalustatud regionaalarengu seisukohast soovitatav vältida seda, et struktuurifondide vahendid koonduvad jõukamatesse piirkondadesse (nn kapitalismi nähtamatu käsi).

Eesti eristub paljudest teistest EL liikmesriikidest selle poolest, et maksupoliitilisi meetmeid pole maapiirkonna arengu soodustamiseks kasutatud. Levinud on näiteks toiduainete käibemaksu määra erisused, samuti liikmesriikide territooriumi liigitamine erinevateks majanduspiirkondadeks, mis on aluseks struktuurifondide vahendite jaotamisel. Võimalik on luua ka piirkondlikke maksuerisusi ettevõtetele – näiteks konkreetses piirkonnas investeeringute soodustamiseks loodud töökohtadele maksusoodustuste andmine. Peamine vastuargument piirkondlikele maksuerisustele on Eesti väiksus ning nende rakendamise keerukus ja kaasnev halduskoormus.

Sellegipoolest on katsetamise vajadus tugev argument. Pikaajaliste maksupoliitiliste riskide maandamiseks on võimalik teatud toiduainete gruppidele või piirkondlike investeeringute soodustamiseks kehtestada erisusi ka kindlaks määratud perioodiks. Piloteerimine ehk katsetamine peaks olema maapiirkonna arengut toetavate poliitikate osa, sealhulgas maksuerisustega katsetamine. Vastasel korral ei ole võimalik teha terviklikku analüüsi ega järeldusi, et mõju puudub, näiteks toote hind ei muutu või kõrgema lisandväärtustega töökohti ei lisandu. Planeeritud maksutõusud soodustavad sotsiaalsete probleemide võimendumist eeskätt vaesusriskis perekondade seas. Seetõttu on oluline, et muuhulgas teatud toidugruppide kättesaadavuse parandamine maksumeetmega võetakse uuesti aruteluks. See, et toit moodustab aina suurema osa leibkondade sissetulekutest, st „palk süüakse ära“, tuleb määratleda probleemina.

Riigi tasandil peab katsetamisele järgnema andmepõhine analüüs – kui soovitud mõju ei ole, siis seejärel saab välja töötada alternatiivsed lahendused. Turumoonutuste vältimiseks peaks sellised maksupoliitilised katsetused hõlmama kogu riigi territooriumi. Piirkondlikud maksuerisused kaubagruppidele ei annaks Eesti väiksuse tõttu objektiivset tulemust. Küll aga võivad piirkondlikud maksuerisused olla tulemuslikud, kui soodustused on suunatud ettevõtluse arendamiseks. Senisest enam tuleks ära kasutada ja analüüsida ka teiste riikide kogemust – liikmesriikides on rakendatuid mitmesuguseid pilootprojekte hääbuvate maapiirkondade arengu soodustamiseks. Seejuures tasub eriti tähelepanu pöörata lähipiirkonnale

[107] Maaeluga arvestamise (rural proofing) juhend
[108] Regionaalse arengu tegevuskava

– mida on tehtud ja milline on mõju olnud. Positiivseid näiteid on võimalik mudelina üle võtta ja mugandada Eesti tingimustele vastavaks. Eesti väiksust arvestades on võimalik koostada vaatlusmudelid, millele tugineda. Seni ei ole otsuste ja seaduste modelleerimine ja teaduslikult põhjendamine praktikas levinud.

Olukorras, kus struktuurifondide vahendid paratamatult vähenevad, tuleb valida, kas mitte sekkuda ja loobuda tasakaalustatud regionaalarengu eesmärgist või sekkuda regulatiivselt. Seejuures on vajalik terviklik käsitlus, sest erinevused ei ole mitte ainult maa- ja linnapiirkondade või maakondade vahel, vaid ka suuremates linnade siseselt on areng ebaühtlane. Probleemid on sarnased ka suuremates riikides, kus on kiiresti tühjenevaid piirkondi, mistõttu on ka EL valmidus toetada kohalike kogukondade võimestamist. Kogukondi toetades aktiviseeritakse kohalikke omavalitsusi pakkuma rohkem teenuseid, motiveerides seeläbi noori maale elama asuma. *Rural proofing* peab muuhulgas hindama ka kultuurilist kapitali, sest üldiselt läheb paremini neil piirkondadel, kus on tugevamad eestvedajad, mis on seotud nende identiteedi, kodukanditunde ja eneseteadvusega. Arengukava või programmide tasandil on vaja enam rõhutada kogukondliku lähenemise rolli maapiirkondade arengus. Ettevaatavalt ei ole arengukavas fikseeritud ühtegi kogukondliku arengu eesmärki ega konkreetseid tegevusi, mille tulemuslikkust mõõta ja hinnata.

Järgmiseks EL eelarveperioodiks alates 2028. aastast on võetud suund sellele, et erinevaid fonde hakatakse senisest enam lõimima. Juba käimasoleval eelarveperioodil on näiteid riikidest, kus erinevad rahalised vahendid on koondatud ühte vaatesse, mille lähtekohaks on territoriaalne juhtimine, eesmärgiga saavutada sünergia omavalitsuste või maakondade üleselt. Eestis rakendatakse kogukonna juhitud kohaliku arengu arutelude tulemusena käesoleval eelarveperioodil mitut fondi LEADER sekkumise näitel, kaasates lisaks Euroopa Sotsiaalfond+ vahendeid. Osaliselt oleks võimalik tulevikus ka regionaalarengu fondi vahendeid sarnasel viisil kasutusse võtta, eeldades et erinevate fondide seadusandlikke aluseid ja metoodikat ühtlustatakse ning lihtsustatakse.

Eesmärkide ja prioriteedi paljusus ning kokkuleppimatus on peale järjestikuseid kriise tekitanud uusi riske. Paljud probleemkohad on lahendamata või on otused tehtud kiirustades, mille tulemusel tekib juurde probleeme, mille lahedamine nõuab aega ja raha. Ühtne regionaalpoliitika on teema, mille puhul ministeeriumite tasandil eesmärgid ei ühildu. See põhjustab lahendamatuid probleeme, kus on palju erinevaid osapooli, aga vastuolulised taotlused. Kui regionaalarengut puudutavates teemades valitsuseüleselt kokku ei lepita, siis tasakaalustatud regionaalareng ei ole saavutatav. REMi pädevuses on teha ka teistele ministeeriumitele ettepanekuid, et nad lisaksid oma valdkonna arengukavadesse ka regionaal- ja maaelu arengu seisukohast olulisi aspekte, sh haridussüsteemi, sotsiaalhoolekande, tervishoiuteenuste kättesaadavuse, pääste jm valdkondade puhul.

PõKa 2030 on võtnud pigem ettevõtlusele suunatud fookuse, aga tuleviku vaates peaks enam tähelepanu suunama ka kogukondadele ja omavalitsustele. Oluline on sellise keskkonna loomine, kus ettevõtjad toetavad ja täiendavad üksteise pakutavaid teenuseid. Elujõuliste kogukondade kui üldeesmärgi lahutamatu osa on ettevõtlus ja kõrgema lisandväärtusega töökohad. Samas on maapiirkonna arengu seisukohalt oluline, et fookus nihkuks ettevõtja tasandi toetustelt omavalitsuste tasandile või vähemalt oleks arengueesmärgid paremini seotud omavalitsuste tegevusega. Omavalitsusel puudub arusaam, miks on vajalik tegeleda ettevõtlusega seotud küsimustega, kui see ei ole kohaliku omavalitsuse korralduse seadusest[109] tulenev kohustus. Kohalikel omavalitsustel ei ole otsest stiimulit ega kasu

[109] Kohaliku omavalitsuse korralduse seadus–Riigi Teataja

ettevõtlusküsimustega tegeleda. Seejuures tuleb kaaluda ka riigi tasandil radikaalseid samme, näiteks piirates ligipääsu teatud struktuurifondide vahenditele, et motiveerida kohalikke omavalitsusi tegelema ettevõtluse arendamisega.

Tööstus- ja teadusparkide arendamist tuleb jätkuvalt soodustada, vastasel korral jätkub kapitalimahukamate ettevõtlusharude suundumine lähiriikidesse. Samas peab teadusparkide arendamisel silmas pidama, et kui ei ole kvalifitseeritud tööjõudu, siis turutingimustel arendused toimima ei hakka. See tähendab, et kõrgema lisandväärtusega ettevõtluse arendamine peab toimuma tihedas seoses maale elama asumist soodustava poliitikaga. Üldistatult on kaks vastandlikku võimalust: kas soodustada teatud meetmega maapiirkonnas elamist või teha linnades elamine kallimaks. Sotsiaalse õigluse seisukohast on õigem toetada maapiirkondade igakülgset arengut, kuid muutuma peab suhtumine, et maal elamine on privileeg, millesse riik panustama ei peaks.

Oluline on mõista põhjuseid, miks inimesed soovivad maal elada – peamiselt elukeskkonna pärast, aga ka kodulähedased töökohad ja haridusasutused lastele on olulisel kohal. Eelnevast tuleneb, et regionaalareng ja maaelu arengut ei saa käsitleda teistest poliitikatest lahus olevatena. Muutusi saab esile kutsuda, kui sekkumised on poliitikate ülesed. Nii näiteks on vajalik haridusvaldkonnas jõuda kokkuleppele, mis on need tegurid, mida haridussüsteem ei tohi maapiirkonna arengut arvestades kindlasti teha ja mida peaks tegema teisiti, et avalduks pikaajaline positiivne mõju.

Trendid, kuhu inimesed elama asuvad, kus nad töötavad ja kus vaba aega veedavad, osutavad jätkuvalt Suur-Tallinna ja Tartu mõju kasvule. Seejuures on viimase kümnendi jooksul Tallinnas tööl käimise haare veelgi võimendunud, mille tulemusena koonduvad linna ka nende inimeste muud tegevused. Ühiskondliku tulu-kulu seisukohast võib järeldada, et puuduliku regionaal-poliitikaga kaasnevad kulud kannavad eelkõige üksikisikud.

Regionaalarengul on väliskeskkonna muutustest tulenevalt tekkinud ka julgeoleku aspekt, mis on andnud täiendava konteksti elujõulise maapiirkonna olulisusele. Julgeoleku seisukohast on väga oluline ääremaa käsitlus. Territoriaalselt on maapiirkondade asustus linnade tagala. Sellest tulenevalt on kasulik ja vajalik, et elujõuline asustus säilib üleriigiliselt. See eeldab teatud teenuste kättesaadavust kui mitte kohapeal, siis vähemalt kindlaks määratud kauguses. Samuti on lisandunud aspektina toidujulgeolek varustuskindluse tähenduses. Lisaks on ekspordil tähtis roll julgeoleku aspektist lähtuvalt, st milliste toidukaupade osas on isevarustatus piisav ning milliseid kaupu imporditakse. Seega on arengukavas maapiirkonna arengu tähendust vaja laiendada ka julgeoleku vaatest.

2.7. Tegevussuund 7: teadus ja innovatsioon ning teadmussiire

2.7.1. Hinnang olukorra kirjeldusele

Hetkeolukorra kirjelduses on endiselt asjakohane vajadus elukestva õppe toetamise, kutse- ja kõrgharidusega spetsialistide järele, mis tehnoloogia arengu, uute ärimudelite rakendamise, keskkonna ja ringbiomajanduse teemadega seonduvalt aina kasvab. Õppekavade integreerimine, teadustöö ja rakendusuuringute tegemine peavad tuginema sektori vajadustele. Eesti Taimekasvatuse Instituut ühendati alates 2023. aastast Põllumajandus-uuringute Keskusega, et luua tugeva potentsiaaliga asutus, mille tegevus hõlmab taime-

kasvatusega seotud teadustegevust ja põllumajandusuuringuid, laboreid ja katsekeskusi ning põllumajandus- ja maaeluvaldkonna võrgustikku koos koolitus-, nõuande- ja innovatsiooni-teenusega.

REM hinnangul ei vaja hetkeolukord muutmist, välja arvatud viited asutuste ja ministeeriumi nimele.

Hetkeolukorra kirjeldusse oleks asjakohane lisada AKIS-süsteemi arendamise ja koordineerimisega seonduv vastavalt ÜPP strateegiakavas planeeritule.

2.7.2. Hinnang eesmärkide saavutamisele

Tegevussuunale 7 on seatud üks eesmärk – teadmiste loome ja teadmussiire toetab põllumajanduse ja kalanduse valdkonna eesmärkide saavutamist.

Eesmärki saavutamist mõõdetakse REMi poolt valdkonna T&A rahastamise mahu alusel. 2018. aasta algtasemelt 5 mln eurot on soov jõuda 2030. aastaks kumulatiivselt 25 miljoni euroni. Mõõdiku väärtus on liikunud soovitud suunas. 2023. aastal oli REM poolne rahastus teadusvaldkonnas 12,7 miljonit eurot.

Mõõtes ainult valdkonna T&A eraldatavat eelarve mahtu ei ole hoomatav selle mõju. Eesti Teadusagentuur koondab Eesti Teadussüsteemi ETIS informatsiooni teadus- ja arendusasutuste, teadlaste, teadusprojektide ning erinevate teadustegevuste tulemuste kohta. Kaaluda võiks konkreetsetes projektides osalemise arvu, teadusartiklite avaldamise vms jälgimist. Lisaks REMi T&A rahastusele mõjutab valdkonna teadust, innovatsiooni ja teadmussiiret ka teadustegevuse baasrahastus, konkurentsipõhine T&A rahastus, ettevõtete ning teadus- ja arendusasutuste innovatsioonikoostöö rahastamine jm instrumendid.

Selle tegevussuuna eesmärk „Teadmiste loome ja teadmussiire toetab põllumajanduse ja kalanduse valdkonna eesmärkide saavutamist“ pälvis vahehindamise kaasamispäeval 17 eelistust.

26.11.2024 kaasamisüritusel osalenute arvamusel on põllumajanduse, kalanduse, toidutootmise ja maaeluga seotud Eesti T&A tegevuses olnud positiivsed ilminguid. Ettevõtted on teinud koostööd uuringute tegemisel maaelu arengukava meetme 16.2 (Uute toodete, tavade, protsesside ja tehnoloogiate arendamine) raames. Toeks on olnud sihipärane T&A tegevuse rahastamine riigieelarvest. REMi poolne süsteemne tegutsemine T&A valdkonnas on olnud eesmärgipärane. Olulisena märgiti ka teadlatse kaasamist nõuande-tegevusse ning uute konsulentide järelkasvuprogrammi algatamist. Teadusasutustele suunatud investeeringutoetuste toel on arendatud METKi ja EMÜ infrastruktuuri.

ÜPP strateegiakava 2023-2027 koostamine koostöös T&A asutustega ning selle vastu võtmine peale keerulisi läbirääkimisi EK-ga tagab teadmussiirde, nõuandeteenuse ja innovatsioonialase koostöö rahastuse 38 mln euro ulatuses. Prioriteetide seadmisel tuleb arvestada EK nõudmistega. Piiratud ressursside tingimustes tuleks minimeerida T&A rahastamisel tsüklilisust, et prioriteetsed projektid ei jääks lõpetamata, samuti tuleks vältida projektide valikul ühe teema topelt rahastamist erinevatest rahastusallikatest.

Kaasatute hinnangul on positiivne kliimamuutustega, toidujulgeoleku ja noortega seotud teemade esile tõstmine uuringutes.

Välja toodi, et teadmuspõhisus peaks olema otsustusprotsessis eelduseks.

Kitsaskohana märgiti põllumajandusliku nõuandeteenuse süsteemi käivitumise viibimist, ministeeriumite vahelist koostööd (kalandus), regionaalpoliitika hajusust, rahastuse kriitilisust ja ainult rakendusuuringute tegemisele keskendumist. Arenguruumi nähakse teadmuspõhises poliitikakujundamises.

Parendamiskohti on sektori ja teadlaste koostöös, T&A tegevuse rakendamises, innovatsiooni-projektide kvalifitseerumises, eesmärkide ja prioriteetide seadmises. Prioriteetsete teemadena märgiti kaasatute poolt söödaohutust ja toksiine, rohumaaviljelust, katsebaaside töö jätkumist, sordiaretusprogramme, roheoskuste koolitusi. Läbipaistev info jagamine aitaks projektide ja uuringute ettevalmistusprotsessi muuta põhjalikumaks. Noorte teadlaste kaasamine ja T&A tegevuse põlvkondade vahetuse süsteem on puudulikud. Rahvusvahelised ja siseriiklikud koostööprojektid aitaks tuua lisateadmust ning jagada kohalikke teadlaste tulemusi laiemalt. Seadusandlus ja regulatsioonid peaksid toetama enam koostööd.

Negatiivne mõju T&A tegevusele avaldub ka inflatsiooni kaudu, mis seab taotletud eelarvetega planeeritud tulemuste saavutamise surve alla.

Nii globaalsed kui Eesti sisesed muutused seavad T&A tegevuse täiendavaid vajadusi. Kriisid, nagu COVID-19 viiruskriis ja Ukraina sõda on suurendanud vajadust toidujulgeoleku ja isevarustatuse teemaga enam tegeleda. Kliimamuutused on mõjutanud pigem avalikku arvamust, lisanduvad nõuded tootjatele, mistõttu tuleb rohkem kliimamuutustega seotud T&A projekte. Rahastuseks ette nähtud summad on endised, ent palgasurve kasvab, samuti kasvavad teadustegevusega seotud sisendite hinnad.

2.7.3. Sekkumiste rakendamine ja vajadused edasisteks sekkumisteks

Mitmed riiklikud ja rahvusvahelised programmid ja projektid on algatatud ja ellu viidud. Kuivõrd alljärgnevad uuringute tulemused on jõudnud põllumajandustootjateni ning rakendatud ja milline on uute võimaluste kasutuselevõtu tulemus, ei ole hinnatud.

Aastatel 2019-2020 rakendati EURAKNOS projekti[110], mille eesmärgiks oli temaatiliste võrgustike ühendamine teadmiste reservuaari – Euroopa põllumajandusalaste teadmiste innovatsiooni avatud süsteemi suunas.

Aastatel 2019-2022 töötas MTÜ Põllukultuuride klaster[111] koostöös teadusasutustega (METK, EMÜ KBFI) välja ning katsetas maheväetisi, ERA-NET Sustainable Crop Productioni raames tegeleti hübriidrukki aretusega[112], samuti ERA-NET projekti raames odra uute aretusstrateegiatega[113]. Perioodil 2021-2023 oli projekti NOBALwheat[114] raames on rajada Balti riikidest ja Norrast pärit suvinisu populatsioon ning kolme aasta jooksul testida selle genotüüpilist plastilisust ja kliimamuutustega kohanemise võimet uuritavat materjali fenotüpiseerides ja genotüpiseerides. Paremaks osutunud genotüübid lülitatakse aretus-programmidesse haiguste ja abiootiliste stressidele resistentsete sortide aretamiseks.

[110] EURAKNOS | Maaelu Teadmuskeskus
[111] Põllukultuuride innovatsiooniklastris osalemine – mahegraanuli arendamine | Maaelu Teadmuskeskus
[112] Rye-Sus | Maaelu Teadmuskeskus
[113] BARISTA | Maaelu Teadmuskeskus
[114] NOBALwheat | Maaelu Teadmuskeskus

Perioodil 2020-2021 tugevdati ja täiustati põllu- ja maamajanduse teadmiste ja innovatsiooni levikut projekti EUREKA[115] raames, loodi põllumajandusloomade ja väetiste osas integreeritud KHG ja õhusaaste prognoosimise süsteem[116], koostatud on mitmeid trükiseid tolmeldajate rolli ja olulisuse kohta[117]. Eesti ja Läti ühise FARM Biodiversity projekti[118] eesmärk on katsetada erinevaid tegevusi, mis kaitsevad ja soodustavad elurikkust põllu- ja rohumaadel, analüüsida nende mõju tootlikkusele ning ergutada tõhusaks osutunud tegevuste laiemat levikut.

Aastatel 2020-2022 analüüsiti toidu, esmatarbekaupade, isikukaitsevahendite ja vee tarneahelas varustuskindlust[119], alustati umbrohu tõrje alase teadusliku ja sõltumatu kompetentsi loomisega[120], loodi Eesti päritolu maasikate referentsandmekogu, mille alusel on võimalik laboratoorselt eristada Eestis toodetud maasikat mujal kasvatatud maasikast[121]. 2024. aastal alustati projektiga Ambrosia[122] ehk toiduohutus muutuvates kliimatingimustes, mille eesmärk on toetada põllumajandustootjaid ja toidutootjaid toiduohutuse tagamisel, kohanedes kliimakriiside mõjudega teadmussiirde ja innovatsiooni abil. Projektis töötatakse välja mudelid ja stsenaariumid, mis võimaldavad hinnata kliimamuutustest tulenevaid toiduohutuse riske.

METK viib ellu sordiaretusprogrammi (2020-2030)[123], mille raames aretatakse uusi tera-, kaunvilja ja õlikultuuride sorte, heintaimede sorte ning kartuli, tomati ja aedherne sorte. Programmi tegevuste hulgas on sordiaretajate järelkasvu tagamine ja kogenud aretajate pädevuse hoidmine ja tõstmine. Samuti sortidele sobiva agrotehnika katsetamine. 2024. aastal alustati projektiga MARTA – Moodsad ARetustööriistad targaks toidujulgeoleku TAgamiseks[124]

Põllumajanduskultuuride geneetilise ressursi kogumine, säilitamine ja kasutamine (2021-2027)[125] loob eeldused põllumajanduskultuuride kohalikku päritolu geneetiliste ressursside kogumiseks, säilitamiseks ja kasutamiseks nii elurikkuse hoidmiseks, kliimamuutuste leevendamiseks ja nendega kohanemiseks, toidujulgeoleku tagamiseks kui kultuuripärandi säilitamiseks.

Eesti maaelu arengukava raames rakendati perioodil 2014-2024 teadmussiirde pikaajalist programmi[126], mille raames on korraldatud mitmeid rakendusuuringuid.

Noorte huvi suurendamiseks põllumajanduse ja toidutootmise vastu on töös projekt „Näpud mulda“[127].

Erinevate projektide raames on tegeletud lahenduste otsimisega, mis kasutaksid ära orgaanilisi jäätmeid, et vähendada toidutootmise, kliimamuutuste jm jäätmete ringlusse võtuga seotud probleeme[128]. Integreeritud taimekaitse osas on uuritud bioloogiliselt ja majanduslikult põhjendatud taluvuslävesid, mille korral keemiline taimekaitse on vajalik ja ka majanduslikult tasuv[129]. Uuritud on teraviljadel ja rapsil levivate taimekahjustajate pestitsiidi-

---

115 EUREKA | Maaelu Teadmuskeskus, EU-FarmBook | Maaelu Teadmuskeskus
116 Põllumajandusloomade ja väetiste osas integreeritud KHG ja õhusaasteainete prognoosimise süsteemi loomine | Maaelu Teadmuskeskus, vt ka Põllumajandustootmise prognoosid | Maaelu Teadmuskeskus
117 Põhja-Euroopa kimalaste võrgustik | Maaelu Teadmuskeskus
118 FARM Biodiversity – elurikkuse hoidmine põllu- ja rohumaadel | Maaelu Teadmuskeskus
119 VARUST | Maaelu Teadmuskeskus
120 Keskkonnasäästliku umbrohutõrjealase teaduskompetentsi väljaarendamine (UMBROHI) | Maaelu Teadmuskeskus
121 2020-2022 Projekt "Eesti päritolu maasikate referentsandmebaasi loomine" | Maaelu Teadmuskeskus
122 Ambrosia – toiduohutus muutuvates kliimatingimustes | Maaelu Teadmuskeskus
123 Sordiaretusprogramm | Maaelu Teadmuskeskus
124 Moodsad ARetustööriistad targaks toidujulgeoleku TAgamiseks (MARTA) | Maaelu Teadmuskeskus
125 Põllumajanduskultuuride geneetilise ressursi kogumine, säilitamine ja kasutamine | Maaelu Teadmuskeskus
126 Teadmussiirde pikaajalised programmid - METK nõuandeteenistus
127 „Näpud mulda“ - köögiviljade kasvatamise projekt koolidele ja lasteaedadele | Maaelu Teadmuskeskus
128 Sea2Land | Maaelu Teadmuskeskus
129 Integreeritud taimekaitse suuniste tõrjekriteeriumite uuendamine | Maaelu Teadmuskeskus

resistentsuse ja bioloogiliste taimekaitsevahendite kasutusvõimalusi[130,131]. Ringmajanduse teemadel on algatatud projekt, mis keskendub taristu ja tehnoloogiate nüüdisajastamisele, et suurendada põllumajandusest, omavalitsustest ja tööstusest pärineva biomassi taimetoitainete taaskasutamist[132].

Erasektoriga koostöös on näiteks uuritud üheteranisu kasvatamise ning nisu ja rukki kasutamise mitmekesistamise võimalusi[133]. 2024. aastal alustati projektiga Climate Farm Demo[134] eesmärgiga kliimasõbralike lahenduste teadvustamiseks kaasates 25 erinevat põllumajandusettevõte Eestist (1600 ettevõtet üle Euroopa).

ModernAKIS[135] projekti eesmärgiks on Euroopa-ülese võrgustiku loomine teadmussiirde ja innovatsiooni edendamiseks ning AKIS osapoolte juhendamiseks ja koolitamiseks (ehk kuidas toetada head AKISe ülesehitust). Negatiivsete ilmingutena nimetati kaasatute poolt riigieelarve kärpeid, ÜPP meetmed ühekordsed, teaduse rahastuse jätkuvat projektipõhisust, rahastustingimuste vastuolulisust. "Climate Smart Advisors"[136] on üle-Euroopaline mitme osapoolega võrgustik. Selle projekti eesmärk on tugevdada ELi konsulentide kogukonda, mille tulemuseks on kliimatarkade põllumajandustavade kasutuselevõtt.

Rahvusvahelisi projekte pakub Euroopa Horisont, osaletakse näiteks PREMIEREs[137]. SA Eesti Teadusagentuur rahastab ka personaalseid uurimistoetuse stardigrante[138].

Mullastiku valdkonnas on fookusesse võetud mulla tervise väärtustamine (ajendid ja ärimudelid[139], mulda säästvate ja taastavate võtete arendamine parandamaks süsiniku sidumist ja vähendamaks kasvuhoonegaaside emissioone[140]. 2024. aastal alustati suuremõõtkavalise digitaalse mullastikukaardi kaasaegse kontseptsiooni loomise ja olemasoleva mullastikukaardi ajakohastamisega (MULD2)[141]. Euroopa tasemel on alustatud mulleseire direktiivi tegevustega[142].

Mullastiku valdkonnaga otseselt seotud on Väetamise ABC 2027[143] projekt, mille käigus nüüdisajastatakse põllukultuuride väetamisnormatiive, sh arendatakse digitaalse kasutamise võimekust ning mõõdetakse väetamisest tulenevaid kasvuhoonegaaside voogusid.

Ilmastikuriskid on põllumajandustootmises olulisel kohal. 2025. aastal alustatakse projektiga KIPPER[144], mille põhieesmärk on integreerida ja analüüsida erinevatest allikatest pärinevaid agrometeoroloogilisi andmeid, et töötada välja põllumeestele praktilised lahendused.

Digitaliseerimisega kaasneb aina enam andmeid, mille süstematiseeritus, taaskasutatavus ja haldus vajab enam tähelepanu. Põllumajandusliku raamatupidamise andmevõrk alustas 2022. aastal üleminekut põllumajandusliku kestlikkuse andmevõrguks (FSDN). Üleminekuperiood

---

130 Teraviljadel ja rapsil levivate taimekahjustajate pestitsiidiresistentsuse ja bioloogiliste taimekaitsevahendite uuring | Maaelu Teadmuskeskus
131 Pestitsiidide kasutamist vähendavate bioloogiliste taimekaitsevahendite arendamine | Maaelu Teadmuskeskus
132 CiNURGi – taimetoitainete ringlustamine Läänemere piirkonna kestlikkuse tagamiseks | Maaelu Teadmuskeskus
133 Üheteranisu projekt | Maaelu Teadmuskeskus
134 Climate Farm Demo | Maaelu Teadmuskeskus
135 ModernAKIS | Maaelu Teadmuskeskus
136 Climate Smart Advisors | Maaelu Teadmuskeskus
137 Euroopa Horisondi projekt PREMIERE | Maaelu Teadmuskeskus
138 Fungitsiidiresistentse Zymoseptoria tritici populatsiooni areng ja kohastumus Eestis | Maaelu Teadmuskeskus
139 Mulla tervise väärtustamise ajendid ja ärimudelid | Maaelu Teadmuskeskus
140 PA1-RUP-CAROUND | Maaelu Teadmuskeskus
141 Suuremõõtkavalise digitaalse mullastikukaardi kaasaegse kontseptsiooni loomine ja olemasoleva mullastikukaardi ajakohastamine (MULD2) | Maaelu Teadmuskeskus
142 Mullaseire direktiiv: EL soovib 2050. aastaks jõuda heas seisundis muldadeni - Consilium
143 Väetamise ABC | Maaelu Teadmuskeskus
144 KIPPER - Kliima- ja ilmateenuste prototüübid | Maaelu Teadmuskeskus

lõpeb 2028. aastal, mil põllumajandustootjate esindusliku valimi kohta kogutakse lisaks detailsetele majandusnäitajatele (tootmine, kulud, tulud) ka mitmeid keskkonna ning sotsiaalse sisuga näitajaid. Arendatakse võimalus ühendada FSDN andmed ÜPP tulemus- ja väljundnäitajatega ning teha olulisemalt detailsemaid ÜPP rakendamise mõju analüüse.

Kaasamisüritusel osalejate sõnul on vaja kujundada järgnevad sekkumised ja meetmed T&A tegevuses, et toime tulla muutustega Eestis:

- projektipõhisuse jätkumisel järelkasvu soodustamine;
- Valdkonnaüleste pikaajaliste projektide rakendamine;
- uute kultuuride sordikatsete tegemine ja aretustöö soodustamine, et vastata kliimamuutustele;
- digioskuste kasvatamine ja digitaliseerimine, et vastata tootjate vajadustele;
- erasektoriga koostöö suurendamine, võrdluskatsete läbi viimine riigi toel;
- põllumajanduses ja kalanduses koostöö edendamine;
- Erinevate prognoosimudelite arendamine ja kasutuselevõtt.

Oluline on prioriteetide seadmisel arvestada maailmas toimuvate kliimamuutustega, aidata kaasa kohanemisele, suurendada rahvusvahelist koostööd teadusandmete jagamisel.

2.8. Tegevussuund 8: kestlik kalandus

2.8.1. Hinnang olukorra kirjeldusele

2024. aastal võttis Euroopa Parlament kolm olulist resolutsiooni kalanduspoliitika kohta. Parlamendi 18.01.2024 resolutsiooni (ühise kalanduspoliitika rakendamise seisu ja tuleviku-väljavaadete kohta) eesmärk on anda poliitilisi suuniseid ühise kalanduspoliitika mis tahes tulevaseks läbivaatamiseks. Resolutsioonis keskendutakse peamiselt kalavarude kaitsele ja kalavarude majandamisele, tuginedes ka viimastel aastatel juba vastu võetud eriaruannetele sellistes küsimustes nagu maksimaalne jätkusuutlik saagikus, lossimiskohustused ja kvoodid.

Parlamendi 18.01.2024. resolutsioonis kalapüügi- ja vesiviljelustoodete turu ühise korralduse määruse rakendamise kohta toetatakse ELi turule lastavate kalandustoodete ühtseid turustamisstandardeid, olenemata nende päritolust, ning edendatakse kalatoodete täpset märgistamist.

Parlament võtab 18.01.2024. resolutsioonis ELi tegevuskava kohta: mereökosüsteemide kaitse ja taastamine kestliku ja vastupanuvõimelise kalanduse heaks seisukoha, et EK tegevuskava peaks olema sidusam, laiemate prioriteetidega, nagu toiduga kindlustatuse ja strateegilise sõltumatuse tagamine. Samuti väidab ta, et kavas on esitatud liiga lihtsustatud lähenemisviis merekaitsealadele ja põhjapüügi keelustamisele.

Tegevussuuna 8 rakendamine toimub REMi ja KLIMi koostöös. Perioodil 2021-2027 toetab EL ühise kalanduspoliitika ja integreeritud merenduspoliitika rakendamist Euroopa Merendus-, Kalandus- ja Vesiviljelusfond (EMKVF), mille Eesti rakenduskava[145] kehtib alates 01.01.2021.

[145] Euroopa Merendus, Kalandus ja Vesiviljelusfond - Eesti rakenduskava.

2.8.2. Hinnang eesmärkide saavutamisele

Kestlikku kalanduse tegevussuuna eesmärgid on järgnevad:

1. Läbi keskkonnateadliku ja jätkusuutliku kalavarude majandamise on kalavarud heas seisus, mille mõõdikud on:

   - Heas seisus varude osakaal – algtase 2018. aastal 50%, sihttasemeks on seatud 2030. aastaks 65%. Alates 2019. aastast on osakaal langenud, 2021. aastaks 39%-ni, kuid 2022. aastal taastunud 42%-ni. Mõõdik ei ole liikunud soovitud suunas.
   - Tulemiga „vastab nõuetele" kontrollide osakaal kalakaitses – algtase 2018. aastal 81%, sihttasemeks on seatud 2030. aastaks 87%. Aastaks 2020 on langenud osakaal 58%-le, millest edasi on järgnenud tasane tõus (2023. aastal 72%), kuid saavutatud ei ole ka algtaset. Mõõdik ei ole liikunud soovitud suunas.

2. Keskkonnateadliku harrastuspüügi kasvu mõõdikuteks on:

   - Harrastajate arv – 2019. aastal 170 000, seatud sihttasemeks on 2030. aastaks 185 000. Mõõdikut ei ole seiratud.
   - Majanduslik mõju (eurodes) ühe harrastaja kohta aastas – algtase 2019. aastal 278 eurot harrastaja kohta, seatud sihttase 600 eurot harrastaja kohta. 2022. aastal 323 eurot harrastaja kohta. Mõõdik liigub soovitud suunas.

3. Kalandus- ja vesiviljelussektor on jätkusuutlik ja konkurentsivõimeline. Eesmärgi mõõdikud:

   - Ranna- ja sisevete kalapüügisektoris hõivatute keskmine vanus – 2019. aasta algtase 53,4 aastat peaks soovituslikult langema 2030. aastaks 52 aastani. Hõivatute vanus sektoris on kõrgenenud jõudes 2023. aastaks 54,9 aastani. Mõõdik ei ole liikunud soovitud suunas.
   - Kalandusettevõtete töökohtade arv – algtase 2019. aastal 1991 töökohta, soovitav trend kasvav, seatud eesmärk 2030. aastaks 2049 töökohta. 2022. aastaks on alanenud töökohtade arv 1823-ni. Mõõdik ei ole liikunud soovitud suunas.
   - Keskmine palk (suhe Eesti keskmisesse) – algtase 2017.aastal 75,7%, sihttase 2030. aastaks 80%. Viimati seiratult, 2019. aastal, oli sektori palgatase 68,7% Eesti keskmisest. Mõõdikut ei ole seiratud, viimane trend soovitule vastassuunaline.
   - Ettevõtete müügitulu (eurodes) – algtase 2019. aastal 210,8 mln eurot, seatud sihttase 2030. aastaks 230 mln eurot. Müügitulu on kogu vaatlusperioodil suurenenud, jõudes 2022. aastal 294,59 mln euroni, mis ületab seatud 2030. aasta sihttaset. Mõõdik on liikunud soovitud suunas ning ambitsiooni on võimalik suurendada.

4. Kalandus ja vesiviljelussektori toodang on kvaliteetne, kõrge lisandväärtuse ja suure ekspordipotentsiaaliga, mille mõõdikud on:

   - Kalandustoodete tarbimine Eestis (kg inimese kohta) – kui võimalik, siis eristada ka kodumaisest toormest toodete tarbimist soovituslikult suureneb. Algtasemeks on 2019. aastal seatud 15 kg inimese kohta, sihttase 2030. aastaks 23,5 kg inimese kohta. Tarbimine inimese kohta on suurenenud 2022. ja 2023. aastal (tase 17,5 kg inimese kohta), kuid tagasihoidlikult. Mõõdik ei liigu soovitud suunas piisava kiirusega.
   - Lisandväärtus töötaja kohta (EUR) – 2018. aasta algtase 28 087 eurot, sihttase 2030. aastal 33 700 eurot. Peale algtasemest madalamale langemist perioodil 2020-2021, suurenes mõõdiku tase 2022. aastal oluliselt tasemeni 34 190 eurot töötaja kohta.

Mõõdik on ületanud 2030. aastaks seatud taseme, on potentsiaali ambitsiooni suurendamiseks.

- Eesti päritolu eksporditavate toodete koguväärtus (eurodes) – algtase 2020. aastal 121,6 mln eurot ja 2030. aastaks seatud sihttase 143,3 mln eurot. Mõõdik on liikunud soovitud suunas, 2022. ja 2023. aastal (152,9 mln eurot) ületab 2030. aastaks seatud sihttaseme. On potentsiaali ambitsiooni suurendamiseks.

Tegevussuunale 8 on seatud neli eesmärki, millest olulisimaks pidasid PõKa2030 kaasamisüritusel osalenud kalanduse ja vesiviljelussektori jätkusuutlikkust ja konkurentsivõimet:

1. Kalandus- ja vesiviljelussektor on jätkusuutlik ja konkurentsivõimeline (24 eelistust).
2. Kalandus- ja vesiviljelussektori toodang on kvaliteetne, kõrge lisandväärtuse ja suure ekspordipotentsiaaliga (7 eelistust).
3. Läbi keskkonnateadliku ja jätkusuutliku kalavarude majandamise on kalavarud heas seisus (2 eelistust).
4. Keskkonnateadliku harrastuspüügi kasv (0 eelistust).

Kaasamisürituselt jäid mõõdikute suundumuste põhjustena kõlama järgnevad mõtted. Heas seisus varude osakaalu puhul puudub selgus, milliseid liike on mõõdiku puhul arvesse võetud, mistõttu ei olnud võimalik detailsemalt languse põhjusi analüüsida. Peab arvestama, et mitmete kalavarude puhul mõjutavad varude seisu keskkonna muutused, nagu näiteks Läänemere eutrofeerumine, kliimamuutused, kormoranid ja hülged. EMKVF rakenduskava raames planeeritud sekkumised varude seisu parandamiseks on jätkuvalt asjakohased. Nt toetakse kudealade taastamist aga ka kalandusandmete kogumist, mis annab sisendi kalavarude majandamise parendamiseks.

Tulemiga „vastab nõuetele“ kontrollide osakaal kalakaitses seirel on oluline kas kontrollide maht või sihtgrupi suurus on stabiilne. Samas keskkonna teadlikkuse suurenemisele ja järelevalve tõhustamisele kaasa aitavad tegevused on jätkuvalt asjakohased.

Harrastajate arvu mõõdiku seireandme puudusid, kuid kerkis küsimus, kas olukorras, kus heas seisus kalavarude osakaal on languses peaks harrastuspüüki suurendama. Pigem peaks lähtuma kalavaru põhiselt.

Rahalises väärtuses mõõdetavad mõõdikud on suurenenud, eeldatavasti inflatsioonist tingituna. Kuigi mõne üksiku ettevõtte tasandil võib olla mõningaid uusi kõrgema lisandväärtusega tooteid, siis suuremat struktuurset muutust (uued avanenud turud, uued kõrge lisandväärtusega tooted) ei ole toimunud. Sektori esindajad juhtisid tähelepanu sellele, et müügitulu statistikat mõjutavad suurel määral nn „vahendusettevõtted“, kes ise kala püügi ja töötlemisega ei tegele. Lisandväärtus töötaja kohta suureneb tänu töötajate arvu vähenemisele ja müügitulu suurenemisele. Eesti päritolu ekspordi väärtust on samuti mõjutatud inflatsioon. Suuremat muutust kõrgema lisandväärtusega kalandustoodete tootmise osas ei ole toimunud.

Ka kalandussektoris tegutsevate isikute vanuse puhul peaks arvestama üldist elanikkonna vananemise trendi. Kalavarude haldamisest (kalapüügiõigus, kalalaeva püügivõimsus) ja spetsiifiliste investeeringute vajadusest tulenevalt on sektorisse sisenemine raskendatud. Järelkasvu vähesus on eelkõige probleemiks ranna- ja sisevete püügil ning vähemal määral traalpüügi ja töötlemissektoris. Hetkel puuduvad sekkumised noorte sektorisse sisenemise lihtsustamiseks. Kaudselt panustavad eesmärki kalateabe keskuse noortele suunatud

tegevused. Samas võib eeldada, et planeeritud sihttasemeid ei saavutata, ning vananemise trend jätkub.

Kui planeeriti töökohtade säilitamist, siis tegelikkuses on töökohtade arv langustrendis. Sektori esindajad prognoosisid jätkuvat langustrandi, eelkõige seetõttu, et kalavarud vähenevad ja ettevõtted muutuvad efektiivsemaks. Sisendite kallinemine, investeeringud kaasaegsetesse tehnoloogiatesse ja automatiseerimisse vähendavad veelgi tööjõu vajadust. Ka merevesiviljeluse planeeritav areng ei suuda katta muude töökohtade vähenemist, mistõttu sihttase jääb arvatavasti saavutamata.

Kalandus- ja vesiviljelussektori keskmise palga suhe Eesti keskmisesse palka on mõõdikuna asjakohane ja seda peaks seirama.

Kalandustoodete tarbimise mõõdik on püsinud stabiilsena, mida võib pidada positiivseks, kuna tarbijate ostuvõime on langenud. Kuna eluasemega seotud kulud ja maksud on jätkuvas tõusus siis on sihttaseme saavutamine küsitav.

2.8.3. Sekkumiste rakendamine ja vajadused edasisteks sekkumisteks

Kaasamisüritusel osalenute sõnul on kalandussektorit on mõjutanud eelkõige geopoliitiline olukord ja idapoolsete turgude vähenemine. Covid 19 viiruksriisist ja Ukraina sõjast tulenevalt on muutunud tarneahelad ja kallinenud sisendid. Otseselt PõKa 2030 ja rakenduskava tasandil midagi muuta vaja ei ole ja eesmärgid ning sekkumised on jätkuvalt asjakohased. Eelkõige tuleks kiiremini rakendada planeeritud sekkumisi, nagu nt uute turgude avamine, investeeringutoetused jne.

Mitu mõõdikut on mõjutatud välistest teguritest ja seos konkreetsete riigi ja sektori tegevustega on vähene.

3. Kokkuvõte ja poliitikasoovitused

3.1. Välis- ja sisekeskkonna muutused ja trendid

Peatükis 1 analüüsitud välis- ja sisekeskkonna muutuste ja trendide märksõnad koondati kokku ja süstematiseeriti. Joonisel 2 on esitatud PõKa 2030 üle vaatamise kontekstis olulised peamised teemad. Need on innovatsioon, konkurentsivõime, sotsiaalne jätkusuutlikkus, keskkond, tarbijad ja julgeolek. Lisaks on oluline arvestada rahvusvahelise ja geopoliitika konteksti ning sellega seoses arenguid EL poliitikates. Kõikide märksõnade osas anti hinnang, kas nendega seotud temaatika kajastub PõKa 2030-s ning kas PõKa 2030 vajaks nende osas üle vaatamist.

Teemade keskmes on jätkusuutlikkus oma traditsioonilise alateemade jaotusega – konkurentsivõime, keskkond ja sotsiaalne kestlikkus. Nende kolme väljakutsete rühmaga toimetulekul on oluline roll innovatsioonil. Konkurentsivõimeline, keskkonna alaselt ja sotsiaalselt kestlik põllumajandus, kalandus ja toidutööstus on olulised eeskätt kodumaistele tarbijatele ning teatud valdkondades ka eksportturgudel. Ühtlasi on need valdkonnad olulised toidu- ja territoriaalse julgeoleku kontekstis. Järgnevalt on välja toodud teemad, mille osas PõKa 2030 TS või seosed teiste valdkondade strateegiliste dokumentidega vajaks täiendamist.

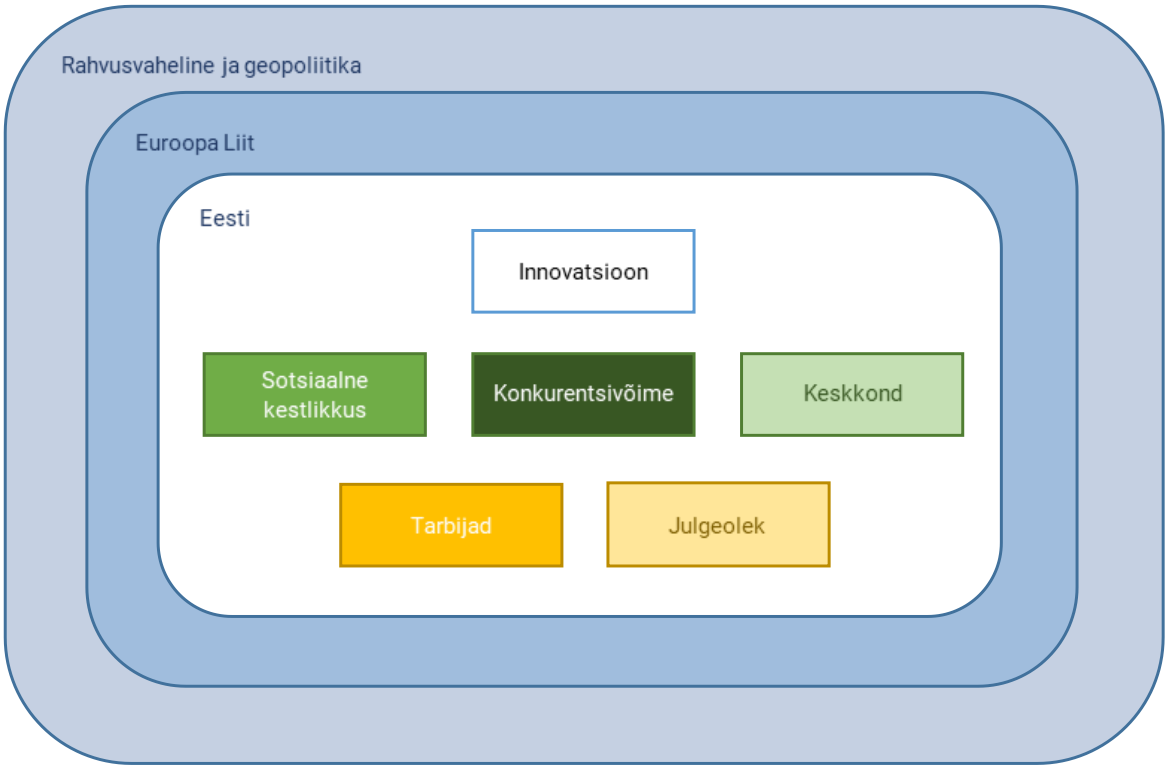

Joonis 2. Peamised teemad ja kontekst, mida PõKa 2030 üle vaatamisel tuleks käsitleda

3.1.1. Innovatsioon

PõKa 2030 valdkonnad on samaaegselt läbimas mitmeid üleminekuid – roheüleminek, digiüleminek, põlvkonnavahetus, ringbiomajanduse areng. Seetõttu on järgneval dekaadil, aga kindlasti ka pärast seda äärmiselt oluline roll innovatsioonil, et need üleminekud sujuksid hästi ja viiksid PõKa 2030 valdkonnad uuele arengutasemele.

Teadus- ja arendustegevus

Teadustegevus – vahehindamise kaasamispäeval osalenud rõhutasid teaduse projektipõhisusega seotud kitsaskohti, probleeme teadlaste järelkasvuga ning piiratud ressursside tingimustes prioriteetide seadmise vajadust.

Tehnoloogiate arendamine – praegune käsitlus PõKa-s on vesiviljeluse kontekstis, aga tehnoloogiate arendamiseks on palju võimalusi ringbiomajanduses. Piiratud ressursside tõttu oleks vajalik prioriteetide seadmine ning era- ja avaliku sektori koostöö.

Uuendtoit – käsitlus puudutab järelevalvet, aga mitte uuendtoidu arendamist. Uuendtoidu temaatika seondub ka pikaajalise arengulaani loomisega loomakasvatuses.

Regulatiivsete piirangute vähendamine uute tehnoloogiate turule jõudmiseks – rahvusvahelises konkurentsis püsimiseks on oluline, et uuendused jõuaksid turule.

KHG inventuuri metoodika arendamine – oluline on läbi viia KHG heite mõõtmised Eesti põllumajanduse peamistel tegevusaladel, et KHG inventuuri aruandlus oleks võimalikult adekvaatne ning kliimapoliitika eesmärkide suunas liikumiseks tehtaks valikuid võimalikult adekvaatsetele andmetele ja analüüsidele tuginedes.

Teadmussiire

Töötajate teadmiste ja oskuste arendamine – oluline oleks PõKa 2030 tekstis ära tuua nõuandeteenistuse võimestamise vajadus ja viisid, mikrokraadid, täienduskoolitused, teadmised, mis puudutavad tehnoloogiaid, digi- ja roheüleminekut.

Lihtne ligipääs uusimatele teadmistele ja innovatsioonile – PõKa 2030 võiks kirjeldada Eesti AKIS süsteemi eesmärke, prioriteete ja toimimist.

Sotsiaalne innovatsioon – oluline on käsitleda ka ühiskonna arenguga kaasnevaid uuendusi, nt sotsiaalne põllundus, erinevad haridusprogrammid, koostöö- ja infovahetusviiside uuenemine.

Digiüleminek

Vastutustundlik digiüleminek – digiülemineku käsitluse juures on oluline vastutustundlikkuse aspekti lisamine, st andmete omandi, kasutamise ja eetikaga seotud küsimuste lahendamine. Digiüleminek saab edukalt toimuda vaid siis, kui see on läbipaistev ning osapoolte vahel on usaldus.

Andmete jagamine ja andmeruumid – oluline on erinevate registriandmete seostatavus, ükskord esita mitu korda kasuta põhimõtte rakendamine, koostöö Statistikaameti ja teiste ametkondade vahel, andmevahetuse võimaldamine ja arendamine. PõKa 2030 võiks käsitleda ka Eesti sihte Euroopa põllumajanduse andmeruumis osalemise suhtes.

Digitaalsed rohelahendused – roheülemineku ja ettevõtete konkurentsivõime toetamiseks ning roheüleminekuga seotud halduskoormuse vähendamiseks on vajalik digitaalsete rohelahenduste arendamine nii keskkonnajalajälje hindamiseks ja tõendamiseks kui otsustustoeks. Näidetena saab tuua rohefoori, NPK bilansi kalkulaatorid, väetussoovitused.

Kaugseire ning erinevate andurite kogutud andmete kasutamine – andmepõhise toetusnõuete täitmise ja poliitikameetmete eesmärkide saavutamise hindamine, ülepindse põllumajandus-keskkonna seire arendamine, andmete kasutamine otsustustoeks ning tootmispraktikate kohta info edastamiseks tarneahelas.

Tehisintellekti areng – tuleks luua võimalused tehisintellekti rakenduste turvaliseks kasutusele võtmiseks.

Küberohutuse olulisuse suurenemine – koos vastutustundliku digiülemineku ja digilahenduste enama rakendamisega suureneb küberohutuse olulisus PõKa 2030 valdkondades.

3.1.2. Konkurentsivõime

Võrreldes PõKa 2030 koostamise ajaga on majanduses toimunud olulisi muutusi ja Eesti majanduse konkurentsivõime on pigem halvenenud. Ettevõtlussektori esindajate ootus on, et PõKa 2030 täidaks senisest tõhusamalt sektori konkurentsivõime kava rolli.

Investeeringud

Uute tehnoloogiate kasutuselevõtt – oluline on soodustada investeeringuid ettevõtete konkurentsivõimet ja roheüleminekut toetavatesse tehnoloogiatesse, nt täppistehnoloogia, keskkonnasõbralike vedelate biokütuste kasutamine jne.

Rahaturgude volatiilsus – viimastel aastatel on ettevõtete jaoks intressikeskkond muutunud. Sellega on kaasnenud suurenenud finantsriskid ja vähenenud investeerimisvõime.

Taksonoomia rakendamine finantseerimisel – seoses taksonoomia rakendamisega avaldub finantseerimistingimuste mõju väärtusahelas ülalt alla, samasugune mõju on taksonoomial sisendite tootmisele ja kasutamisele. Oluline on jälgida, et kaasnevad piirangud ja täiendavad kulud ei kahjustaks liigselt ettevõtete konkurentsivõimet.

Tarneahel

Turgude läbipaistvus – paljude oluliste sisendite puhul impordist sõltuvuse tõttu ei peaks piirduma vaid saaduste hinnaahela jälgimisega, vaid keskenduda tuleks ka sisendite hinnale ja päritolule. EL tasemel on loodud AFCO vaatlusgrupp (*EU Agri-Food Chain Obesrvatory* alates 2024 aasta suvest, osaleb METK).

Ebaausate kaubandustavade seire – ebaausate kauplemistavade direktiiv on üle võetud, oluline on kehtestatud reeglite täitmise seire.

Strukturaalsed muutused ja koostöö

Ettevõtete kontsentreerumine – nii põllumajanduses kui toidutootmises jätkub ettevõtete kontsentreerumine, mis on oluline nende konkurentsivõime säilitamiseks. Sellega kaasneb maa omandi ja kasutamise koondumine aina kitsama isikute ringi kätte. Väiksemate

ettevõtete koostöö ja ühistuline tegevus peaks olema soodustatud, et säiliks mitmekesine ettevõtlusstruktuur ja arvestatav turujõud.

Toodangu mitmekesisuse vähenemine – ettevõtete kontsentreerumise ja mastaabisäästu saavutamise vajadusega kaasneb toodangu mitmekesisuse vähenemine. See on konkurentsivõime seisukohast positiivne, kuid tarbijate jaoks valikuvõimalused vähenevad ning põllumajanduses toetab üheülbalisem toodang elurikkust vähem.

Konkurentsikeskkond

Protektsionism – maailmas laiemalt, aga ka EL sees sagenevad protektsionistlikud ilmingud. Selles kontekstis on oluline hoida toimimas EL ühisturgu.

Ebasoodsates piirkondades asuvate ettevõtete toetamine – Eesti on EL piiririik, mis asub kaugel Kesk-Euroopa suurtest turgudest. Seetõttu on oluline, et EL ühispoliitikad toetaksid enam ebasoodsamates piirkondades asuvaid ettevõtteid, seejuures defineerida ebasoodsama piirkonnana ka EL piirialad, mis on enim mõjutatud majanduslike sanktsioonide tõttu lähiturgudel tegutsemisele seatud piirangutest.

Kõrged energiahinnad – Eestis on suurenenud energia import, viimastel aastatel on energia hinnad tõusnud, sh on Eestis energia kohati kallim kui naaberriikides. Globaalsed tarneahelad on geopoliitilistel põhjustel ümber kujundatud. Kõrged energiahinnad vähendavad ettevõtete ja nende toodangu konkurentsivõimet.

Maksupoliitika – Maksutõusud suurendavad sektori kulusid ja vähendavad konkurentsivõimet. Kütuseaktsiisi määra seadmisest EL miinimumtasemele on olnud põllumajandusettevõtete kuludele suur positiivne mõju. Katmikalaaiandus eeldab Eesti tingimustes soodsa hinnaga energia kättesaadavust, mistõttu aiandustoodete isevarustatuse suurendamiseks oleks üks võimalus energiaaktsiiside soodustuste tegemine aiandussektorile. Tuleks seirata põllumajandussektori KHG heidet maksustavate riikide kogemusi ja selle mõju nende riikide ettevõtete konkurentsivõimele.

Lisandväärtuse suurendamine ja tootlikkus

Ressursikasutuse vähendamine – roheleppe mõistes ei ole PõKa-s ressursikasutuse vähendamist kirjeldatud. Biomajandusega seonduvalt on ressursikasutust kajastatud, samuti maa ja järelevalvega seonduvalt

Tõhusam energiakasutus – PõKa-s puudub osa mis viitaks võimalusele kasutada põllumajanduses gaasi transpordis või taastuvenergiat (päikese-, tuuleenergia). Oluline on viidata ka sellele, et sektor saab panustada riigi kliimaeesmärkidesse läbi oma energiakasutuses jõupingutuste tegemise.

Ettevõtete halduskoormus

Kestlikkuse aruandlusega kaasnev halduskoormus – teema puudutab otseselt suuremaid ettevõtteid, kuid sisendandmed neile annavad ka seotud osapooled, st väiksemad ettevõtted. Innovatsiooni peatükis käsitletud digiüleminek (andmete jagamine, andmeruumid, digitaalsed rohelahendused) võimaldaks hästi realiseerimise korral ettevõtete halduskoormust vähendada.

Ringbiomajandus ja regionaalsus

Regionaalsus – ringbiomajanduse teemakäsitluse juures tuleks rõhutada selle regionaalseid aspekte. Koos ringbiomajanduse teekaardi valmimisega on käivitatud regionaalsete ringbiomajanduse teekaartide loomine. Nende elluviimine võimaldaks läbi ringbiomajanduse arendamise arendada ka regionaalset ettevõtlust.

Riskide juhtimine ja kriisidele reageerimine

Sektori kriisikindluse suurendamine – selgemalt peaks välja kujundama arusaama toidusektori olulisusest, toidujulgeolekust, varude olulisusest. Vaja on suurendada ettevõtjate teadlikkust ja kriisideks valmis olekut (investeeringud generaatoritesse, kütusemahutitesse vmt).

Riskide juhtimise võimekuse parandamine – puudub selge raamistik, mida teeb riik ja millal ning mis on erasektori vastutada. Keskenduda tuleks nii ennetavatele kui järeltegevustele.

Kriisi- ja riskijuhtimise instrumendid – riskide maandamise instrumendid (nt erinevad kindlustuslahendused, ühisfondid) on endiselt vähe kasutatud.

Loomakasvatus

Vajadus pikaajalise visiooni järele – loomakasvatussektoris tekitab ebakindlust loomakasvatuse tulevik seoses kliimaeesmärkidega, mille osas on vastakaid seisukohti. Kuna loomakasvatuses tehtavad investeeringud on pikaajalised ning neil sageli puuduvad alternatiivsed kasutusviisid, siis on vajalik pikaajaline visioon, mis annaks ettevõtjatele sihi tulevikukindla loomakasvatuse arendamiseks Eestis.

3.1.3. Keskkond

Keskkonna temaatika on PõKa 2030 tekstis põhjalikult esindatud. Eraldi täiendavat tähelepanu vajaks kliimamuutuste leevendamise temaatika, veekeskkonna seisundi küsimused (seos väetiste kasutamisega ja kliimamuutusega) ning põllumajandusliku maakasutuse muutuste temaatika seoses sektori arengu ning kliimamuutuste leevendamise vajadusega.

Kliima ja välisõhk

Kliimamuutuste leevendamine – oluline on põllumajanduses, toidusektoris ja maakasutuses KHG heite vähendamine, atmosfäärist CO_2 sidumise suurendamine ning C pikaajaline talletamine muldades ja biomassis. Kui kliimakindla majanduse seadus võetakse vastu, siis rakenduvad põllumajandussektorile konkreetsed KHG heite vähendamise eesmärgid. Praegune trend nende saavutamist ei võimalda, mistõttu on vajalikud täiendavad meetmed.

Õhusaasteainete heite vähendamine – seosed ka loomakasvatuse pikaajalise visiooniga, õhusaasteainete heidet vähendavad mh ka kliimaeesmärkide täitmiseks vajalikud meetmed.

Taimetoitained ja vesi

Mineraalväetiste kasutamise tõhusus, taimetoitainete kao vähendamine ning põhja- ja pinnavee seisundi parandamine on omavahel seotud teemad, mille osas on problemaatika PõKa 2030 tekstis piisavalt lahti kirjutatud. Nendes valdkondades edu saavutamine mõjutab positiivselt nii kliimamuutuste leevendamise eesmärki, veekeskkonna seisundit kui

põllumajandustootjate tootlikkust. Oluline on, et Väetamise ABC mineraalväetiste kasutamise osa saab uuendatud, et tulevikus uuendataks juhiseid ka vedelsõnniku ja digestaadi kasutamiseks, et paraneks põllumajandustootjate teadlikkus toiteelementide bilansist ja väetussoovitustest. Keskkonnaseirel tuleks keskenduda pikaajalisele trendile.

Taimekaitse

Keemiliste taimekaitsevahendite kasutamise ja riskide vähendamise temaatika on PõKa 2030 tekstis avatud. Seoses innovatsiooniga on oluline biopõhiste tõrjemeetodite arendamine ja turule toomine. Seosed EL Roheleppega vajavad täiendamist.

Elurikkus

Rohevõrgustiku säilimine ja hea seisund – käsitlemist vajaks põllumajandusliku maakasutuse roll Eesti looduse rohevõrgustikus ning võimalike põllumajandusliku maakasutuse muutuste seos rohevõrgustiku säilimise ja hea seisundi tagamisega.

Geneetilised ressursid

Sordiaretuse ja loomade tõuomaduste parandamise temaatika on PõKa 2030 tekstis piisavalt kaetud. Jätkuvalt on oluline, et tehtav arendustöö aitaks kaasa sellele, et põllumajandus-tootmine kohaneks kliimamuutusega ning põllukultuuride ja põllumajandusloomade kasvatamine oleks kasumlik. Põllukultuuride sortide ja põllumajandusloomade tõuomaduste sobivus kohalikkesse tingimustesse panustab kaudselt tootmisriskide vähendamisse.

Mullad ja maakasutus

Muldade hea seisund – seoses mullaseire direktiiviga tuleb üle vaadata mullaseire korraldus ja täiendavad tegevused muldade kaitsel ja majandamisel.

Põllumajandusmaa ja muldade kaitse – väärtuslik põllumajandusmaa ja selle kaitsmine on õigusakti tasemel endiselt määratlemata. See on vajalik ka kliimamuutuse leevendamiseks asjakohaste maakasutuse muutuste kontekstis. Aina enam suureneb maale konkurents nii metsanduse, looduskaitse, energia kui ehitussektori poolt.

Märgalaviljelus – selle potentsiaal Eestis vajab endiselt uurimist, sh tuleks seda teha koos biomassi töötlemise võimaluste uurimisega.

Elurikkust ja põllumajandustootmist arvestav metsastamine – seoses kliimamuutuse leevendamise vajadusega ning maakasutuse muutusega, tuleks sätestada kriteeriumid, millistel juhtudel on aktsepteeritav põllumajandusliku maa metsastamine.

Raadamise kahandamine – EL raadamise regulatsioon ja kaubanduslepingud mõjutavad toidusektori ettevõtjaid.

Tootmispraktikad

Taastav põllumajandus – tuleks lisada praktikate alla, mis võiks olla riigi poolt soodustatud, eelduseks on katsete läbiviimine, kasulik oleks luua demofarmide võrgustik.

Süsinikupõllundus – lisada praktikate alla mis võiks olla riigi poolt soodustatud. Oluline on teadlikkuse suurendamine, katsed, demofarmide võrgustik.

Looduskrediit – ÜPP eelarvevahendite piiratuse kontekstis on oluline suurendada turupõhiste instrumentide rolli. Üheks võimaluseks võiks olla ka nn looduskrediit, mis annab

põllumajandustootjatele stiimuli elurikkuse suurendamiseks ja looduse taastamiseks. Selle võimalusi tuleks uurida ja soodustada selliste instrumentide turule tulekut.

Söödakultuuride mitmekesistamine (valgurikaste kultuuride kasvatamine) – EL põllumajanduse suveräänsuse suurendamiseks on vajalik praegu peamiselt imporditavate valgurikaste põllumajandustoodete asendamine kohalikega. Seetõttu tuleks soodustada Eesti tingimustes potentsiaali omavate söödakultuuride kasvatamist ja kasutamist.

3.1.4. Sotsiaalne jätkusuutlikkus

Eesti majanduses on käimas juhtide põlvkonnavahetus. Samal ajal ettevõtlus kontsentreerub. Oluline on, et AKIS süsteem toetaks teadmussiirde ja nõuandesüsteemi abil uusi ja noori ettevõtjaid. Kuna põllumajanduses otseselt hõivatute arv väheneb, on oluline, et põllumajanduse rolli ja sellega ka kodustes tingimustes tegelemise võimalusi propageeritaks ühiskonnas laiemalt.

Töötajad

Tööjõupuudus – ka põllumajandus- ja toidusektor on silmitsi tööjõupuudusega. Viiruskriisi kogemus näitas, et teatud põllumajanduse tootmisharusid mõjutab oluliselt ebaregulaarne migratsiooniga, kriisiolukorras seatud liikumispiirangud. Valdav on oskustööjõu puudumine või siis ettevõtete suutmatus maksta oskustööjõu ootustele vastavat töötasu.

Võrdsed võimalused – oluline on liikuda selle poole, et meestel ja naistel oleks põllumajandus- ja toidusektoris võrdsemad võimalused.

Ühiskond

Linna- ja koduaiapõllumajandus – olukorras, kus üha vähem Eesti elanikke puutub otseselt kokku põllumajanduse ja toidutootmisega, on toidukultuuri seisukohast oluline pakkuda ja tutvustada põllumajandusega tegelemise võimalusi ja kogemusi ka linnades.

3.1.5. Toidu tarbijad

Rahvatervis

Rahvatervise aspektid on PõKa 2030 tekstis piisavalt kajastatud ja ei vaja uuendamist. Toidu hindade inflatsiooni ja majanduslanguse taustal on oluline, et ka madalama sissetulekuga tarbijatel oleks majanduslik ligipääs tervist toetavale toidule.

Nõudlus

Ostujõu vähenemine – PõKa 2030 olukorra kirjeldus vajab täiendamist tarbija ostujõu vähendamise teema osas seoses toiduhindade inflatsiooni ja maksutõusudega.

Ränne – migratsioon mõjutab tarbijaskonda ja läbi selle ka toidunõudluse kogust, aga ka tarbijate eelistusi nii Eestis kui EL riikides.

Teadlikkus ja informatsioon

Geograafilised tähised – 2021. aasta juunis sai EL geograafilise tähise sõir.

Tarbija teadlikkus – veelgi enam rõhku tuleks panna Eesti toidu kuvandi loomisesse ja argumendina kasutamissee turustamisel. Kui on andmetel põhinevaid kinnitusi Eestis kasutatud tootmispraktikate kohta (nt tootmisel kasutatud vähem antibiootikume jne), siis seda infot võiks aktiivsemalt tarbijateni viia. Digiüleminek ja andmete jagamine võiks selleks tulevikus uusi võimalusi luua. Tarbijatele tuleks selgitada ka vastuolulisi teemasid, kasutades selleks teaduslikke põhjendusi ja värskeimate uuringute tulemusi.

3.1.6. Julgeolek

Alates PõKa 2030 vastuvõtmisest on julgeolekuolukord ja toidujulgeoleku mõtestamine saanud oluliselt suurema kaalu. Seetõttu on oluline PõKa edasi arendamisel julgeoleku temaatika sisse toomine.

Geopoliitilised arengud

Ukraina sõda ja suurenev julgeolekuoht – julgeolekuohu suurenemine tuleks lisada hetkeolukorra kirjeldusse. Tugevad seosed esinevad julgeoleku, konkurentsivõime, riskijuhtimise ja turgude volatiilsusega ning sisendite varustuskindluse teemade vahel.

Migratsioon – rände temaatika on oluline ka PõKa 2030 kontekstis. Ühelt poolt mõjutab ränne toidu tarbijaid, kuid teisalt on see oluline ka põllumajandus- ja toidusektori tööjõu aspektist.

Viiruskriis

Tarneahelate tõrked ja töötajatega seotud piirangud – viirukriisi näitel tuleks käsitleda valmisolekut kriisideks, täpsustada riskijuhtimise põhimõtteid ning vastutusalasid.

Toidujulgeolek

Rahvusvaheliselt läbipõimitud tarneahelad – tuleks käsitleda rahvusvaheliste tarneahelate muutusi ja sellega seotud ebakindlust ning vajadust suveräänsema ja lokaalsema põllumajandus- ja toidutootmise väärtusahela järele.

Toiduga isevarustatus – seoses julgeoleku temaatikaga laiemalt, vajab uuendamist ka toiduga isevarustatuse käsitlus. Lisaks primaartoodetele tuleks käsitleda ka tootmissisenditega varustatuse temaatikat.

Toimepidevad ettevõtted – vajalik on, et sektori ettevõtted oleksid konkurentsivõimelised ja toimepidevad. Võtmetähtsusega ettevõtted vajavad toetamist, valmisolekut kriisideks, riskide hindamist ja asjakohast riskide juhtimist.

Varude olemasolu – seos toidujulgeolekuga nii põhitoiduainete kui ka tootmiseks vajalike sisendite puhul.

Varustuskindlus

Varustuskindluse temaatika on seotud riikliku julgeolekustrateegiaga ja teiste väärtusahelatega. Põllumajandus- ja toidusektori seisukohast on oluline mineraalväetiste, valgurikaste söötade, toidu, veterinaarravimite, elektrienergia ja vedelkütuste varustuskindlus

ja varud. Regionaalse varustuskindluse tagamiseks on oluline ettevõtete regionaalne hajutatus.

Regionaalareng

Regionaalarengut tuleks täiendavalt käsitleda julgeoleku kontekstis. Põllumajandus- ja toidusektoril ning ringbiomajandusel on jätkuvalt oluline roll maakogukondade võimestamisel. Oluline on *rural proofing* kontseptsiooni rakendamine kõikide riiklike poliitikate puhul. Jätkata tuleks LEADER kogukonna juhitud tegevustega ning nutikate külade koostöö arendamisega.

3.1.7. Euroopa Liit

PõKa 2030 olukorra kirjeldusse tuleks lisada viimaste aastate muudatused, sealhulgas ÜPP uus (st käesoleva perioodi) arhitektuur ja viited 2025. aasta EK teatistele.

Eelarve

Kuna PõKa 2030 rakendamisel on suur osa EL ÜPP meetmetel ja rahastusel, siis mõjutab ka PõKa 2030 valdkondade tulevikku see, milliseks kujuneb tulevikus EL eelarve. Julgeolekuolukorrast tingituna võib eeldada, et kaitsekulutused suurenevad nii liikmesriikide kui EL tasandil ja see võib mõjutada põllumajanduspoliitika rahastamise võimalusi.

EL poliitikavaldkondade juhtimise agiilsuse suurendamiseks on oluline EL eelarve lihtsustamine ja paindlikkuse ning regulatsioonide ajakohastamise kiiruse suurendamine.

Kuna EL on tollilliit, siis erinevad kaubanduslepingud ja protektsionistlikud ilmingud mõjutavad ka Eesti põllumajandus- ja toidusektorit.

Võimalik EL laienemine toob tõenäoliselt kaasa EL eelarve ümberjagamise nii, et Eesti jaoks vähenevad EL eelarvest tulenevad siirded. See loob muutuste vajaduse valdkondades, mis sõltuvad EL rahastusest.

EL kestlikkuse standardid mõjutavad kõikide liikmesriikide ettevõtted. Kui muutub rahvusvaheline kontekst, sh see, mil määral kolmandad riigid keskenduvad roheüleminekule, võivad väga kõrged standardid halvendada kolmandate riikide turgudel konkureerivate ettevõtete konkurentsivõimet.

EL looduse taastamise kavadega seoses võivad avalduda kitsendused eraomandi kasutamisele. See võib tekitada vastuseisu, põhjustada täiendavaid kulutusi ja/või saamata jäävat tulu.

Oluline on, et EL poliitikaettepanekute puhul oleksid tehtud mõjuanalüüsid. EL rohelise kokkuleppe ja Talust taldrikule strateegia puhul jäid mõjuanalüüsid hiljaks, mistõttu tekkis neile märkimisväärne vastuseis ja need poliitikate rakendamine venib ning ei pruugi osutuda edukateks.

EL ühine põllumajanduspoliitika

Peatükis 1.1 on toodud peamised märksõnad EK teatisest põllumajandus- ja toidusektori tulevikuvisiooni kohta. Lisaks eelnevalt kirjeldatud teemadele, võib ÜPP tuleviku kontekstis tulevikus oluline olla suurem tulemustele orienteeritus, erakapitali kaasamine, kõrgete

standardite hoidmine ning ettevõtete halduskoormuse vähendamine. Eelnev viitab suuremale prioriteetide seadmise vajadusele.

3.2. PõKa 2030 eesmärgid ja nende prioriseerimine

PõKa 2030 eesmärgid ei ole prioriseeritud. Selleks, et testida, kas eesmärkide prioritiseerimine oleks vajalik, viidi 25.11.2024 toimund vahehindamise kaasamispäeval läbi eksperiment, kus osalejad said prioritiseerida PõKa 2030 eesmärke vastavalt nende enda tunnetusele (tabel 2). Tabelis 2 toodud tulemuste kohaselt on suure prioriteetsusega konkurentsivõimega seotud eesmärgid. Antud eksperiment ei ole esinduslik selles mõttes, et PõKa 2030 tegevussuundade lõikes oli nendega otseselt kokku puutuvate osalejate arv erinev ja see tõenäoliselt mõjutas tulemust. Kuid kuna selgelt joonistus välja, et eesmärkide lõikes eelistused erinesid, näitab see harjutus, et tulevikus PõKa 2030 arengukava uuendades või siis seda ellu viivate programmide kujundamisel on prioritiseerimine oluline. Samas tuleb silmas pidada, et prioriteedid on ajas muutuvad ja sõltuvad tõenäoliselt keskkonnas toimuvatest muutustest.

Tabel 2. PõKa eesmärkide prioriteetsus 25.11.2025 vahehindamise kaasamispäeval osalenute hinnangul

PõKa tegevussuund	Eesmärk	Saadud punktid	Punktide osakaal
TS 5: põllumajandussaaduste tootmine, väärindamine, turustamine	Eesti toiduainesektor on konkurentsivõimeline nii sise- kui ka välisturul	38	12.7%
TS 6: maa- ja rannapiirkonna areng	Maapiirkonna elanikkond on aktiivne ja elujõuline	28	9.4%
TS 4: kvaliteetsed sisendid põllumajanduses	Tõuaretusega on tagatud Eesti oludesse sobivad tõud ja geneetiline mitmekesisus	27	9.0%
TS 8: kestlik kalandus	Kalandus- ja vesiviljelussektor on jätkusuutlik ja konkurentsivõimeline	24	8.0%
TS 1: põllumajanduskeskkond	Säilinud on põllumajandusmaa elurikkus ja maastiku mitmekesisus ning tagatud on ökosüsteemi teenuste toimimine	20	6.7%
TS 4: kvaliteetsed sisendid põllumajanduses	Põllumajandusmaa võimaldab mitmekesist põllumajandustootmist	19	6.4%
TS 1: põllumajanduskeskkond	Põllumajandustootmise negatiivne mõju kliimamuutustele ja õhukvaliteedile on vähenenud ning positiivne mõju on suurenenud	18	6.0%
TS 3: toiduohutus	Eestis toodetud ja tarbitav toit on ohutu	18	6.0%
TS 6: maa- ja rannapiirkonna areng	Maapiirkonnas on kasvava lisandväärtusega mitmekesine ettevõtlus	17	5.7%
TS 7: teadus ja innovatsioon ning teadmussiire	Teadmiste loome ja teadmussiire toetab põllumajanduse ja kalanduse valdkonna eesmärkide saavutamist	17	5.7%
TS 2: taimetervis, loomade tervis ja heaolu	Loomade tervise ja heaolu tase riigis on kõrge: Eesti on vaba eriti ohtlikest loomataudidest; üldine karjatervise tase ja loomade heaolu paraneb	13	4.3%
TS 5: põllumajandussaaduste tootmine, väärindamine, turustamine	Eesti tarbijad eelistavad ja tarbivad Eestis toodetud toitu	12	4.0%
TS 4: kvaliteetsed sisendid põllumajanduses	Põllu- ja aiakultuuride sortide ning taimse paljundusmaterjali valik on mitmekesine, kvaliteetne ja kohalikesse oludesse sobiv	11	3.7%
TS 5: põllumajandussaaduste tootmine, väärindamine, turustamine	Tootja positsioon turul on tugev	10	3.3%

TS 1: põllumajanduskeskkond	Väetiste ja taimekaitsevahendite kasutamise negatiivne mõju keskkonnale on vähene	7	2.3%
TS 3: toiduohutus	Tarbija teadlikkus toiduohutusest on kõrge ja tehtud valikud on tervist toetavad	7	2.3%
TS 8: kestlik kalandus	Kalandus- ja vesiviljelussektori toodang on kvaliteetne, kõrge lisandväärtuse ja suure ekspordipotentsiaaliga	7	2.3%
TS 2: taimetervis, loomade tervis ja heaolu	Eesti on vaba ohtlikest taimekahjustajatest	4	1.3%
TS 8: kestlik kalandus	Läbi keskkonnateadliku ja jätkusuutliku kalavarude majandamise on kalavarud heas seisus	2	0.7%
TS 8: kestlik kalandus	Keskkonnateadliku harrastuspüügi kasv	0	0.0%

3.3. PõKa 2030 eesmärgid ja nende mõõdikute edenemine

3.3.1. Tegevussuund 1: põllumajanduskeskkond

Tegevussuunal 1 on kolm eesmärki:

1. Väetiste ja taimekaitsevahendite kasutamise negatiivne mõju keskkonnale on vähene
2. Põllumajandustootmise negatiivne mõju kliimamuutustele ja õhukvaliteedile on vähenenud ning positiivne mõju on suurenenud
3. Säilinud on põllumajandusmaa elurikkus ja maastiku mitmekesisus ning tagatud on ökosüsteemi teenuste toimimine

Nende kolme eesmärgi lõikes on selgelt probleeme kolme mõõdiku arengutega. Nendeks on NTA-l põhjavee seirepunktide osakaal, mille nitraadisisaldus ületab 50 mg/l, TKV kasutamine põllumajanduslikes majapidamistes ning põllulinnuindeks. Need mõõdikud ja trendid on osaliselt seotud põllumajandustootmise intensiivistumisega, kuid tulemused sõltuvad ka mõõtmismetoodika ja vahendite muutustest.

Kuigi väetiste kasutamisega seotud eesmärk sai kaasamispäeval prioriteetsuse osas vähe eelistusi, näitab mõõdiku areng, et väetamine ning taimetoiteelementide tõhusam kasutamine vajab jätkuvalt tähelepanu.

Sama saab öelda põllulindude arvukuse kohta, kuid see näitaja on languses põllumajanduslikest tootmispraktikatest (mahe, keskkonnasõbralik ja tavaviljelus) sõltumata ning ka teistes riikides, mistõttu on põllumajanduslike meetmete otsest mõju sellele on keeruline prognoosida.

TKV kasutamine vajab esmajoones paremat statistikat ja seiret. TKV kasutamise statistikat põllumajanduses tehakse kord viie aasta jooksul läbi viidava küsitlusuuringuga. Antud näitajaga võrdlemiseks pole aga seireandmeid piirnormi ületavate TKV jääkidega proovide osakaalu kohta Eesti päritolu toidus, mis on samuti PõKa 2030 mõõdik.

Muuta tuleks KHG heidet puudutav mõõdik ja selle sihtväärtus. Heide toodangu väärtuse suhtes ei ole piisav mõõdik tingimustes, kus sektor peab oma heidet vähendama kliimakindla majanduse seaduses seatud eesmärgi saavutamiseks. Seetõttu on otstarbekas sektori KHG mõõdikuks võtta kliimakindla majanduse seaduses toodud mõõdik.

Lisaks on oluline perioodiliselt hinnata põllumajandusmaa orgaanilise süsiniku varu muutust ja selle seoseid toetusmeetmete ja/või põllumajanduspraktikatega.

3.3.2. Tegevussuund 2: taimetervis, loomade tervis ja heaolu

TS2 mõõdikud on sobilikud. Esimese eesmärgi, Eesti on vaba ohtlikest taimekahjustajatest, mõõdikute väärtused on liikunud soovitud suunas. Teise eesmärgi, loomade tervise ja heaolu tase riigis on kõrge: Eesti on vaba eriti ohtlikest loomataudidest; üldine karjatervise tase ja loomade heaolu paraneb, mõõdikud arenevad oodatud trendis, kuid sihttasemete saavutamine võib osutuda ebarealistlikus, seda eriti loomataudide esinemisega seotud mõõdikute puhul. Kuna vahepealsetel aastatel töötati välja loomatervise baromeeter, siis oleks otstarbekas ka selle lülitamine PõKa 2030 mõõdikute sekka.

3.3.3. Tegevussuund 3: toiduohutus

Toiduohutuse tegevussuunal on mõõdikutena kasutusel baromeetrid ja indeks, mis on oma olemuselt koondnäitajad ja küllaltki staatilised. Nende puhul tuleks tähelepanu fokusseerida nende koosseisus olevate näitajate arengule ning probleemsetele suunamuutustele reageerimisele. Samuti on veel vara öelda, kas nende baromeetrite ja indeksite metoodika vajaks uuendamist. Sellele tuleks anda hinnang PõKa 2030 järelhindamise käigus.

3.3.4. Tegevussuund 4: kvaliteetsed sisendid põllumajanduses

Mitme kohaliku ohustatud tõu (nt Eesti raskeveohobune, Tori hobune, Eesti vutt) arvukus on vähenenud või jääb soovitud sihttasemele alla. PõKa 2030 kui sektori arengukava seisukohast on küsitav, kas selle mõõdikute koosseisus peavad olema nii üksikasjalikud mõõdikud. Asjakohane oleks kaaluda nende mõõdikute viimist sobiva programmi tasandile.

Sordilehte võetud sortide arvu asemel või sellele lisaks oleks asjakohane lisada mõõdik, mis annaks informatsiooni tegelikult kasvatatavate sortide ja nende mitmekesisuse kohta. Üheks võimalikuks andmeallikaks selle kohta võiks tulevikus olla e-põlluraamat.

3.3.5. Tegevussuund 5: põllumajandussaaduste tootmine, väärindamine, turustamine

Seoses tarbijate ostujõu vähenemisega on vähenenud Eesti toitu eelistavate ning regulaarselt mahetoitu tarbivate elanike osakaal.

Selle tegevussuuna all on hulk mõõdikuid, mille arengu kohta andmeid ei ole. Asjakohane oleks panustada nende mõõdikute seiresse või andmete analüüsi. Näiteks eesmärgi „tootja positsioon tarneahelas on tugev“ puhul ei ole sisuliselt mõõdikute väärtusi uuendatud. Samuti puuduvad andmed kodumaiste toodete osakaalu kohta jaekaupluste sortimendis, töödeldud toodete osakaalu kohta Eesti põllumajandussaaduste ekspordis, stabiilsete sihtturgude arvu kohta jne. Vahehindaja arvates on need mõõdikud jätkuvalt olulised. Seega tuleks kaaluda, milliste mõõdikute andmetega varustamine võiks olla jõukohane ning milliste puhul mitte. Jõukohaste mõõdikute puhul tuleks aegread uuendada.

3.3.6. Tegevussuund 6: maa- ja rannapiirkonna areng

Soovitud suunas ei ole liikunud mõõdiku „maapiirkonnas elavate noorte vanuses 21–40 osatähtsus sama vanusegrupi noorte üldarvus“ väärtus.

3.3.7. Tegevussuund 7: teadus ja innovatsioon ning teadmussiire

Regionaal- ja põllumajandusministeeriumi rahastatava valdkonna teadus- ja arendustegevuse maht (eurodes) on suurenenud. Tegevussuuna mõõdikud ei kajasta teadmussiirde, innovatsiooni ja digiülemineku arenguid. Seetõttu oleks otstarbekas selle tegevussuuna mõõdikute komplekti täiendada.

3.3.8. Tegevussuund 8: kestlik kalandus

Tegevussuuna 8 mõõdikud näitavad probleeme heas seisus kalavarude osakaaluga ja nõuetele vastavate kontrollitulemustega kalakaitses.

Ootustele vastavas suunas ei ole suurenenud harrastajate arv ja majanduslik mõju ühe harrastaja kohta aastas. Neist viimase puhul võiks kaaluda selle asjakohasust PõKa 2030 mõõdikuna.

Sektoris hõivatute vanus on suurenenud, mis on vastupidine soovitule. Töökohtade arv on vähenenud, mis on samuti soovitule vastupidine trend.

Eurodes väljendatud mõõdikute (ettevõtete müügitulu, lisandväärtus töötaja kohta, eksporditavate toodete väärtus) väärtused on suurenenud, kuid arvestades toimunud inflatsiooni, jäävad neist kaks viimast seatud sihttasemetele alla.

3.4. Sisend fookusgrupi aruteludest

Järgnevalt on ära toodud peamised poliitikasoovitused, mis tulenevad 24.11.2024 toimunud vahehindamise kaasamispäeval peetud fookusgruppide aruteludest.

Arengukava eesmärk peaks endiselt olema kaasa aidata Eesti põllumajanduse, kalanduse, vesiviljeluse ja toiduainetööstuse arengule.

Nimetatud sektorite konkurentsivõime kasvu toetamise kõrval tuleks enam panustada toidujulgeolekule, mis peaks olema osa riigi terviklikust julgeoleku perspektiivist. Konkurentsivõimelised ettevõtted suudavad tagada nii põhitoiduainetega (teravili, piim, liha, hooajaliselt köögi- ja puuvili, kala) varustatuse, kui rakendada uuenduslikke tootmisviise, et kasutada säästlikumalt ressursse, panustada loomade heaolusse, mulla seisundi parandamisse, toiduohutusse ning elurikkuse säilimisse.

Vähendada tuleks sõltuvust peamistest tootmissisendite impordist, kasutades ringbiomajanduse pakutavaid võimalusi.

Väiksemate põllumajandustootjate toetamine ei pruugi aidata piisavalt kaasa toidujulgeoleku eesmärkide täitmisele. Madalat tootlikkust ja toetussõltuvust esineb enim väiksemate põllumajanduslike majapidamiste hulgas, kus põllumajandustootmine ei ole peamine sissetulekuallikas ning motivatsioon ja võimekus toodangut turule toota ja turu ootustele vastata on madal. Tugevad ja mitmekesised põllumajandustootjad, kelle huvi on kestlik areng, looksid baasi nii julgeoleku, keskkonna- kui kliimaeesmärkide ja konkurentsivõime tagamisel. Selliste ettevõtete toetamine tagastamatu abiga peaks jätkuma.

Liigne toetuste sidumine tootmisega võib viia suuremate riskide võtmiseni, mis vähendab nii keskkonnakasu kui majanduslikku tootlikkust. Liigne ettevõtete koondumine suurendab riske toidujulgeolekule. Väga tihedate majanduslike sidemete tõttu oleks vajalik kaardistada omavahel seotud ettevõtted, et hinnata ressurssi koondumise riski.

Põllumuldade hea seisundi saavutamine ja hoidmine ning väärtusliku põllumajandusmaa säilitamine peaks olema ka edaspidi eesmärk. Maale konkureerivad nii looduskaitse, energeetika, metsamajandus kui taristu- ja kinnisvaraarendus. Tuleks vältida kõrge väärtusega põllumaade loovutamist toidutootmisest väljapoole. Soodustada tuleks nii taastava põllumajandus kui C-põllunduse praktikaid.

Maa, kui piiratud ressurssi, turule sekkumisel tuleks lähtuda eelkõige põhimõttest, kus kolmandate riikide kodanikud ja ettevõtted ei ole eelistatud, samuti peaks hoolikalt kaaluma erandite tegemisel vanuse või soolise eelistuse puhul tehingute võimalikku mahtu.

Maa- ja rannapiirkondade tasakaalustatud arengut tuleks vaadata tervikuna riigi regionaalpoliitika osana ning regionaalpoliitikat omakorda osana julgeolekupoliitikast.

Digitaliseerimisega kasvab vajadus piisava ja toimiva internetiühenduse järele.

Üldiste taksonoomia reeglite rakendumisel tuleks kaaluda ka finantsinstrumentide rakendamisel lähtuda põhimõttest, kus kestlik majandamine ja investeeringud on eelistatud. Samal ajal kasutada kõikvõimalikke juba riigile esitatud andmeid, et vähendada ettevõtete halduskoormust ning esitatavate aruannete tükeldatust. Korrastada riiklikud registrid ning nende omavahelised seosed. Lahendada parema sidususe loomiseks juriidilised ja tehnilised küsimused.

Eesti põllumajandustootja on investeeringutoetuste toel kaasajastanud oma tehnoloogiat kiiremini kui seda on suutnud teha toiduainetööstus, kus endiselt on investeeringuvajak..

Endiselt on vähe tugevaid põllumajandustootjate ühistuid, kuigi riigi poolt on ette nähtud soodustavad sekkumised. Oluline on teadlikkuse tõstmine ühistulise tegevuse kasudest ning selle sidumine riskijuhtimisega. Kõneisikute leidmine ja toetamine võiks aidata seejuures kaasa ka kuvandi parandamisele.

Otsene ekspordi toetamine riigi poolt EL ühisel turul ja ka kolmandatesse riikidesse on taunitav, tuleb leida võimalused ekspordile suunatud ettevõtete toetamiseks uutele turgudele laienemisel (kontaktid, nõuetele vastavus, usaldusväärsus, Eestis toodetu kuvand, koostöö ja vajadused).

ÜPP üks eesmärke on tagada tarbijale mõistliku hinnaga toit. Viimaste aastate inflatsioon on kergitanud ka toiduhindasid oluliselt ning ÜPP pakutavad sekkumised ei ole enam piisavad taskukohase toidu pakkumiseks. Toidu hind sõltub aina enam rangematest

keskkonnanõuetest, kallinevast energiast ja tööjõukuludest, jaekaubanduse juurdehindlusest, millega kaetakse kaubanduspindade ülalpidamisega seotud kulud.

Vajadus on suutlikkuma nõuandeteenistuse järele, kus on selge pikaajaline riigi strateegiliste eesmärkidega, globaalsete trendide ja tarbija ootustega arvestav vaade. Andmepõhine analüüs, koostöö teadlastega ja rakendusuuringutel põhinevad katsed peaksid toetama nõuandesüsteemi. Riigi poolt pakutav teadmussiire peaks aina enam sisaldama riskijuhtimisega seotud teemasid, suurenema peab sektoris tegutsevate ettevõtjate teadlikkust riskijuhtimisest, sealhulgas ennetavaid tegevusi seoses kliimamuutustega, toimetulekut ebasoodsamate ilmastikuoludega. Riigi sekkumine peaks olema õigustatud vaid katastroofikahjude hüvitamisel.

Eestis on alla 40-aastaste põlumajanduslike majapidamiste juhtide kasutuses ligi viiendik kasutuses olevast põllumajandusmaast, mis on enam kui EL keskmine. Üle 65-aastaste juhtide osakaal aga jääb alla EL keskmisele. Oluline on tagada noorte põllumajandustootjate pikemaajalisem tugi ja sujuv väljumine, et noored jätkaks sektoris ka peale ette nähtud toetusperioodi lõppu.

Enamus riigi poolt arengukavas planeeritud sekkumisi on algatatud. Oluline on algatuste tulemuste mõju seirata ja hinnata, seejuures unustamata põllumajandustootmise pikaajalist tasuvusaega ning hüplike, tihti muudetavate regulatsioonide negatiivset mõju ettevõtluskeskkonnale ja investeerimisjulgusele.

Arengukavas on eesmärke, mis vajavad suuremat ambitsiooni, näiteks maapiirkonnas on kasvava lisandväärtusega mitmekesine ettevõtlus või põllumajandusmaa võimaldab mitmekesist põllumajandustootmist. EL suundumus majanduskasv lahti siduda ressursikasutuse suurenemisest eeldab eesmärkide ja mõõdikute seadmist suhtarvuna, mis välistaks ainult rahalise väärtuse kasvu mõõtmist.

Mõõdikute arvu võiks vähendada, eriti kohtades, kus mõõdiku seire vajab suurt pingutust ning rahalisi vahendeid napib.

3.5. PõKa 2030 rakendamisega seotud riskid

Arengukava elluviimisega seotud riskidena on nimetatud planeerimisriski, väliskeskkonna riski ja finantsriski.

Arengukavas on seatud prioriteedid maaelu arenguga seonduvalt. Neid on kuus ja need tuginevad Euroopa Parlamendi 10.03.2019 seatud ÜPP teise samba prioriteetidele. Eestis tuleks seada täpsemad kohalikke olusid silmas pidavad prioriteedid, et suunata rahalised vahendid kokkulepitud valdkondadesse.

a) Teadmussiirde soodustamine põllumajanduses, metsanduses ja maapiirkondades – leppida sektoriga kokku peamised uurimissuunad, mis toetavad seatud eesmärke.

b) Kõigi põllumajandusvormide konkurentsivõime ja põllumajandusettevõtete elujõulisuse suurendamine; keskenduda tugevale keskmise suurusega ettevõtete konkurentsivõime toetamisele läbivalt tarneahelas.

c) Toiduainete tarneahela korralduse ja riskijuhtimise edendamine põllumajanduses; suurendada teadlikkust riskijuhtimise vajalikkust ning seada selge piir riigi sekkumise

vajadusele, leppida kokku riskijuhtimise raamistik, kus erasektori ja riigi rollid on selgelt paigas, on mõõdetavad sekkumiste rakendumise lävendid ning erakindlustusturg ei ole moonutatud.

d) põllumajanduse ja metsandusega seotud ökosüsteemide taastamine, säilitamine ja parandamine; leppida kokku millised ökosüsteemid taastatakse ja kui suures mahus, millised turbaalad vajavad säilitamist ja põllumajandustootmisest välja arvamist ning millised alad tuleks pigem metsastada, kuidas toetada ökosüsteemiteenuse pakkujaid.

e) ressursside tõhusa kasutamise edendamine ning vähese KHG heitega ja kliimamuutuste suhtes vastupidavale majandusele ülemineku toetamine põllumajandus-, toidu- ja metsandussektoris; Eelkõige leida ja toetada demofarme/ettevõtteid, mille kaudu on võimalik tõsta sektoris tegutsevate ülejäänud ettevõtjate teadlikkust koostöös nõuandeteenistuse ja teadlastega.

e) sotsiaalse kaasatuse, vaesuse vähendamise ja majandusliku arengu edendamine maapiirkondades – prioriteediks võiks olla ÜPP ja regionaalpoliitika kooskõla tagamine.

Mullatemaatikat tuleb edaspidi tähtsustada enam strateegiliste ja juriidiliste dokumentide kaudu, jõudes ühtsete kokkulepeteni, mida seada Eesti mullakaitses prioriteetideks ning milliseid seiretegevusi või uuringuid on vaja selle jaoks tervikuna. METKi pakutav mulla tervikteenus, mulladirektiivi alusel tegutsemine jmt peaks olema jätkuvalt prioriteet.

Prioriteet on kõige kõrgema rahvatervise-, keskkonna- või majanduslike riskidega seotud nõuetekohasuse järelevalvel ja taudiprogrammide elluviimisel. Rahvatervise tagamiseks loodud riskipõhine järelevalvesüsteem peab olema prioriteet ka edaspidi, sh pikaajalise mõjuga riskide hindamine (saasteained, lisaained, GMO).

Merenduspoliitikas on kaks prioriteeti: ettevõtluskeskkond on ettevõtjasõbralik ja rahvusvaheliselt konkurentsivõimeline ja rannaäärne elu- ja külastuskeskkond on atraktiivne, soodustades mereturismi ja kohaliku ettevõtluse arengut ning merekultuuripärandit kantakse edasi.

Väliskeskkonna riskina nähakse sektori poolt püstitatud eesmärkide erinevust PõKa 2030 eesmärkidest.

Nelja sektori arengukava on koostatud piimasektori, teraviljasektori, lihasektori ja aiandussektori ning nendega seotud töötleva tööstuse kohta.

Piimasektori peamiste eesmärkidena on seatud lisandväärtuse suurendamine tööstuses ja selle kaudu toorpiima hinna tõus, millega kaasneb teadus- ja arendusprojektides osalemine ning koostöö. Esmatootmise efektiivsuse, konkurentsivõime tõus ja kestlikkuse tagamine (toorpiima mahu kõrval tooraine kvaliteedi ja põhikarja heaolu kasv). Eesmärk ei lähe vastuollu PõKa 2030 eesmärgiga.

Teraviljasektori eesmärk on suurendada kõrgema lisandväärtusega toodangut, lähtudes tootearendusest ja tehnoloogilise võimekuse tõstmisest. Samal ajal rakendatakse kestlikke tootmispraktikaid ja soovitakse parandada tootmise kuvandit ning tõsta ekspordipotentsiaali. Eesmärk ei lähe vastuollu PõKa 20230 eesmärkidega.

Lihasektori eesmärkideks on seatud tootearenduse ja kõrvalsaaduste väärindamise kaudu lisandväärtuse tõstmine, seejuures fookusega toiduohutusele, isevarustatuse suurendamisele ja ekspordi kasvule. Eesmärk ei lähe vastuollu PõKa 20230 eesmärkidega.

Ka aiandussektori eesmärgid, milleks on sarnaselt eelnevatele lisandväärtuse kasvuga ja tööjõu motiveeritusega seonduv, ei lähe vastuollu PõKa 20230 eesmärkidega.

Finantsriski puhul viitab REM valitsemisalaülesele riskijuhtimise raamistikule, mida arengukava hindaja vahehindamise käigus ei hinda. Finantsriski üks maandamise võimalus oli koostada nõuetekohane Eesti ÜPP strateegiakava 2023-2027, mis kinnitati Euroopa Komisjoni poolt 11. novembril 2022. Antud otsuse alusel eraldati Eestile strateegiakava ellu viimiseks kokku 1,007 miljardit Euroopa Põllumajanduse Tagatisfondist (EAGF) ning 440,08 mln eurot Euroopa Maaeluarengu Fondist (EAFRD). Seoses geopoliitilise olukorra muutusega RU-UA sõja tingimustes ning alates 2023. aastast kestnud majanduslangusega Eestis ja Eesti peamistel eksporditurgudel, samuti Euroopa Liidu 2027+ finantsperioodiga seotud esialgsete mõtetega, on PõKa 2030 finantsrisk suurenenud ning prioriteetide seadmine veelgi olulisem.